

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı
İnsan Kaynakları ve Endüstri İlişkileri Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TÜRKİYE'DEKİ BOYUTLARI AÇISINDAN
YAŞLI NÜFUSUN YOKSULLUĞU

Volkan KAYAN

2501100555

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR

İstanbul – 2012

Y Ü K S E K L İ S A N S

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : VOLKAN KAYAN

Numarası : 2501100555

Anabilim/Bilim Dalı : ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE İNSAN KAYN.

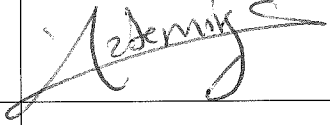
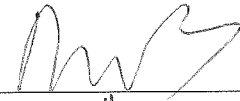
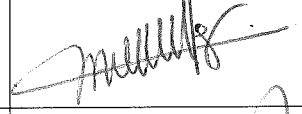
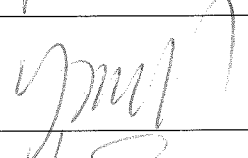
Tez Savunma Tarihi : 10.07.2012

Danışman : PROF.DR.SÜLEYMAN ÖZDEMİR

Tez Savunma Saati : 15.00

Tez Başlığı :TÜRKİYE'DEKİ BOYUTLARI AÇISINDAN YAŞLI NÜFUSUN YOKSULLUĞU

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞU~~YLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-PROF.DR.SÜLEYMAN ÖZDEMİR		KABUL
2-PROF.DR.ARİF YAVUZ		Kabul
3-DOÇ.DR.MELTEM DELEN		Kabul
4-YRD.DOÇ.DR.H.YUNUS TAŞ		KABUL
5-YRD.DOÇ.DR.HASAN ŞENOCAK		Kabul

ÖZ

Türkiye’deki Boyutları Açısından Yaşlı Nüfusun Yoksulluğu

Volkan KAYAN

Dünyada, toplam nüfus içerisinde yaşlıların oranının tarihte ilk defa bugünkü seviyelerine yükselmiş olması, gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeleri de yakından ilgilendiren önemli sosyoekonomik konuların başında gelmektedir. Nüfusta yaşanan bu değişim, yaşlıların nüfus içerisindeki payını yükseltmekte ve aynı zamanda bu değişimin ortaya çıkardığı ekonomik ve sosyal sonuçlar ile karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır.

Araştırmada, demografik dönüşümün toplumun dezavantajlı gruplarından yaşlılar üzerindeki sosyoekonomik etkileri üzerinde durulmuş, yoksulluk bağlamında yaşlı nüfusun durumu incelenmiştir. Bu amaçla ilk olarak, yaşlılık ve yoksulluk kavramları çeşitli boyutlarıyla açıklanmış, yoksulluğun yaşlı nüfus üzerine etkileri ve yaşlıların yoksulluğuna yönelik mücadele politikaları irdelenmiştir. Dünyada yaşanan demografik geçiş sürecinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile Türkiye üzerinde meydana getirdiği değişimler tarihsel süreç içerisinde ele alınmış ve bu değişimlerin günümüzde ulaştığı son nokta belirlenmiş; yapılan nüfus projeksiyonlarına bağlı kalınarak gelecekte yaşanması muhtemel demografik değişimlere de yer verilmiştir. Elde edilen demografik veriler ve yoksulluğa ilişkin istatistikler, tablo ve grafiklere aktarılmıştır.

Buna göre yaşanan demografik değişimlerin yaşlı nüfusun giderek artan oranda yoksulluğa maruz kaldığını ortaya konmaya çalışılmıştır. Yaşlıların yoksulluğuna etki eden pek çok faktör olmakla beraber; demografik değişimlerin yol açtığı toplumsal yapı ve gelir dağılımındaki adaletsizlikler yaşlıların içinde bulunduğu yaşam koşullarını zorlaştırmakta, yoksulluğu daha derin bir şekilde hissetmelerine neden olmaktadır. Ülkeler, toplumun önem arz eden bu kesimine karşın ortaya koyduğu fırsatları doğru şekilde değerlendirmeli ya da potansiyel olumsuzluklarına uygun çözümler bulmalıdırlar. Aksi halde şu an dünyanın gelişmiş birçok ülkesinde yaşanan sorunlar ile karşı karşıya kalınması kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: Yaşlılık, Yaşlanma, Yoksulluk, Demografik Dönüşüm

ABSTRACT

Poverty of the Old Age Population in Turkey in Connection with its Dimensions

Volkan KAYAN

The fact that the current rate of the old people in the population has risen so much as the first time in the history in the whole world is one of the most important socio-economic issues concerning the developing countries as well as the developed ones. The change in the proportion of the population not only raises the rate of the old people in the total population but also causes the old people to expose to the economic and social consequences resulted by this change.

This study elaborates on the effects of the demographical transformation and its socio-economical results regarding the old people who are one of the disadvantaged groups of the society. For this reason, the concepts of agedness and poverty have been explained for the first time, and the policies finding solutions for the problem of poverty of old people have been analyzed. The changes of demographical transition period taking place in developed countries, in less developed ones and also in Turkey have been studied in the historical process. First, the highest level of this changing has been specified. Secondly, the possible changing about to happen have been uttered by depending on the demographical projections. The obtained data and statistics related to the poverty have been transferred to the table and graphics.

In connection with the outcome of the research mentioned situation, the study has tried to identify the correlation between demographical changes of old age population and the level of their being exposed to poverty. There are definitely several reasons that bring about the poverty of the senior citizens. The social structure resulting from the demographical changing and the injustice in the distribution of the income have been visibly complicating their life standards day by day. It is vital that all countries should use the opportunities for the benefits of old age groups having an importance in the society or it is time that they found the solutions to the imminent problems. Otherwise, the case above mentioned briefly will be inevitable in other countries as in the case of developed ones.

Key Words: Old Age, Ageing, Poverty, Demographical Transformation

ÖNSÖZ

Dünya nüfusunun giderek yaşlanması ve bu yaşlanmanın beraberinde getirmiş olduğu değişim, toplumun her kesimini birçok yönden (ekonomik, sağlık, sosyal güvenlik, eğitim, sosyal kültürel faaliyetleri, v.b) etkilemektedir. Şüphesiz bu etkileşimden en çok etkilenen kesimlerin başında 'yaşlı' olarak adlandırdığımız toplumun ileri yaş grubu gelmektedir.

Yaşlılar, her ülke için bir değer olmakla birlikte çoğu ülkede toplumun dokusuna önemli katkılar sağlayan kaynaklardan yoksun bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Maddi yoksunluğun sebebiyet verdiği yoksulluk olgusunu derinden yaşayan yaşlılar, iktisadi dışlanmışlığın yanında kültürel, siyasal, toplumsal birçok açıdan dışlanma sürecini yaşadığı görülmektedir. Yaşanan her türlü ekonomik ve teknolojik gelişmelere rağmen güncel bir sorun olarak varlığını koruyan yoksulluk, yaşlı bireyin güvenli ve huzurlu bir şekilde ileri yaşlara ulaşmasında ve bu süreçte toplum hayatına tüm boyutlarıyla dâhil edilmesi yolundaki çabaların önünde en büyük engel olarak durmaktadır.

Günümüzde nüfusu en hızlı yaşlanan ülkelerin başında gelen Türkiye, bu sorun ile dün olduğundan daha fazla karşı karşıyadır. Yaşlıların, ortaya yeni çıkan ihtiyaçları karşısında sosyal refah politikaları hayata geçirilmesi gerekmektedir. Yaşlıları toplumdan uzaklaştırıp bir kenara ayırmaktansa onların ekonomik ve toplumsal yaşama katılımını sağlayacak bir düzen hedefimiz olmalıdır. Sorunlarını çözmede yaşlıların güçlendirilmeye ihtiyaçları olduklarını unutmadan, topluma iyi bir şekilde uyumunu sağlayarak rahat bir yaşlanma sunmak bu kesim için bizim en önemli görevimiz olmalıdır.

Yaşlıların çeşitli yönleriyle ve yaşadıkları sorunları ortaya çıkarmak amacıyla tanımak, onlara götürülecek hizmet ve olanakları düzenlemek için son derece önemlidir. Bu nedenle yaşlıları tanımaya yönelik araştırmaların ve çalışmaların sürdürülmesi büyük önem taşımaktadır.

Çalışmanın başlangıcından tamamlanmasına değin geçen süreç içerisinde, değerli yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen; başta tez danışmanım Prof. Dr. Süleyman Özdemir olmak üzere, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü'nün tüm öğretim üyelerine teşekkürlerimi sunarım. Uzun bir araştırma ve çalışma süreci sonunda ortaya çıkan bu çalışmanın, bundan sonra da bu alanda çalışacaklara yardımcı bir kaynak olması en büyük dileğimdir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZ (ABSTRACT)	iii
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	xi
GRAFİKLER	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1

1. BÖLÜM

YAŞLILIK VE DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM

1.1. YAŞLILIK ÜZERİNE KAVRAMLAR	5
1.1.1. Yaşlılık	5
1.1.2. Yaşlanma	6
1.1.3. Aktif Yaşlanma	7
1.1.4. Gerontoloji	11
1.1.5. Yaşlılığın Boyutları	12
1.1.5.1. Kronolojik Açıdan Yaşlılık	13
1.1.5.2. Fizyolojik (Biyolojik) Açıdan Yaşlılık	14
1.1.5.3. Psikolojik Açıdan Yaşlılık	16
1.1.5.4. Sosyal ve Kültürel Açıdan Yaşlılık	18
1.1.5.5. Ekonomik Açıdan Yaşlılık	21

	Sayfa
1.2. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM	28
1.2.1. Dünya’ da Demografik Dönüşüm	29
1.2.1.1. Nüfusun Büyüklüğü ve Artış Hızındaki Değişimler	30
1.2.1.2. Yaş Yapısındaki Değişimler	34
1.2.1.3. Doğuşta Yaşam Beklentisindeki Değişimler	43
1.2.1.4. Kaba Doğum ve Ölüm Oranlarındaki Değişimler	44
1.2.1.5. Bağımlılık Oranlarındaki Değişimler	47
1.2.2. Türkiye’ de Demografik Dönüşüm	48
1.2.2.1. Nüfusun Büyüklüğü ve Artış Hızındaki Değişimler	53
1.2.2.2. Yaş Yapısındaki Değişimler	55
1.2.2.3. Doğuşta Yaşam Beklentisindeki Değişimler	59
1.2.2.4. Kaba Doğum ve Ölüm Oranlarındaki Değişimler	60
1.2.2.5. Bağımlılık Oranlarındaki Değişimler	65

2. BÖLÜM

YOKSULLUK OLGUSU VE YAŞLILIK ÜZERİNE ETKİLERİ

2.1. YOKSULLUK ÜZERİNE KAVRAMLAR	67
2.1.1. Yoksulluk Kavramı	67
2.1.1.1. Mutlak Yoksulluk	69
2.1.1.2. Görelî Yoksulluk	70
2.1.1.3. Öznel Yoksulluk	71
2.1.1.4. İnsani Yoksulluk	72
2.1.1.5. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk	73
2.1.1.6. Yeni Yoksulluk Kavramı	74

	Sayfa
2.1.2. Yoksulluğu Ölçme Yöntemleri	75
2.1.2.1. Yüzdelik Dilimleme Yöntemi	76
2.1.2.2. Lorenz Eğrisi	77
2.1.2.3. Gini Katsayısı	78
2.1.3. Uluslararası Yaklaşımlarla Yoksulluk Sorunu	78
2.1.4. Türkiye’ de Yoksulluk Çalışmaları	81
2.1.5. Türkiye’ de Yoksullukla Mücadele Politikaları	83
 2.2. YOKSULLUĞUN YAŞLILIK ÜZERİNE ETKİLERİ	 89
2.2.1. Yaşlılıkta Yoksulluk	90
2.2.1.1. Sağlık Açısından Etkileri	90
2.2.1.2. Fiziksel Çevre Bakımından Etkileri	92
2.2.1.3. Çalışma Hayatı Açısından Etkileri	94
2.2.1.4. Psikolojik Etkiler	96

3. BÖLÜM

DÜNYA’DA VE TÜRKİYE’DE YAŞLI YOKSULLAR

3.1. YAŞLILARIN YOKSULLUĞU	98
3.1.1. Dünya’da Yaşlı Yoksulluğun Genel Görünümü	98
3.1.2. Türkiye’ de Yaşlı Yoksulluğu	106
3.1.2.1. Gelir Dağılımına Göre Yoksulluk	107
3.1.2.2. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk	109
3.1.2.3. Hane Halkı Verilerine Göre Yoksulluk	114
3.1.3. Türkiye’nin Yoksulluk Açısından Dünyadaki Yeri	120

	Sayfa
3.2. YAŞLILARA YÖNELİK HİZMET VE POLİTİKALAR	124
3.2.1. Yaşlılara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi	125
3.2.2. Yaşlılara Yönelik Hizmetler	126
3.2.2.1. Sosyal Yardım ve Hizmetler	127
3.2.2.2. Sosyal Güvenlik Hizmetleri	131
3.2.2.2.1. Emeklilik ve Emekli Aylığı	132
3.2.2.2.2. Türkiye’de Emekliliğe Ait İstatistikler	136
3.2.3. Yaşlı ve Yoksullara Yönelik Kanun ve Düzenlemeler	136
3.2.3.1. 2022 Sayılı Kanun	137
3.2.3.2. 3294 Sayılı Kanun	140
3.2.3.3. 5510 Sayılı Kanun	141
3.2.3.4. 4447 Sayılı Kanun	143
3.2.3.5. 3816 Sayılı Kanun	143
3.2.3.6. 5737 Sayılı Kanun	144
3.2.3.7. 5216 ve 5393 Sayılı Kanun	144
3.2.4. Yaşlılara Yönelik Uluslararası Taahhütler	145
 SONUÇ	 149
KAYNAKLAR	152

TABLOLAR

	Sayfa
Tablo 1. OECD Ülkelerinde 55-64 Yaş Aralığında Çalışanların, Toplam Nüfusa Oranları	27
Tablo 2. Dünya'daki Demografik Değişim	32
Tablo 3. Dünya'da, Nüfusu 100 Milyon Üzerindeki Ülkelerin Sıralaması	33
Tablo 4. Dünya'da Yaş Grupları Bazında Demografik Değişim	34
Tablo 5. Avrupa Birliği ve Aday Ülkelerin Yaş Gruplarındaki Demografik Değişim	36
Tablo 6. Dünya' da 60 Yaş ve Üzeri Yaş Gruplarının, Toplam Nüfus Oranları	39
Tablo 7. Dünya Ülkelerinde 60 Yaş ve Üzeri Nüfusun, Toplam Nüfusa Oranlarının Karşılaştırılması,2010	41
Tablo 8. Dünyada Doğurganlığa İlişkin Temel Göstergeler	46
Tablo 9. Dünya Ülkelerinde Yaşlı Bağımlılık Oranları	47
Tablo 10. Türkiye' de Yaş Gruplarının Cinsiyet Bazında Dağılımı	48
Tablo 11. Türkiye' de Yaş Aralıklarına Göre Nüfus Miktarındaki Değişim	49
Tablo 12. Türkiye' de Yaşlı Nüfusun Cinsiyet Bazında Dağılımı	50
Tablo 13. Türkiye' de Yaşlı Nüfusun En Yoğun ve En Az Bulunduğu İller, 2011	51
Tablo 14. Türkiye' de Yaşlı Nüfusun Büyükşehirlerdeki Dağılımı, 2011	52
Tablo 15. Türkiye' de Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçindeki Dağılımı	57
Tablo 16. Türkiye' de Doğurganlığa İlişkin Göstergeler	62

	Sayfa
Tablo 17. Türkiye’ de Bölgelere Göre Doğurganlık Göstergeleri,2011	63
Tablo 18. Türkiye’ de Doğurganlık Hızı En Yüksek ve Düşük İller,2000	64
Tablo 19. Dünya Ülkelerindeki En Yoksul ve En Zengin %10’luk Grupların Gelirden Aldıkları Paylar ve Gini Katsayılarının Karşılaştırılması,2009	100
Tablo 20. Bölgelere Göre, İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Bileşenleri,2011	104
Tablo 21. Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Gelirin % 20’lik Fert Gruplarındaki Dağılımı	107
Tablo 22. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları	111
Tablo 23. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Kent-Kır Yoksulluk Oranları	113
Tablo 24. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksul Fert Sayısı	114
Tablo 25. Hane Halkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları	115
Tablo 26. Hane Halkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları	116
Tablo 27. Hane Halkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları	117
Tablo 28. Hane Halkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları	118
Tablo 29. Hane Halkı Türüne Göre Yoksul Hane Halkı Oranları	119
Tablo 30. Sendikaların Açlık ve Yoksulluk Sınır Karşılaştırmaları	120
Tablo 31. Ülkelere Göre, İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Bileşenleri,2011	122
Tablo 32. Türkiye’de İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Bileşenlerin Değişimi	123
Tablo 33. Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri	128
Tablo 34. 2022 Sayılı Kanun Hükmünce Bağlanan Aylık Miktarları	138

GRAFİKLER

	Sayfa
Grafik 1. Dünya’ da 60 Yaş Üzeri Nüfusun, Toplam Nüfusa Oranı	35
Grafik 2. Avrupa Birliği ve Aday Ülkelerindeki 65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Değişim Oranı, 1990- 2009	37
Grafik 3. Avrupa Birliği Genelinde, Yaş Gruplarına Göre Nüfus Yapısı, 1990- 2060	38
Grafik 4. Dünya’daki Potansiyel Destek Oranı Değişimi	40
Grafik 5. Dünyada Nüfusunda En Fazla Yaşlı Bulunduran Ülkelerin Sıralaması, 2008	42
Grafik 6. OECD Ülkelerinde Yaşlı Nüfus Değişimi, 1995-2008	43
Grafik 7. Dünyada’ ki Doğuşta Yaşam Beklentisi Değişimi	44
Grafik 8. Dünyada’ ki Doğurganlık Hızı Değişimi	45
Grafik 9. Türkiye’ deki Nüfus Büyüklüğü	54
Grafik 10. Türkiye’ de Nüfus Artış Oranları	54
Grafik 11. Türkiye’deki Nüfus Yaş Yapısının Değişimi	56
Grafik 12. Türkiye’de Geniş Yaş Gruplarına Göre Nüfus Değişim %’si,	58
Grafik 13. Türkiye’de Doğuşta Yaşam Beklentisindeki Değişimler	60
Grafik 14. Türkiye’de Kaba Doğum, Kaba Ölüm ve Doğal Nüfus Artışlarının Değişimi	60
Grafik 15. Türkiye’de Bağımlılık Oranlarının Değişimi	66
Grafik 16. Lorenz Eğrisi	77
Grafik 17. OECD Ülkelerinde Yoksulluk Oranları (%), 2011	103
Grafik 18. Türkiye’de Gini Katsayısı Değişimi	108

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
BM	: Birleşmiş Milletler
BM ESKHS	: Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
EU	: European Union (Avrupa Birliği)
EUROSTAT	: Statistical Office of The European Communities (Avrupa Birliği İstatistik Birimi)
GEBAM	: Geriatrik Bilimler Araştırma ve Uygulama Merkezi
ILO	: International Labour Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
İHD	: İnsan Hakları Derneği
OECD	: Organization For Economic Cooperation and Development (Ekonomik Kalkınma Ve İşbirliği Örgütü)
SGK	: Sosyal Güvenlik Kurumu
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
TİSK	: Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu
TNSA	: Türkiye Nüfus Sağliğı Araştırması
UN	: United Nations (Birleşmiş Milletler)
UNDP	: United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı)
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WHO	: World Health Organization (Dünya Sağlık Örgütü)

GİRİŞ

Dünya nüfusunun yaşlanması ve demografik dönüşüm, özellikle son çeyrek yüzyılda gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeleri de ilgilendiren önemli sosyoekonomik konuların başında gelmektedir. Günümüzde, özellikle sağlık ve teknolojik alanındaki hızlı değişim ile birlikte yaşam koşullarının sağlıklı hale gelmesi, toplumun eğitim düzeyinin artması gibi birçok etken, toplumu oluşturan bireyler için daha kaliteli ve uzun bir yaşamın önünü açmıştır. Doğurganlık oranının azalmasına bağlı olarak nüfus artış hızındaki aşağı yönlü eğilim ve ortalama yaşam beklentisinin yükselmesi genel nüfus içinde yaşlı nüfus oranının artmasına yol açmakta ve dünyamız giderek demografik yaşlanma sürecine girmektedir.

Dünya nüfusunun yaşlanması, insanlığın en önemli mücadele alanlarından biridir. Küresel yaşlılık tüm ülkelerin artan ekonomik ve sosyal taleplerle yüzleşmesine neden olmaktadır. Günümüze dek gelişmiş ülkelerin gündeminde üst sıralarda yer alan nüfusun yaşlanması problemi, artık gelişmiş ülkeler kadar gelişmekte olan Türkiye ve benzeri ülkeler açısından da önem arz etmektedir. Gelişmiş ülkelerin uzun yıllardır yaşlı nüfus ile yaşamayı öğrenmeleri ve bunun sonuçları ile karşılaşmaları neticesinde, yaşlılara yönelik yaşam şartları ve hizmetler iyileştirilmiş, sosyal politikaların geliştirilmesi desteklenmiştir. Şu an geline nokta da: Gelişmekte olan ve genç nüfusa sahip bizim gibi ülkelerin, yaşlı nüfusa bakış açıları; gerek ekonomik gerekse toplumun genel yapısına tesir edebilecek sosyal etkileri açısından, gelişmiş ülkelere kıyasla daha yetersiz kaldığını söyleyebiliriz.

Demografik dönüşüm, toplumda birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Yaşam koşullarının yanı sıra toplumun genel yapısı ve buna bağlı olarak da özellikle aile tipi değişmiştir. Bu noktada yaşlıların aile yapısındaki değişimlerden en fazla etkilenen grubu oluşturdıkları söylenebilir. Çünkü geleneksel geniş aileden çekirdek aile yapısına dönüşüm sürecinde, kadının çalışma yaşamına girmesi ve ailelerin konutlarının sınırlı mekânlarda sürdürdükleri yaşam, özellikle büyük kentlerde yaşayan yaşlıların sorunların giderek artmasına neden olmaktadır. Özellikle sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan maddi güvenceden yoksun, yoksul ve kimsesiz yaşlıların bakım sorunu geleneksel üretim ilişkilerinin değişmesine paralel olarak geleneksel yardım anlayışının da değişime uğramasına neden olmuştur. Artık toplum yoksul ve kimsesiz

yaşlıya bakmayı külfet olarak görmekte ve bunu devletten beklemektedir çünkü toplumsal değişimle birlikte geleneksel değerler sistemi ve buna bağlı olarak yaşlıyı korumaya ilişkin toplum kültürü de erozyona uğramaktadır.¹ Yoksula, düşküne, kimsesiz yaşlıya yardımı öngören geleneksel değerler ve kurumlar yerini yeni değerler ve kurumlara bırakmaktadır.

Aynı zamanda bu değişim, ekonomik büyüme, istihdam, işgücü üretkenliği, vergi yükü ve yaşam standartları gibi birçok ekonomik ve sosyal sonuçların irdelenmesine duyulan ihtiyacı da arttırmaktadır. Yaşlı nüfusun hızla artması, işgücü kapasitesini düşmesine, sosyal güvenlik sistemlerinin olumsuz etkilenmesine ve kamu harcamalarının artmasına, kısacası gelecekteki refah düzeyinin bugünkünden daha iyi olamayacağını da bir göstergesidir.

Yaşamın getirdiği yalnızlık, hastalıklar, yoksulluk, muhtaçlık, bakım ve destek gereksinimi; yaşlı sorunları ve yaşlılık hizmetlerinin tüm yönleri ile yeniden ele alınmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle, Türkiye’ de bugüne kadar genç nüfusun gereksinimlerine göre belirlenen nüfus politikalarının değişmesi ve yaşlı nüfusun yaşam kalitesini arttıracak sağlık, bakım ve destek hizmetleri gibi daha birçok alanlarda sayılabilecek tüm hizmetlerin en iyi standartlarla verilmesi yönünde ulusal yaşlılık politikalarını belirlemek durumundadır.

Türkiye’ de bugün itibariyle; 5,5 milyon, 65 yaş ve üzeri nüfus bulunmaktadır. Bu nüfusun, Türkiye toplam nüfusuna oranı 7,3’e tekabül etmektedir. Birleşmiş Milletler verilerine göre bu oranın 2015 yılında % 7,9, 2030 yılında % 12,9 ve 2050 yılına gelindiğinde ise % 17,6’ya ulaşması beklenmektedir. Sonuç olarak diyebiliriz ki; toplumumuz giderek yaşlanmakta ve buna bağlı olarak demografik bir dönüşüm yaşamaktayız. Nüfusta yaşanan bu değişim, nüfus içerisinde yaşlıların payını yükseltmekte ve aynı zamanda yaşlı nüfusun giderek artan oranda yoksulluğa da maruz kaldığı tespit edilmektedir.

Yoksulluk sorunu, yaşanan ekonomik ve teknolojik gelişmelere rağmen çağımızın ortadan kaybolmayan bir sorunudur. Doğanın ve insanlığın imkânlarından daha fazla

¹ Şengül Kaçar Gitmez, **Yaşlıların Farklı Kentsel Koşullarda Yaşam Uyumları, Eğilimleri, Tutum ve Davranışları**, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2000, s. 132.

yararlanıldığı halde yoksulluğun azalmaması, kaynaklara ulaşmadaki yetersizlikler ve kaynakların dağılımındaki eşitsizliklerle açıklanabilir. Yoksulluk, farklı toplumsal gruplar açısından farklılık göstermektedir ve bu sorunun dezavantajlı gruplar açısından özellikle ve ayırt edici yönleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Çünkü yoksulluğun yaşlılar, kadınlar, çocuklar, özürlüler, etnik azınlıklar gibi grupları giderek ve daha büyük oranda etkilediği, dezavantajlı gruplarda iktisadi dışlanmışlığın yanında kültürel, siyasal, toplumsal yanları olan çok boyutlu bir dışlanma sürecinin yaşandığı kabul edilmektedir.

Maddi yetersizliğe bağlı olarak yaşam standartlarında gerileme yaratan yoksulluk olgusunu ülkemizdeki yaşlı bireyler de derinden yaşamaktadır. Yaşlıların toplumsal yaşamda karşılaştıkları birçok engeli ek olarak, gelir elde etmedeki sınırlılıklar ve yaşlılığın getirdiği ek maliyetler, yoksullaşma riskini artırmakta ya da mevcut olan yoksulluğu derinleştirmekte, yaşadıkları yoksulluk düzeyini ve yoksulluğun yaşanış biçimlerini farklılaştırmaktadır. Yetersiz beslenme, temel sağlık hizmetlerinden yoksunluk, sağlıklı olmayan ortamlarda yaşam sürdürme zorunluluğu, eğitimsizlik, kötü ve zor çalışma koşulları gibi yoksullukla direkt bağlantılı sorunlar yaşlılığın olumsuz etkilerini artırmaya sebep olabilmektedir. Diğer taraftan yaşlılık olgusu, bireylerin ekonomik anlamda refah düzeylerini üst seviyelere taşıma olanaklarını kısıtlayan, yaşam kalitelerini düşüren bir yapıyı da beraberinde getirmektedir. Yani yaşlı bireyler, yoksullaşma ya da var olan yoksulluğun daha derinleşmesi riskine toplumun diğer kesimlerine kıyasla daha büyük oranda maruz kalan kesimi oluşturmaktadırlar.

Yaşlıların yoksulluğu sorunu son zamanlarda ülkeleri daha fazla oranda ilgilendirmeye başlamıştır. Türkiye, günümüzde nüfusun en hızlı yaşlanan ülke olarak dünya da dikkatleri üzerine çekmektedir. Ülkemizde konu ile ilgili araştırmaların sayısı son derece azdır. Yapılacak araştırma, saha çalışması yerine mevcut istatistikî verilerden ve yazılı kaynaklardan yararlanmayı amaçlanmaktadır. Akademik çalışmalarda her zaman karşılaşılabilen fikir çeşitlilikleri, özellikle yabancı literatür kapsamında araştırılan eserlerde kendisini göstermiş ve bu fikri çeşitlilik araştırmaya pozitif bir dinamizm sağlamıştır. Ayrıca, bu alanda ülkemizde yapılan araştırmaların azlığı bu çalışmada karşılaşılan bir başka dezavantajı oluşturmuştur.

Bu çalışma ile birlikte, ülkemizde sayıları giderek artan yaşlıların refah düzeyleri ve sosyoekonomik durumları tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın birinci bölümü, yaşlılık ve yaşlanma olgularını genel olarak betimleme amacı gütmektedir. İkinci bölümde, yaşlılık ve yoksulluk arasındaki ilişkinin bileşenleri üzerinde durularak, yaşlı bireylerin yaşadığı sorunlarla yoksulluk sorununun nasıl ilişkilendirildiğini ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın son bölümü ise Türkiye’de ve Dünya’ da yaşlıların yoksulluğu ve genel değerlendirmeleri içermektedir.

1. BÖLÜM

YAŞLILIK VE DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM

1.1. YAŞLILIK ÜZERİNE KAVRAMLAR

“Kendini kaç yaşında hissediyorsan o yaştasın”, “İhtiyar olmaya karar verdiğin gün ihtiyarsın” gibi ifadelerin bize ne anlattığı sorulduğunda ilk söyleyeceğimiz; yaşlılığın göreceli bir kavram olduğu, kişiden kişiye, toplumdan topluma, mekâna, zamana göre değişiklik arz ettiği olacaktır. Bizde “yaşlı” olarak nitelendirilen bir kişi dünyanın başka bir ülkesinde yaşlı olarak nitelendirilmeyebilir. Veya insanların ortalama ömrünün 45 yıl olduğu bir dönemde bu yaşa erişen kişiler “yaşlı” olarak nitelendirildiyse bugün bu insanlar “yetişkin” olarak kabul edilmektedir. Yaşlılık kavramının bu bakış açısıyla sübjektif olduğunu söyleyebiliriz.

Yaşlılık, bir asır öncesine kadar, geriye kalan sürenin kısa olduğu anlamına gelirdi. Bugün giderek uzamasına rağmen hala kısa bir süre sonra meydana gelecek ölümle bağdaştırılması, yaşlılıkla ilgili düşüncelerin ne kadar yanlış ve ne kadar dirençli olduklarını gösteriyor. Yaşlılık; yani ne zaman başladığı bilinmeyen bu yaşam dönemi, eğer sosyolojik ve psikolojik perspektiften ele alınacak olursa, otuz yaşında da başlayabilir, seksen yaşında hala başlamamış da olabilir.²

Yaşlılık, yaşlanma, geriatri ve gerontoloji gibi kavramlar yaşlanma sürecinin açıklanmasında doğru tanımlanması gereken kavramlardır.

1.1.1. Yaşlılık

Yaşlılık; çocukluk, ergenlik, gençlik, olgunluk gibi insanoğlunun yaşam dönemlerinden biridir. “Yaşlılık” kavramı, bağımsız bir yaşamdan bağımlı bir yaşama geçişin adı olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda yaşlılık, yaşam sürecinin geç dönemindeki gelişmenin devamını ve bireydeki değişimleri anlatır, yaşam konusunda

² İsmail Tufan, *Modernleşen Türkiye’de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi*, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2003, s.13.

kayıpların ve çöküşün görüldüğü bir dönem olup, kültürel, çevresel, sosyal ve ekonomik etmenlerin hazırladığı bir sonuçtur.³

Pekcan' a göre yaşlılık, “Yaşam süresinde gelişme ve olgunlaşmayı takip eden, genetik yapı ve çevre arasındaki etkileşimin en üst düzeyde görüldüğü fizyolojik ve ruhsal değişimlerin ortaya çıkmasıdır”⁴

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), 65 yaş ve üzeri bireyleri “yaşlı” olarak tanımlamaktadır. WHO' ne göre bir ülkenin toplam nüfusunun içinde 65 yaş ve üzeri üstü yaşta olan bireylerin sayısı % 7 ile 10 arasında olduğunda, o ülke nüfusu yaşlı olarak kabul edilir.

1.1.2. Yaşlanma

Yaşlanma ise devam eden bir süreçtir. Bireyin çevreye uyumunda gitgide artan bir yetersizlik, beden yapısı ve işlevinde süregelen bozuklukların birikiminin sonucudur. Tüm canlılarda görülen ve temel bir biyolojik süreç olan yaşlanma; bireylerin fiziksel ve ruhsal güçlerini bir daha geri gelmeyecek şekilde yavaş yavaş kaybetme hali olarak tanımlanabilir.⁵ Çağımızda yaşam sürecinin bir parçası olarak görülen yaşlanma insanda zamana bağlı değişimleri ele alır.

Bayraktar, yaşlanmayı: “Bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerinin yaşla birlikte düzenli olarak değişmesi” olarak tanımlamaktadır.⁶

Bazı insanlar diğerlerinden daha yavaş yaşlanır fakat tüm insanlar bu yoldan geçecektir. Bu süreç içinde yaşlılarda meydana gelen fizyolojik ve fiziksel değişimler, bireylerin birtakım faaliyetlerini kısıtlamakta veya gerçekleştirmelerine engel olarak,

³ Fatma Arpacı, **Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık**, Ankara, TİED Eğitim ve Kültür Yayınları, 2005, s. 15.

⁴ Hikmet Pekcan, “Sosyal Değişme ve Yaşlılık,” Ed. G. Erkan, V. Işıksan, **Antropoloji ve Yaşlılık (Vedia Emiroğlu'na Armağan)**, Ankara, H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, 2000, s. 51.

⁵ Şengül Hablemitoğlu, Emine Özmete, **Yaşlı Refahı: Yaşlılar İçin Sosyal Hizmet**, Ankara, Kilit Yayınları, 2010, s. 17.

⁶ Rüvide Bayraktar, “Başarılı Yaşlanma,” **3.Ulusal Geriatri Kongresi Kongre Kitabı: Konuşma Metinleri, Türk Geriatri Vakfı**, Marmaris, 2004, s. 50.

kendilerini mutsuz hissetmelerine neden olmakta ve özellikle sağlık açısından yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilemektedir.⁷

Yaşlılık aynı zamanda başkalarına daha fazla bağımlılaşma anlamına gelmektedir. Bu bağımlılık genelde kız ve bazen de erkek evlatların bakımı üstlenmesiyle devam eder. Yaşlı insanlar bu bakımın talep edebilecekleri bir haktan çok, her zaman esirgenecek ya da yetersiz kalabilecek bir merhamet olmasından korkarlar ya da kendileriyle ilgilenilmesinin n koşulu olarak kendi verebileceklerini ortaya koyabilirler.

Başka bir açıdan konuya yaklaşacak olursak; bireyin saçlarının beyazlaması ya da dökülmesi, kırışıklıklarının artması veya bedensel hareketlerinde yavaşlama “yaşlanma” olarak algılanmamalıdır. Gerçekte birey çevresine uyum göstermekte artık zorlanıyor ise yaşlanıyor demektir.

1.1.3. Aktif Yaşlanma

Yaşlıların yaşam beklentilerindeki artış daha nitelikli ve kaliteli yaşam beklentilerinde de bir artışa neden olmuştur. Bu beklentinin karşılanabilmesi ve iyi bir yaşlılık süreci geçirilebilmesi için önceden bu sürece hazırlıklı olunması gerekmektedir. Aktif yaşlanma kavramı, yaşlı insanların çalışmaya devam edebilmeleri, sağlıklı kalmaları, topluma katkıda bulunmaya devam etmeleri için daha fazla fırsatın sunulmasını içermektedir. Kişilerin bireysel olarak ve huzurlu olabilmeleri için sağlıklı olabilmeleri çok önemlidir. Sağlık, fiziksel açıdan olduğu kadar sosyal ve psikolojik olarak ta kişiye iyi hissettirmekte ve yaşamın ileri dönemlerinde beklenmeyen ani ölümlerin ve kronik hastalıklar önüne geçmekte, bir bakıma kişiye bağımlılık halinden korumaktadır.

nl piyanist Eubie Blake, 100. doğum gününde “Bu kadar uzun yaşayacağımı bilseydim kendime daha çok dikkat ederdim” demiştir. İnsanın kendine fiziksel, duygusal, sosyal, ruhsal ve ekonomik açıdan daha iyi bakabilmeye çalışması, emeklilik döneminde yaşamını yeniden düzene sokması, bu aşamada önüne çıkan

⁷ Julia A. Balogun, Jeffrey S. Katz., “Physiological Changes And Functional Limitations Associated With Aging: A Critical Literature Review,” *Turkish Journal of Physiotherapy And Rehabilitation*, 2002, 13(1), s. 37-59.

olanakları değerlendirmesi ve yaşamının en tecrübe dolu anlarını heyecanlı bir hale getirmesi; yaşamına yıllar katarken yıllara da yaşam katması temel hareket noktası olmalıdır.

Gerontoloji alanında dünyanın önde gelen isimlerinden biri olan Avustralyalı 72 yaşındaki Profesör Terence Seedsman, “İnsanların artık daha farklı yaşlandığı ve beklentilerinin değiştiğini, insan beynini kemiren Alzheimer gibi hastalıklara karşı en etkin yöntemin zihinsel ve fiziksel olarak aktif kalabilmekten” geçtiğini vurgulamaktadır.⁸

Emeklinin rol ve davranışları, toplumdan topluma, hatta toplumun bir kesiminden diğerine değişmektedir. Emekliliğin en önemli sonuçlarından biri, çalışma yaşamından ve onun toplumsal statüsünden vazgeçmenin büyük maliyetidir. Bu maliyeti düşürmenin yollarından biri, bireyin emeklilik hayatı boyunca bu rolden daha başka birçok rolünün olduğunu hatırlaması ve bu rolleri oynamasıdır. Bu rollerden bazıları, tüketici birey, aktif vatandaş, eş, ebeveyn ve arkadaş gibi rollerdir. Bu roller de gerektiği önemde oynandığında, emeklinin sosyal statüsünün hiç de sanıldığı kadar azalmadığı görülecektir.⁹

Dünya Sağlık Örgütü (WHO), yaşlıların sağlığını, katılımını ve güvencesini iyileştirmeye yönelik olarak hükümetlerin, uluslararası örgütlerin ve sivil toplumun “aktif yaşlanma” politika ve programlarını yaşama geçirdikleri takdirde; yaşlıların yaşamlarını daha iyi bir şekilde sürdürebileceklerini belirlemekte ve içinde bulunulan zamanın yaşlılar için harekete geçme ve planlama zamanı olduğunu açıklamaktadır. Bir başka ifade ile aktif yaşlanmayı; insanların yaşlandıkça hayat kalitelerini iyileştirmek amacıyla bu kişilere yönelik sağlık, katılım ve güvenlik konusundaki fırsatların en üst düzeye çıkarılması süreci olarak tanımlamaktadır. Bu nedenle yaşlılar için tasarlanacak politika ve programlar insan hakları ve ihtiyaçlarına dayanmalıdır.¹⁰

⁸ National Geographic, “Yaşlanma Hayattan Kopma Anlamına Gelmiyor,” **National Geographic Türkiye**, İstanbul, Mayıs 2012, s. 64.

⁹ Stub, a.g.e., s.107.

¹⁰ World Health Organization, **Active Aging: A Policy Framework**, Madrid, Spain, 2002, s.20.

Mustafa Kemal ATATÜRK, şu veciz ifadelerle toplum içinde yaşlı bireylerin önemine işaret ederek; “ Bir milletin yaşlı vatandaşlarına ve emeklilerine karşı tutumu; o milletin yaşama kudretinin en önemli kıstasıdır. Geçmişte çok güçlüyken, tüm gücüyle çalışmış olanlara karşı minnet hissi duymayan bir milletin, geleceğe güvenle bakmaya hakkı yoktur” demiştir.

Aynı zamanda aktif yaşlanma, bireylere ileriki yaşlarında sosyal güvenlik, sağlık ve toplumsal hayata katılım açısından fırsatlar sunarak yaşam kalitelerini ideal seviyelere çekmeyi hedefleyen bir sistem olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada aktif olma kavramı, yalnızca fiziki anlamda aktif olma ve işgücüne katılma durumunu değil, sosyal ve kültürel katılımı da içermek suretiyle daha geniş bir anlamı ifade etmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) uzmanlarından oluşan bir komite yaşlılık sorunlarını görüşmek ve çözümler üretmek amacı ile ilk kez 1982 yılında Viyana’da “Yaşlılık Dünya Zirvesinde (World Assembly on Ageing)” bir araya gelmiştir. Bu toplantıda: Yaşlı bireylerin, yaşamlarını uygun şartlarda devam ettirebilmeleri adına yeterli gelire, ulaşılabilir ve kaliteli sağlık hizmetlerine, güvenli bir çevreye, eğitsel kültürel ve sosyal kaynaklardan istifade edebilecek imkânlarla kavuşturulması gerektiği, bilgi ve deneyimlerini genç kuşaklara aktarabilmek için kendileri ile ilgili politikaların saptanmasında aktif rol alabilmelerinin önemi vurgulanmıştır.¹¹

Bu toplantıdan sonra DSÖ tarafından 1999 yılı uluslararası yaşlılar yılı olarak kabul edilmiş, aktif ve üretken yaşlılık döneminin üzerinde durulmuştur. 23-24 Mart 2000 tarihinde gerçekleştirilen Lizbon Avrupa Konseyi Zirvesinde kabul edilen Lizbon Stratejisinde 2010 yılı itibariyle ulaşılması amaçlanan hedeflerden biri: 55-64 yaş arası nüfusun %50’sinin istihdam edilmiş olmasıdır. 2002 Barselona Avrupa Konseyi Zirvesinde ise yaşlı çalışanların istihdam edilebilirliğinin artırılması amacıyla, 2010 yılında insanların çalışmayı bıraktıkları ortalama yaşta 5 yıllık bir artışa ulaşılması hedeflenmiştir.(Emeklilik yaşı yaklaşık beş yıl ertelenerek çalışma yaşamının uzatılması).¹²

¹¹ Gülşen Terakye, Perihan Güler, “Kriz Potansiyeli Taşıyan Bir Dönem: Yaşlılık,” **Kriz Dergisi**, Ankara, 5 (2), s. 99.

¹² Council of the European Union, (Çevrimiçi) <http://www.consilium.europa.eu>, 30 Nisan 2012.

Aynı yıl, Madrid’de yapılan Uluslararası Yaşlanma Asamblesinde Yaşlanma 2002 Uluslararası Eylem Planı kabul edilmiştir. Bu planın amacı kısaca şu şekilde özetlenebilir: “Her yerde insanların güvenli ve saygın şekilde yaşlanmalarını ve toplumlarında bütün haklara sahip birer vatandaş olarak yaşamaya devam etmelerini garanti etmektir.”¹³ DSÖ’ ye göre politikacılar arasında yaşam boyu sağlıklı yaşlanma yaklaşımı özellikle bu toplantıdan sonra özellikle yüksek yaşlanma oranına sahip ülkelerde yaygınlaşmaya başlamıştır.

Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı konusunda Avrupa Parlamentosu ve AB Konseyi Kararı, 6 Eylül 2010’da kabul edilmiştir. Söz konusu belgede 2012 yılının Avrupa Aktif Yaşlanma Yılı olması önerilmiştir. Bu yıl kapsamında, aktif yaşlanma konusunda farkındalık artırımı, iyi uygulamaların tespit edilerek paylaşılması, karar alıcıların ve paydaşların aktif yaşlanmaya olanak sağlanması yönünde cesaretlendirilmesi amaçlanmaktadır.¹⁴

Avrupa Komisyonunun ortaya koyduğu Avrupa 2020 Stratejisinde akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı bir büyüme hedeflenmekte ve sosyal uyum ve yüksek üretkenliğin sağlanması için sağlıklı ve aktif yaşlanan nüfusun teşvik edilmesinin önemine vurgu yapılmaktadır. Sağlıklı ve aktif yaşlanmanın yüksek istihdam ve yoksulluğun azaltılması hususlarında katkı sağlayacağı ifade edilmektedir. AB şu ana kadar, aktif yaşlanmayı teşvik etmeyi amaçlayan hali hazırda birçok girişim başlatmıştır. Bunlar, Avrupa İstihdam Stratejisi, Avrupa Sosyal Fonu, PROGRESS, Grundtvig Programı, Avrupa “Bilgi toplumunda iyi yaşlanmak” (Aging Well in The Information Society) Eylem Planıdır. Sayılan bu girişimlerin de, 2012 yılının Aktif Yaşlanma yılı olmasının sağlayacağı artan görünürlükten faydalanması gerektiği, bunun yanı sıra, mevcut politika ve araçların bu yılın hedefleri doğrultusunda yönlendirilmesinin

¹³ H.Ü. GEBAM, “Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam”, Hacettepe Ün., (Çevrimiçi) <http://www.gebam.hacettepe.edu.tr>, 03 Mart 2012.

¹⁴ European Commission, “Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council on the European Year for Active Ageing 2012,” Brussels, COM(2010) 462 final.,(Çevrimiçi) <http://www.europarl.europa.eu>, 18 Nisan 2012.

faydalı olacağı, böylece aktif yaşlanma boyutunu içeren projelerin AB'den finansal destek alabileceği ifade edilmektedir.¹⁵

Aktif yaşlanma kavramındaki “aktif” kelimesinin sadece iş gücü piyasası için değil, yaşlıların ihtiyaçları, tercihleri ve yapabilirlikleri doğrultusunda gerek çalışma hayatı, gerekse gönüllü aktiviteler yoluyla toplumsal hayata etkin olarak katılımlarının sağlanması hedeflenmelidir. Yaşlılarımızın çalışma hayatına ve gönüllü aktivitelere katılmasını özendirici ve üretkenliklerini artırıcı bir yapının tesis edilmesi bu hedefe ulaşılması için son derece önemlidir.

1.1.4. Gerontoloji

Dünya genelinde ülke toplumlarının zaman içindeki demografik dönüşümüne bakıldığında, ortalama yaşam süresinin uzadığı ve nüfusun yaşlandığı görülmektedir. Bu değişime paralel olarak bilim ve teknolojiadaki hızlı ilerlemeler, iletişim çağının getirdiği yenilikler, bireylerin eğitim düzeylerindeki artış gibi daha birçok faktör, gerek sağlık gerekse sosyal güvenlik hakları talep noktasında daha yüksek beklentili bir yaşlı nüfusu ortaya çıkarmaktadır. Bu önem doğrultusunda, günümüzde yaşlılık dönemine ilgi artmış ve yaşlılığın tüm yönlerine ilişkin akademik çalışmalar gerontoloji bilim dalı bünyesinde literatürde yerini almıştır.

Yaşlanma ve yaşlılığın bilimi olarak dilimize çevrilen Gerontoloji (gero=yaşlı), özellikle yaşlıların yaşam koşullarını iyileştirmeyi hedefleyen daha sağlıklı ve mutlu bir yaşlılık dönemi yaşatabilme adına, teorik çalışmaların yanı sıra aynı zamanda uygulamalı alanda da çalışma sahası bulan, günümüzde hızla gelişen, biyoloji, psikoloji, sosyoloji, sosyal hizmet ve kent planlaması gibi farklı disiplinler ile yakından ilişkili olan bir alandır.¹⁶ Gerontologlar, üçüncü yaş dönemi olarak da adlandırılan yaşlılık döneminin tüm yönlerini, gerontolojinin çeşitli alt dallarında bilimsel olarak

¹⁵ T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı, “2012 Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesillerarası Dayanışma Yılı Hakkında Bilgi Notu,” (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr> , 20 Şubat 2012.

¹⁶ Bekir Onur, Gelişim Psikolojisi: Yetişkinlik, Yaşlılık, Ölüm, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 7.Baskı, 2006, s. 286.

incelemektedirler.¹⁷ Bu terimi ilk defa 1903 yılında tıp alanında Nobel ödülü alan Ilja Metschikow kullanmıştır.

Akçay' a göre Gerontoloji, “ Zamanın ilerlemesine bağlı olarak ortaya çıkan ve yetişkinlik sonrası yaş dönemlerine özgü koşulları ve değişimleri inceleyen bilim dalı’’dır.¹⁸

Lehr, gerontoloji kavramını tıbbı bağımlılıktan ve tek boyutluluktan kurtaran şu tanımlamada bulunmuştur: Bireyin yaşlanmasına bağlı davranış biçimlerine ve toplumsal bir olgu olan yaşlanmaya ve ayrıca bu ikisi arasındaki karşılıklı etkileşime ilişkin bilgilerin düzenlendiği alan.¹⁹

Sürekli uzayan yaşam süresi Gerontoloji'nin önemini zaman içinde arttırmıştır ve arttırmaya devam etmektedir. Uzun yıllar tıbbın verileri ölçüt alınarak tanımlanan bu kavram, günümüzde yaşlıların ekonomik, sosyal, psikolojik ve biyolojik sorunlarıyla uğraşan bir bilim dalı haline gelmiştir.

Yaşlı nüfusa sahip AB ülkelerinin 80'li yıllardan beri gerek devlet politikalarında, ekonomilerinde gerekse yaşlılara yönelik bilimsel ve sosyal çalışmalarda düzenlemelere gitmesi Gerontoloji biliminin önemini kavranmış olması sebebiyledir. Maalesef ülkemizde yaşlılara yönelik uygulamalarda ve yasal düzenlemelerde Avrupa' ya uyum anlamında uzak kaldığımız söylenebilir.

1.1.5. Yaşlılığın Boyutları

Yaşlanmayı etkileyen ve hazırlayan pek çok faktör olduğu için yaşlılık farklı boyutlarda tanımlanabilir. Bunlar kronolojik, psikolojik, fizyolojik, sosyal ve ekonomik açıdan yaşlılıktır.

¹⁷ Ayşe Canatan, *Sosyal Yönleriyle Yaşlılık*, Ankara, Palme Yayıncılık, 2008, s.18.

¹⁸ Cengiz Akçay, *Yaşlılık, Kavramlar ve Kuramlar*, İstanbul, Kritter Yayınevi, 2011, s.9.

¹⁹ Ursula Lehr, *Yaşlanmanın Psikolojisi*, Çev. Dr. Birol Çotuk, İstanbul, Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, 1994, s.12.

1.1.5.1. Kronolojik Açıdan Yaşlılık

Genel olarak kronolojik yaş ya da takvimsel yaş, “doğumdan itibaren başlayan zaman ile incelemeye tabi tuttuğumuz ana (zamana) kadar geçen sürenin toplamını ifade eder. Bunun ifade biçimi, çoğunlukla nicel (sayısal) olur”²⁰ Bireyin dışında gelişen bu süreç, kişinin kendine özen gösterme, sağlığını koruma, psikolojik olarak güçlü olma gibi olumlu ve bunların tam tersi olumsuz durumlardan etkilenmez. Kronolojik yaşlanmaya göre cildi daha kırışık olan daha yaşlıdır denilemez. Toplumsal yaşamda bazı geçişler kronolojik yaşa göre ayarlanır. Örneğin; 14 yaşında bir genç kız 20 yaşında gösterse de, o yaşta reşit sayılamayacağı için yasalar resmi olarak evlenmesine izin vermez.²¹

Uluslararası karşılaştırmalarda yaygın olarak yaşlılığın başlangıç sınırı olan kronolojik tanım kullanılır. Gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmında emeklilik yaşı olan 65 yaş, yaşlılığın başlangıcı olarak kabul edilirken, Birleşmiş Milletlerin yaşlılıkla ilgili yayınladığı raporlarda 60 yaş kronolojik yaşlanma sınırı olarak belirtilmektedir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu “ülkeminin ekonomik ve sosyal şartları gereği yaşlanma alt sınırı 60” olarak belirtmektedir.

Yaşlılık, fiziksel ve ruhsal yönden gerileme ile başlayan bir deneyimdir. Bu nedenle ne zaman başladığını da kesin bir çizgiyle ayırmak olanaksızdır. Çünkü yaşlılık 60-75 yaşları arasındaki süreçte çeşitlilik gösterir. Birçok ülkede; bireyin günlük yaşamındaki işlevselliğinin azaldığı dilimler olarak yorumlanan 60 ya da 65 yaş, sosyal imkânlardan ve sağlık hizmetlerinden ücretsiz yararlanma ve emeklilik açısından sınır olarak kabul edilmektedir. Buna karşın, bireyin fiziksel ve beyin fonksiyonları açısından bağımsızlıktan bağımlılığa geçiş döneminin 75 yaş civarı olduğunu belirtmekte de yarar vardır.²²

²⁰ Hüseyin Tekin Sevil, *Yaşlılığın Sosyal Anatomisi*, Ankara, Sabev Yayınevi, 2005, s. 9.

²¹ Canatan, a.g.e., s. 14.

²² B. H. Bagby, “Aging: Global Trends And National Perspectives,” *Journal of Home Economics*, 1991, 83(1), s. 48-53.

Yaşlılığın gelişimi ve vücutta meydana gelen değişikliklere göre yaşlılık dönemleri; üç grupta ele alınabilir: 65-74 yaş “geç yetişkinlik”, 75-84 yaş “yaşlılık” ve 85 yaş ve üzeri “ileri yaşlılık” dönemi olarak sınıflandırılmaktadır.²³

1.1.5.2. Fizyolojik (Biyolojik) Açıdan Yaşlılık

Normal yaşlanma sürecinde zamana bağlı olarak vücut yapısında, organlarda ve organların fonksiyonlarında bir takım değişiklikler, fiziksel yetersizlikler ortaya çıkar. Bunun yanı sıra bir kısmı vücut yapı ve fonksiyonlarındaki değişiklikler sonucu gelişen, bir kısmı da çevresel faktörlerden kaynaklanan yaşam tarzı değişiklikleri de söz konusudur. Yaşlanmanın başlangıcını fizyolojik olarak belirlemek oldukça zordur, beyinde ise doğumla birlikte başladığı söylenebilir. Doğumdan sonra beyin dokusunda sinir hücrelerinin ölümü, sabit bir hızla yaşam boyu sürer. Yaşlılığın belirtisi olduğu söylenen fiziksel değişimler ve yaşlılıkla birlikte ortaya çıktığı düşünülen hastalıkların çoğu 65 yaşını beklemez, daha önceden ortaya çıkar.

Fizyolojik araştırmalardan çıkan sonuçlara göre, otuz yaşından itibaren, insan organ rezervleri her yıl % 1,5 oranında kayba uğramaktadır.²⁴ Bu hesaba göre bir insan 60 yaşına geldiği zaman fizyolojik rezervlerinin % 45’ini yitirmiştir. Tabii ki bireyin içinde bulunduğu yaşam koşulları, yaşlanma sürecine doğrudan etki edeceğinden bu kayıp miktarı kişiden kişiye toplumdan topluma farklı düzeylerde yaşanacaktır.

Genellikle 60 yaştan sonra kilo alım hızı yavaşlar. Özellikle de 80 yaştan sonra kilodaki azalma daha da belirginleşir. Yaşlılıkta, kemiklerde kalsiyum azalmakta buna bağlı olarak eklem esnekliğinde azalma ve hareketlerde kısıtlılığa neden olmaktadır. Bu etki, hem besinlere ulaşmada zorluk nedeni ile yetersiz beslenme hem de fiziksel aktivite kısıtlılığı nedeni ile şişmanlık riski oluşturabilir. Vücuttaki su yüzdesi azalarak % 60’dan % 50’ye düşer. Susama hissinin azalmasına bağlı olarak su alımı azalır. Buna karşılık vücuttan su kaybı fazladır. Su kaybı, su ve diğer sıvı besinlerin fazla tüketilmesi

²³ WHO, (Çevrimiçi) <http://www.who.int> , 23 Mart 2012.

²⁴ J. E. Fries, **Erfolgreiches Altern: Medizinische und Demographische Perspektiven**, In: Baltes, M. M., Kohli, M., Sames, K. (Hrsg.): **Erfolgreiches Altern, Bedingungen und Variationen**, Hans Huber Verlag, Bern, (1992[1989]), s. 19-26

ile telafi edilmezse ciddi sağlık sorunları ortaya çıkabilir.²⁵ Bu durum doğal olarak kişilerin yaşam kalitesine olumsuz yönde tesir etmektedir.

Türkiye’ de Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi GEBAM, tarafından 2003 yılı itibariyle Ankara il sınırlarında yaşayan, 65 yaş ve üzeri 1300 yaşlı üzerinde yapılan bir araştırmada; yaşam kalitesinin, yaşlının fiziksel durumunun yanında, yaşlının içinde bulunduğu sosyoekonomik koşullarla da ilişkili olduğu göstermiştir.²⁶ Araştırmaların ortaya koyduğu bir gerçek bireylerin sağlıklı ve ekonomik açıdan kendilerini yaşlılık dönemlerine hazırlamaları hem kendileri hem de toplum açısından büyük önem taşımaktadır.

İsmail Tufan’ın, TBTAK desteğiyle 2000 yılında başlayıp 12 yıl süren, 60 yaş üstü 35 bin kişinin katıldığı yaşlılık araştırmasıyla, Türkiye’ de yaşlıların profili ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yaşlılık atlasına göre; hızlı kentleşme ve g nedeniyle değişen yaşlılık algısı ve yaşam tarzıyla birlikte sosyal güvenlik ve bakım ihtiyaının arttığı grlmştir. Araştırmaya göre yaşlı bireylerin en büyük korkuları yatalak kalmak ve çocuklarına yk olmak olduğu grlmştir. Bunun yanı sıra yaşlı bireyler ile yapılan röportajlarda yaşlılık algısı ortaya koymak açısından araştırmaya renk katmış ve genç nesillere son derece önemli mesajlar verilmiştir.

86 yaşında aktif çalışma yaşamına devam eden ve hali hazırda NTV’de program sunan ünlü sunucu Halit Kıvanç; “ Her işi yaparken o anda yaptığım işin bana verdiği yaşta oluyorum, nüfus kğının pek önemi yok eğer ona baksam şu an yapmam gereken birçok işi bırakmam gerekir, yaşlandım dediğim anda işte o an biraz daha yaşlanırım” derken, 98 yaşında Sümerolog, yazar, şair ve ğretmen olan Muazzez İlmiye ığ ise; “ Yaşlıyım diye kenara çekilmek istemiyorum, üretmek, devamlı hareket halinde olmak ve leceksem dahi ayakta ölmeyi isterim” diyerek yaşlılığın bir son değil hayatın her anının dolu dolu yaşanması ve üretken olunması gereken bir dönem olduğu üzerinde durmaktadır.²⁷

²⁵ Emine Aksoydan, **Yaşlılık ve Beslenme**, Sağlık Bakanlığı Yayın No: 726, Ankara, Klasmat Matbaacılık, 2008, s.8.

²⁶ R.G. Terzioğlu, v.d., “Yaşlılıkta Sosyal ve Ekonomik Yaşam, Yaşlılık Gerçeği,” **Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi**, 2004, s.115-129

²⁷ National Geographic, **a.g.e.**, s. 84-87.

92 yaşında yoga eğitmeni Yogi Kazım Gürbüz; “Ruh bedene hâkimiyet sağlayabilirse insanın her zaman mutluluğu vardır, yaş mefhumum yok ben 38 yaşındayım, insan senelerden istifade edebilmeyi bilirse düşündüğü anda mutlu olur, mutluluk en büyük zenginliktir.” demektedir. Ömrü boyunca spor yapmış, Manş denizini ilk geçen Türk unvanına sahip ve 14 yıldır Jet-ski binen mühendis Doğan Şahin ise; “ Her şeyin yaşlandığını malzemenin bile belli yaşlanma süresinin bulunduğunu önemli olanın yaşlanmak değil o an yaşın icabını yerine getirmek” olduğunun önemini vurgulamaktadır.²⁸ Bütün bu röportajlarda yaşlı bireylerin verdiği cevapları irdelediğimizde yaşlılık dönemine hazırlıklı girmenin, hayat boyu edinilen donanımın ve bedensel olarak güçlü kalmanın ne derece önemli olduğu söylenebilir.

1.1.5.3. Psikolojik Açıdan Yaşlılık

Bireyin, fizyolojik yaşlanmasına bağlı olarak sosyal konumunun ve rollerinin değişmesi sonucu ortaya çıkan uyum bozukluğu veya kişinin kendini yaşlı bulmasına bağlı olarak hayat görüşü ve yaşamını devam şeklinin değişmesi şeklinde tanımlanabilir.

Yaşlanma, tüm canlılar için kaçınılmaz olan, beraberinde birçok işlevde azalmayı getiren gelişimsel bir süreçtir. Erikson, insan gelişimini yaşamın tümünü kapsayan bir süreç olarak görmüştür. Bu sürecin son evresi, sekizinci evre, ego bütünlüğüne karşın umutsuzluk olarak adlandırılmaktadır. Bu evre yaşlılık dönemini kapsamaktadır. Bu dönemde kişi ya hayatı boyunca tüm yaşadıklarını kabullenir ve üretkenliği sayesinde doyumu yaşar ya da yılların anlamsız ve boş geçtiğini düşünerek umutsuzluğa kapılır. Umutsuzluk duygusu beraberinde ölüm korkusunu getirir.²⁹

Yaşlılık döneminde; emeklilik, sevilen insanların kaybı, fiziksel ve zihinsel işlevlerin azalması ve başkalarının varlığına gereksinimin artması gibi değişiklikler yaşlıyı psikolojik açıdan uyumsuz bir ortama sokmaktadır. Yaşlanma ile ortaya çıkan üretkenliğin azalması da yaşlı bireyi olumsuz etkilemekte; kendini işe yaramaz ve başkalarına muhtaç olarak algılamaktadır. Bu durumda alıngan, benmerkezci ve kuşkucu olan yaşlı birey, yalnız kalarak sosyal ortamlardan kasıtlı olarak kaçmakta,

²⁸ A.e., s. 104.

²⁹ Erik Homburger Erikson, *The Life Cycle Completed*, New York: Norton, 1982, s. 3.

kendini çevreden soyutlanmaktadır. Huzursuzluk duyma ile olumsuz değerlendirilmekten korkma boyutu da bir araya gelince depresyon ve sosyal kaygı yaşantısı ortaya çıkmaktadır.³⁰

Bu algılama sistemi bireyin kendisinden hoşlanılmayacağı, sıkıcı birisi olduğu, asla hata yapamayacak derecede mükemmel olmanın gerekliliği ve reddedilmenin kabul edilemez bir sonuç olduğu gibi yorumları doğurur. Bu durum, kişinin dikkatinin kendisine yönelmesine, sosyal ve kişilerarası sorunlara, problem çözme ve başa çıkmaya yönelik becerilerde yetersizlikler yaşamasına sebep olmaktadır.

Thompson'un 1993 yılında yapmış olduğu araştırmada, "ileri yaşlarda iyi olmayı engelleyen en önemli tehditlerden birinin yaşam amacını yitirmek ve sıkılmak olduğu ortaya konulmuştur. Aynı araştırmada katılımcılar hasta ve depresif olmadıkça kendilerini yaşlı hissetmediklerini belirtmişlerdir. Bu durum yaşlı bireylerin psikolojik özelliklerinin ne denli önemli olduğunu açıkça ortaya koymaktadır."³¹

Bireylerin kendilerini yaşlılığa hazırlama sürecinde sosyal çevresini ve ilişkilerini canlı tutmak, sağlık sorunlarını en aza indirmek için koruyucu önlemler almak, bellek ve fiziksel işlevlerini geliştirici çabalar içinde olmak ve yaşama pozitif bakmasını becerebilmek önem arz etmektedir. Yalnızca sağlık yönünden değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal yönden de tam bir iyilik halinin varlığı yaşamdan zevk alma ve mutluluk olarak ilerleyen yaşlarda bireylerin karşına çıkabilmektedir. Ülkemizde yapılan araştırmalardan elde edilen bulgulara göre, hem tüm bireylerin hem de yaşlıların genel olarak hayatlarından memnun oldukları saptanmıştır. "Türkiye Refah Göstergeleri Araştırması"ndan elde edilen verilere göre, 2001 yılında Türkiye'de 55 yaş ve üstü bireylerin ortalama yaşam memnuniyeti 10 puan üzerinden 4,37 puana karşılık gelmektedir.³² TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırma sonuçlarına göre; 18 yaş ve yukarı yaştaki bireylerin genel mutluluk düzeyi 2003-2011 yılları arasında, mutlu ve çok mutlu olanların %59,6'dan %62,1'e yükselirken, mutsuz ve çok mutsuz olduğunu ifade

³⁰ Fatma Öz, "Yaşlılıkta Ruh Sağlığı", Ankara, **Türk Hemşireler Dergisi**, 42 (2), 1992, s. 5-8.

³¹ Aylin Baran Görgün, "Yaşlılığın ve Yaşamın Anlamı Üzerinde Niteliksel Araştırma," Ed. Velittin Kalınkara, **II. Ulusal Yaşlılık Kongresi**, Denizli, Horoz Medya Yayınları, 2003, s. 126.

³² Özgür Arun, "Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar," **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 7(2), 2008, s. 318.

edenlerin oranı ise %7,3' ten %9,9'a arttığı görülmüştür. 2011 yılı itibariyle 18-24 yaş grubundaki bireylerden mutlu olduğunu belirtenlerin oranı %69,5 iken, 45-54 yaş grubundaki bireylerin ise %59,7 olduğu tespit edilmiştir.³³ Sonuç olarak yaş grubu ilerledikçe mutluluk düzeyi azalmaktadır. 65 yaş ve üzerindeki bireylerin mutluluk düzeyi diğer yaş gruplarına göre daha düşük seviyede gerçekleştiği görülmektedir. Bireylerin yaşam memnuniyetlerine etki eden gelir, eğitim, yaş, cinsiyet, aile hayatı, iş hayatı, fiziksel ve ruhsal sağlık, sosyal ilişkiler gibi kişisel etki alanlarının ve çevresel birikimi oluşturan sosyal güvenlik sistemi, kamu güvenliği, yaşanılan yer gibi kamusal etki alanların ilerleyen yaşlarda oluşturacağı algı, doğal olarak toplumun bu kesiminin yaşam memnuniyetine olumsuz etki etmektedir.

Tüm bu bilgiler ışığı altında yaşlılığın başlangıcının psikolojik olarak belirlendiği söylenebilir. Yaşlılıkla ilgili diğer belirleyicilere karşın birey, yaşamın bundan sonraki dönemini daha iyi değerlendirme düşüncesiyle psikolojisini başarılı bir şekilde yönetip denetleyebilir ve yaşlılığın olumsuz ve yıkıcı etkilerini daha az hissederek bu döneme oldukça başarılı, huzurlu bir geçiş yapabilir ve mutlu bir yaşlılık dönemi yaşayabilir.

1.1.5.4. Sosyal ve Kültürel Açından Yaşlılık

İnsanlar yaşadığı toplumdaki yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili değerlerden etkilenirler. Böylece biyolojik yaşlanmadan önce toplumsal ve sosyal yaşlanma gerçekleşir. Dünyaya gelen her birey, doğduğu andan itibaren bir yaşlı adaydır. Yaşlı bireylerin sorunlarının yalnızca kronolojik yaşlanmaya bağlı olarak ortaya çıkmadığı, aynı zamanda toplum yaşamındaki değişimlerinde sorunlara yol açtığı açıktır.

Yaşlıların yaşam kalitesine etki eden faktörler arasında sağlık durumu ve hareket yetenekleri yanında sosyal destek ve sosyal iletişim ağları da önem arz etmektedir. Paskulin ve Molzahn, sosyal devletin güçlü olduğu Kanada ve sosyal devlet örgütlenmesinin henüz tam olarak yerleşmediği Brezilya' da yaptıkları çalışmalarda, yaşlının ailesinden ve arkadaşlarından aldığı sosyal desteğin yaşam kalitesinin yükselmesinin önemli belirleyicilerinden olduğuna işaret edilmektedir.³⁴

³³ TÜİK, *Yaşam Memnuniyeti Araştırması*, Ankara, 2011, s. 6.

³⁴ L.M.G. Paskulin, A. Molzahn, "Quality of Life of Older Adults in Canada and Brasil," *Western Journal of Nursing Research*, 29 (1), 2007, s. 17.

Sosyal açıdan yaşlılığı, bireyin statü kayıplarına paralel olarak toplum tarafından yaşlı olduğuna dair aldığı mesajlar biçiminde tanımlamak mümkündür. Toplumda bireyden beklenen davranışlar vardır ki, bu davranışlar yine toplumun değer yargıları ve tutumları tarafından belirlenmekte ve buna bağlı olarak yaşlıların rolleri belirlenmektedir. Bu açıdan yaşlılık, bireyler için; aile bireyleri, çocukları, akrabaları ve arkadaşları ile iletişim sürecinde öğrendikleri, yaşam boyu gelişen bir süreçtir.³⁵

Toplum bireye sahip olduğu yaş aralığına yönelik belli değerlendirmelerde, yakıştırmalarda bulunur. İleri yaşların göstergesi olarak, saçlarda akların oluşması, hareketlerinin yavaşlaması, algılamada karşılaşılan güçlükler bireyleri ister istemez belli kategorilere dâhil etmemize neden olur. Bu değerlendirmeler ya da etiketlenmeler toplumun kültürel öğrenmeleri ile yakından ilgilidir.

Sosyal çevrenin yaşlılık üzerinde önemli etkileri vardır. Kronolojik yaşımızın hareket biçimlerine ilişkin beklentileri kültür belirler. Belirli bir yaş için sosyal roller, toplumun bir parçasından diğerine değişmektedir.³⁶

Sosyal yaşamın olmazsa olmaz koşullarından biri kendi dışımızdaki bireylerin varlığı ile yaşamımızı sürdürmemizdir. Sosyal olmak, bir arada yaşamak, sıcak ilişkileri ve samimiyeti canlı kılmak ve yüz-yüze iletişim kurmak demektir. Aile ve arkadaş ortamı bu ilişkilerin en yoğun yaşandığı yerlerdir. Birey açısından en güvenilen ve rahat edilen ortamlardır. Bu ortamlar sosyal ilişkilerin ve iletişimin sergilendiği yerler olarak bireyin sosyal ihtiyaçları karşılanır. Özetle sosyal ilişki ve iletişim bir sosyal ihtiyaçtır. Bu tür ortamlar bireyin sosyal açıdan rahatlaması işlevini görür. Yaşlılıkta bireyin sosyal yönden aktif olmasını sağlayan da sosyal ilişki ve hobileridir. Sosyal aktiflik, aynı zamanda başarılı yaşlanmanın da göstergelerinden biridir.³⁷

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından 1992 yılında yapılan “Türk Aile Yapısı Araştırması” sonuçlarına göre: Türkiye’de yaşlıların % 63’ü kendi evlerinde, % 36’sı çocuklarıyla, % 1’i ise kurumlarda yaşamaktadır. Yaşlı nüfus içerisinde kentlerde yalnız

³⁵ R.O. Hanson, B.N. Carpenter, “Relationships in Old Age: Coping with the Challenge of Transition,” *The Guildford Press*, Newyork, 1994, s. 5.

³⁶ Holger Richard Stub, *The Social Consequences of Long Life*, Springfield, Illinois, 1982, s. 105.

³⁷ Aylin Baran Görgün, “Yaşlılığın Sosyal Boyutu,” (Çevrimiçi) <http://www.gebam.hacettepe.edu.tr>, 15 Şubat 2012.

yaşayanların oranı % 70'tir.³⁸ Benzer durum kırsaldan şehre göç eden genç nüfusun geride bıraktıkları yaşlı akrabaları içinde söz konusudur. Bu bilgiler ışığı altında yaşlılarımızın yalnızlık olgusu ile ciddi karşı kaşıya kaldığı söylenebilir.

2004 yılında GEBAM tarafından 65 yaş ve üzerindeki yaşlıların fiziksel aktiviteleri ve sosyal yaşamları üzerine yapılan araştırmada, yaşlıların birçoğunun eşleriyle veya dul olanların özellikle erkek çocuklarıyla birlikte yaşamayı tercih ettiği ve ailesiyle oturmaktan mutlu oldukları saptanmıştır. Yaşlıların neredeyse tamamına yakınının (% 91,7) huzurevinde kalmayı istemedikleri belirlenmiştir. Araştırmada öne çıkan diğer bir nokta ise yaşlıların yarısının yaşlılığı, hastalık, yaşamın sonu, başkalarına muhtaç olmak, yalnız kalmak şeklinde dile getirdikleridir.³⁹

2004 yılında Ankara'nın Çankaya ilçesinde 1055 hane üzerinde 18 yaş üzeri kişilerin yaşlı bakımı konusundaki düşüncelerini incelemek amacıyla yaptığı araştırmada; araştırmaya katılanların % 75,0'i kendilerine bakamayacak kadar yaşlanan ebeveyne çocuklarının bakması ve bakım yerinin yaşlı bireyin kendi evi olması gerektiğini belirtmişlerdir.⁴⁰ Yaşlıların huzurevlerinde kendilerini soyutlanmış hissettikleri, yalnızlık ve tükenmişlik duygularına kapıldıkları ve ruhsal sorunlarının arttığı, kurumsal bakımdan yeme, içme, yatma ve temizlik gibi konularda memnun oldukları halde yine de kendi evlerinde kalmayı tercih ettikleri bu çalışmaların bulguları arasındadır.

2006 yılında Çanakkale'de ikamet etmekte olan 65-75 yaş aralığında 7121 yaşlı birey üzerinde yapılan araştırmada ise; yaşlıların % 49' unun ayrı evde ama çocuklarına yakın, % 20'sinin ise çocuklarıyla aynı evde yaşamak isteği içerisinde olduğu görülmüştür, huzurevinde yaşamak isteyenlerin oranı ise yalnızca % 8' de kalmıştır.⁴¹

Tüm bu araştırmalardan görüleceği üzere yalnızlık, yaşlılık döneminde karşılaşılan önemli sorunların başında gelmektedir. Nitekim yaşlılıkta görülen

³⁸ B. Atalay, v.d., **Türk Aile Yapısı Araştırması**, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Yayın No: 2313, 1992, s. 36.

³⁹ Akçay, a.g.e., s.144.

⁴⁰ Hülya Öztop, Arzu Şener ve Seval Güven, "Evde Bakımın Yaşlı ve Aile Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri," **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, 2008, s. 42.

⁴¹ Akçay, a.g.e., s. 153.

hastalıklar ve dönemin kendine özgü kayıpları yaşlılığı tıpkı bebeklik ve çocukluk gibi en çok desteğe gereksinim duyulan bir yaşam dönemi haline getirmiştir.

1.1.5.5. Ekonomik Açıdan Yaşlılık

Dünya da birçok ülkede, bireyin emekli olma yaşı, ekonomik açıdan yaşlılığın başlangıcı kabul edilmekle birlikte ülkeden ülkeye farklılıkta gösterebilmektedir.

Toplum içinde yaşlı nüfus kesimlerinin toplam nüfus içindeki payının artması sonucu çalışma çağındaki nüfusun azalması ve işgücünün yaş ortalamasının artmasıyla birlikte yaşlılığın ekonomik etkileri ortaya çıkmaktadır.⁴²

Bireyler yaşlandıkça daha az çalışmakta, üretmekte ve kazanmaktadırlar. Yaşlılıkta; gelirden azalma, işsizlikte artma görülmektedir. İnsanların yaşları ilerledikçe çalışma isteği ve kapasitesinden uzaklaştıkları ve emek piyasalarının dışında kaldıkları gerçeği de göz önüne alındığında işgücünün yaş ortalamasının yükselmesi de ekonomik gelişmeyi etkileyen bir etmendir. Yaşlı işgücü arasındaki işsizlik, genel işsizlik oranının altında olmakla birlikte; uzun dönemli işsizliğe daha fazla maruz kaldığı söylenebilir. Özellikle yoksul kesimde yaşayan yaşlılarda kronik işsizlik bulunmaktadır. Bir işte çalışma güvencesi elde eden yaşlılar ise çoğunlukla düşük ücretle çalıştırılmaktadır. Sanayileşmiş toplumlarda yaşlıya iş verme ve ücret belirlemede yaş ayırt edici bir etmen olarak rol oynamaktadır. Yaşlılar yaşam düzeylerini yükseltecek gelirlerini arttıracak, yararlanabilecekleri ek iş bulmakta güçlüklerle karşılaşmaktadırlar.⁴³ İstihdam açısından işgücünde yer alan 60 yaş üstü çalışanların tecrübe olarak emek faktörü bağlamında katma değer oluşturduğu kabul edilse de, yaşlanma olgusunun coğrafi ve mesleki açıdan işgücünün esnekliğini düşürücü bir etken olması bunun temel nedenidir.

Yaşlanmayla birlikte daha sıklıkla görülmeye başlanan sağlık sorunları, psikolojik faktörler, yaşlı çalışanlara yönelik önyargılar ya da belli yaşın üzerindeki çalışanların işgücü piyasasında verimli bulunmaması gibi pek çok sebepten dolayı insanların bazen

⁴² Aidan Punch, David Pearce, Europe's Population and Labour Market Beyond 2000, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2000, s.51.

⁴³ Vedia Emiroğlu, Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyumu, Şafak Matbaacılık, Ankara, 1995, s. 41.

60 yaşına bile gelmeden işgücünden ayrıldıkları görülmektedir.⁴⁴ Yaşlanma sonucunda işgücünden ayrılan insanların sayısının hızla artmasının yanında yaş ortalaması yükselen işgücünün verimlilik seviyesinde meydana gelen dalgalanmalar da ekonomik gelişme seviyesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Yaşlı bireyin yaşam dinamiğine sürdürebilirlik ve denge kazandıran en kritik öge, ekonomik koşullardır. Eğer yaşlı birey gerekli hizmetleri ve temel ihtiyaçlarını karşılayabilecek satın alma gücünü kaybetmişse, yaşamını dengeli biçimde sürdürmesi güçleşmektedir. Emeklilik sonrası gelir düzeyindeki düşüş, makineleşmenin ve hızlı nüfus artışının yol açtığı istihdam sıkıntısı, ortaya çıkan sağlık problemleri nedeniyle çalışma yaşamından uzaklaşma, hayat pahalılığı vb. nedenlerle yaşlılık döneminde ekonomik sıkıntılar ve yoksullukla karşılaşabilmektedir.

Modigliani (1952) tarafından ortaya konulan yaşam döngüsü teorisi demografik dönüşüm ile ekonomik dönüşümü ilişkilendirmeye olanak tanımaktadır. Bu teoriye göre bir toplumun nüfus yapısı sadece tasarruf oranları üzerinde değil üretim ve tüketim kalıpları üzerinde de büyük bir etkiye sahiptir. Her birey yaşam döngüsü içinde önce net tüketim, daha sonra net üretim ve daha sonra ise yine net tüketim dizisini izlemektedir. Dolayısıyla, bu teoriye göre insanlar çocukluk döneminde tüketici, yetişkinlik döneminde üretici, yaşlılık döneminde ise tekrar tüketici olmaktadır. Bu nedenle, insanların net tüketici oldukları yaşlılık döneminde yani negatif tasarruf döneminde yüksek bir yaşam kalitesine sahip olmaları için net üretim dönemi olan çalışma çağında birikim ve tasarruf yapmış olmaları gerekmektedir.⁴⁵

Günümüzde kadınların % 90'nı ve erkeklerin % 80' den fazlası 60 yaşın üzerine ulaşabildikleri göz önüne alındığında yaşlılığa önceden hazırlıklı girebilmenin önemi daha iyi görülmektedir.⁴⁶

⁴⁴ OECD, *Ageing and the Public Service; Human Resource Challenges*, Paris, OECD Publishing, 2007, s. 23.

⁴⁵ Dwight H. Perkins, vd., *Economics of Development*, 5th Edition, New York, W.W. Norton and Company, 2001, s. 42.

⁴⁶ J. Hörl, L. Rosenmayr, "Gesellschaft, Familie, Alternsprozess," Ed. R. Reimann, H. Reimann, *Das Alter: Einführung in die Gerontologie*, Stuttgart, 1994, s. 75-108.

İktisadi faaliyetlerin en önemli unsuru emeğin, yaşlanmanın etkilerine maruz kalması, yaşlanmanın ortaya çıkardığı diğer ekonomik sorunlar üzerinde de belirleyici olmaktadır. Nüfusun çalışma çağındaki kesimini ifade eden 15-64 yaş grubu hem üretici hem de tüketici konumunda olmasına karşılık, 65 yaş üzeri yaşlı nüfusun büyük bir kesiminin işgücü dışında kalması sebebiyle tüketici kesimde yer alması; ister istemez yaşlıların finansman yükümlülüklerini bu nüfus tarafından karşılanmasına neden olmaktadır. İşte bu ilişki demografik açıdan işgücü dışında kalan tüm nüfus kesimlerinin emek piyasasında yer alan çalışan nüfusa olan oranını ifade eden “bağımlılık oranı” kavramıyla tanımlanmaktadır. Demografik değişimin ortaya çıkardığı yaşlıların toplam nüfus içindeki paylarının artması sonucu, bağımlılık oranı her geçen gün artmakta, bu da çalışan kesimlerin yaşlanma sonucu üstlenecekleri ekonomik yükün ağırlaşmasına neden olmaktadır. Yaşlı olarak nitelenen insanların emeklilikle ilgili hak ve ödenekleri ile sosyal güvenlik ihtiyaçlarından doğan mali yükümlülüklerin ülkelerin bütçeleri içerisinde önemli bir yer tutması, bu ülkelerin sosyal ve ekonomik sistemleri üzerinde nüfusun yaşlanması gerçeğinin ne denli ciddi önem taşıyan bir parametre olduğunun göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Gerek yaşlanmanın bağımlılık oranlarına olan etkisi, gerek yaşlıların bakım ve sağlık giderlerinin yaşlanmanın etkilerine maruz kalması, bu ihtiyaçların mali yükünü taşıyacak işgücünden bağımsız düşünülemez. Demografik yapılarda meydana gelen değişim işgücü arzını, dolayısıyla da işgücü piyasalarını doğrudan etkilemektedir. Nitekim son yıllarda başta gelişmiş ülkeler başta olmak üzere hemen hemen her ülke de işgücü içerisinde yaşlı işgücü oranının önemli ölçüde arttığı görülmektedir.⁴⁷ Erkek işgücünü belirleyen faktörler genellikle demografik kaynaklardan doğarken; kadınların işgücüne katılma oranları daha ziyade kültürel, ekonomik ve etnik bir karakter göstermekte ve bu konudaki demografik hususlar gölgelenmektedir.⁴⁸

Avrupa ve Kuzey Amerika gibi gelişmiş bölgelerdeki yaşlı işçilerin işgücüne katılma oranlarının, Afrika ve Asya gibi azgelişmiş bölgelerdekilerin çok altında olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni ise azgelişmiş bölgelerin tarım toplumundan

⁴⁷ Yasin Yıldız, *Yaşlanma Ve Göç Boyutuyla AB ve Türkiye Emek Piyasaları İlişkisi*, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011, s. 31.

⁴⁸ Sedat Murat, *Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000, s. 198.

sanayileşmeye geçilememesi sebebiyle işgücünün kırsal bölgelerde yer alması ve işçilerin emeklilik gibi sosyal güvenlik sistemlerinden mahrum olmaları sebebiyledir.⁴⁹

Yaşlı işçilerin işgücüne katılma kararını etkileyen faktörlerin başında emeklilik gelirinin miktarı gelmektedir. Emeklilik geliri arttıkça veya sosyal güvence çoğaldıkça yaşlı işçinin işgücüne katılma olasılığı düşmektedir. Diğer bir sebep ise çalışma koşulları oluşturmaktadır. Özellikle ücretler çalışma kararı verilmesinde önemli bir etkiye sahiptir. Buna göre, yaşlı işçilere ödenen ücretler arttıkça, işgücüne katılma oranları da yükselecektir.⁵⁰

Yaşlı işçilerin yeni nitelikler kazanabilme kabiliyetlerini de kapsayan verimlilik düzeyleri, onların istihdam edilebilirliklerini ve gelir düzeylerini de önemli ölçüde belirlemektedir. İşlerin gerektirdiği nitelikler ve bireysel kapasitelerin kişiden kişiye değişmesi sebebiyle yaşlandıkça verimlilik düzeylerinin bundan nasıl etkileneceği konusunda bir genelleme yapmak yanlış olur. Ama şurası açıktır ki yeniliklere açık ve değişimin hızlı olduğu işlerde, yaşlanmanın verimlilik üzerinde olumsuz etkisi daha fazla olabilmektedir. Zaten yaşlı işçilerin istihdam dışında kalmalarının en önemli sebeplerinden birini değişen koşullara ayak uydurmada çektikleri zorluklar oluşturmaktadır. Avrupa komisyonu tarafından hazırlanan 1997 Nüfus Raporu ve 1998 İstihdam raporunda şu iki temel nokta özellikle vurgulanmaktadır;⁵¹

- Nüfusun yaşlanması daha nitelikli, istihdam edilebilir ve aynı zamanda çalışma koşullarına adapte olabilecek işgücüne olan gereksinimi de arttırmaktadır,
- Yaşlı işgücünün istihdam edilebilirliğinin geliştirilebilmesi önemli bir konudur. Bu yolla onların dışlanması da önlenmiş olacaktır.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1998-99 Dünya İstihdam Raporu'nda gelişmiş ülkelerde nitelikleri eskiyen yaşlı işgücünü çalışma yaşamında tutabilmek için yeni politikalara gereksinim duyulduğu ifade edilmektedir. Rapor ayrıca, iş organizasyonları,

⁴⁹ Naci Gündoğan, "İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkileri," (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/474/5458.pdf>, 01 Mayıs 2012.

⁵⁰ Alexander Samorodov, "Ageing and Labour Markets for Older Workers," **ILO Employment and Training Papers**, Geneva, 1999, s. 4.

⁵¹ European Commission, "Towards a Europe For All Ages," Brussels, 1999, 221 final, s.11. http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/com221_en.pdf, 18 Şubat 2012.

sosyal güvenlik politikaları ve ekonomik çevredeki değişimin yaşa yönelik ayrımcılığı güçlendirdiği ve bundan da yaşlı işçilerin önemli ölçüde zarar gördüğünü de vurgulamaktadır.⁵²

Avrupa Yaşam ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı (Eurofound) tarafından 2005 yılında gerçekleştirilen dördüncü Avrupa Çalışma Koşulları Anketi (EWCS), yaşlanmakta olan işgücünün çalışma koşullarını ele almıştır.

Söz konusu çalışmada yaşlanmakta olan işgücüne ilişkin temel sorunlar tespit edilmekte ve çözüm önerileri sunulmaktadır;⁵³

- Emekliliğe kademeli geçiş ve yaşlı çalışanların istihdam edilebilirliğinin artırılması için yaşlı çalışanların yarı zamanlı işlere yönlendirilmesi,
- Yaşlı çalışanların genellikle bakım yükümlülüklerinin de olması nedeniyle çalışma saatlerine esnek düzenlemelerin getirilmesi yoluyla uzun süre çalışmalarının teşvik edilmesi,
- Yaşlı çalışanların deneyimlerinin genç çalışanlara aktarılmasının sağlanması,
- Genç çalışanlar ile yaşlı çalışanlara aynı eğitim imkânlarının sunulması,
- Çalışma koşullarının iyileştirilerek, yaşlıların işgücü piyasasına katılımlarının teşvik edilmesi,
- İşyerinin yaşlanmakta olan işgücünün ihtiyaçlarına göre düzenlenmesi, bunlardan birkaçıdır.

Genç bir nüfusa ve dolayısıyla da genç bir işgücüne sahip olan ülkemiz, gelişmiş ülkelerin ve de özellikle, AB ülkelerinin şu an karşı karşıya olduğu işgücünün yaşlanması sonucu ortaya çıkan sorunlara oldukça yabancıdır. Ancak, şu an AB ülkelerinin karşı karşıya oldukları ve mücadele için önemli kaynak ayırdıkları bu sorun, belki şimdi değil ama yakın bir gelecekte ülkemizin de gündemine gelecektir.

⁵² Peter Auer, Mariano Fortuny, “Ageing of the Labour Force in OECD Countries: Economic and Social Consequences,” *ILO Employment Papers*, 2000/2, s.33.

⁵³ Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı, “Yaşlanmakta olan İşgücünün Çalışma Koşulları,” (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2008/57/tr/1/EF0857TR.pdf>, 16 Nisan 2012.

2003-2010 yıllarında, OECD ülkelerindeki 55-64 yaş işgücünün toplam nüfusa oranlarındaki değişime baktığımızda % 18,7 ile Almanya ilk sırada yer almaktadır. Slovakya, Avusturya, Slovenya ve Hollanda gibi ülkelerde Almanya'nın arkasından sırlamadaki yerini almaktadır. Türkiye ise % -3,1 ile sıralamanın en altında yer aldığı görülmektedir. OECD ülkelerinin ortalamasına bakıldığında ise değişim miktarı % 4 olarak belirlenmiştir. Bu bilgiler ışığı altında yaşlı nüfusa sahip Avrupa ülkelerinde özellikle yaşlı nüfusun istihdamının artırılması yönelik politikaların hayata geçirilmeye başlandığı istatistik verilerden okunabilmektedir. Türkiye'de ise aynı dönem ve yaş grubunda çalışan işgücünün erken yaşlarda işgücünden ayrıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu durum genç nüfusun üzerindeki ekonomik yükün her geçen gün artacağına da habercisidir. (Bkz: Tablo1)

Birleşmiş Milletler tarafından yapılan nüfus projeksiyonlarına göre, önümüzdeki otuz yıllık dönemde OECD ülkeleri arasında, 45-59 yaş grubunda yer alan işgücünün, toplam işgücüne oranındaki artışın en yüksek olacağı iki ülke, Meksika ve Türkiye'dir. Yani, önümüzdeki 30 yıllık dönemde, Türkiye bu ülkeler arasında işgücü en hızlı yaşlanan iki ülkeden birisi olacaktır. Bu yaş grubunun toplam işgücü içerisindeki payının 1995'de %15,6 iken; 2030 yılında % 26,8'e yükseleceği, yani yaklaşık bir kat artacağı tahmin edilmektedir. Aynı şekilde, 60 yaş üstü işgücünün payının da 1995'de %7,2 iken; 2030'da %13,1'e çıkacağı beklenmektedir. Özetle, BM' in nüfus projeksiyonlarına göre, 2030'da ülkemizdeki işgücünün %40'ını 45 yaşın üzerindekiiler oluşturacaktır. ⁵⁴

⁵⁴ OECD, *Employment Outlook*, 1998, s. 136.

Tablo 1. OECD Ülkelerinde 55-64 Yaş Aralığında Çalışanların, Toplam Nüfusa Oranları

Ülkeler	2003	2010	Değişim (%)
Almanya	39,0	57,7	18,7
Slovakya	24,6	40,6	16,0
Avusturya	30,3	42,4	12,1
Slovenya	23,5	35,0	11,5
Hollanda	42,5	54,1	11,5
Avustralya	50,3	60,6	10,3
İsrail	50,4	59,8	9,4
Lüksemburg	30,3	39,6	9,4
Belçika	28,1	37,3	9,2
Yeni Zelanda	64,3	73,3	9,0
Şili	49,1	58,0	9,0
İtalya	30,3	36,6	6,3
Finlandiya	49,9	56,3	6,3
Polonya	28,6	34,0	5,5
Macaristan	29,0	34,4	5,4
Kanada	53,0	58,3	5,3
Çek Cum.	42,3	46,5	4,2
OECD	50,0	54,0	4,0
Kore	57,8	60,9	3,1
Japonya	62,1	65,2	3,1
İspanya	40,8	43,6	2,9
Fransa	37,0	39,7	2,7
İsviçre	65,7	68,3	2,5
Estonya	52,1	53,8	1,7
İsveç	69,0	70,6	1,6
Meksika	52,9	54,5	1,6
İrlanda	49,4	50,8	1,3
Birleşik Kr.	55,4	56,7	1,3
Yunanistan	41,3	42,3	1,0
ABD	59,9	60,3	0,4
Norveç	68,6	68,6	0,1
Portekiz	51,6	49,2	-2,4
Danimarka	60,2	57,6	-2,6
İzlanda	83,3	80,5	-2,8
Türkiye	32,7	29,6	-3,1

Kaynak: OECD, Employment Outlook 2011, accessed on January 28, 2012

1.2. DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM

Dünya üzerindeki toplumlar, tarih boyunca nüfus sahibi olmayı gerek ekonomik gerek siyasi gerek askeri anlamda güç sahibi olabilmek amacıyla nüfus artışını teşvik etmiş, yönetimler bu anlamda çeşitli politikalar ortaya koymuşlardır. Özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren dünya tarihinde hiç olmadığı kadar yaşanan teknolojik gelişmeler, tıp alanındaki yenilikler ve buluşların etkisiyle sağlık koşullarındaki iyileşmeler birbirini izlemiş, bulaşıcı hastalıkların ve savaşların neden olduğu yüksek ölüm oranları düşmeye başlamıştır. Yüksek doğum ve düşük ölüm oranları dünya nüfusunun hızla artmasını sağlarken, artan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak endişesini de ortaya çıkarmıştır. Düşük gelire sahip olan ülkelerde fazla çocuk sahibi olmanın fakirliği daha da arttıracığı görüşünün belirmesiyle nüfus artış hızının düşürülmesi yönünde politikalar (doğum kontrolünün yaygınlaştırılması, v.b.) izlenmeye başlanmış, ölüm oranlarındaki düşüşü doğurganlıktaki düşüşler izlemiştir. Toplam doğurganlık oranlarındaki azalmanın, ölüm oranlarındaki azalmayı belli bir gecikme ile takip etmesinin nedeni ise çok sayıda ve çok çeşitli kültürel, kurumsal ve ekonomik güçlerin doğurganlık oranlarının azalmasına belli bir dereceye kadar engel olmasına bağlanmıştır. Dolayısıyla ölüm oranlarındaki ani düşüşün başlangıcı ile doğurganlık oranlarındaki düşüşün bitişi arasındaki dönemde, dünyada kısa süreli bir nüfus büyümesi gerçekleşmiştir.⁵⁵ Bu iki nüfus dinamiği de nüfus miktarında ve artışında önemli değişimler yaratmıştır. Demografik geçiş süreci olarak adlandırılan bu oluşum dünya üzerindeki ülkeler arasında farklı zamanlarda ve farklı seviyelerde kendini göstermiştir.⁵⁶

Günümüzde, geçmiş ile kıyaslandığında dünyadaki ölüm ve doğurganlık oranlarının azaldığı; doğurganlık oranlarındaki gerilemenin beraberinde yaşanan bir nüfusu ve azalan bir nüfus artış hızını getirdiğini söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra dünya nüfusunun yaş dağılımında da belli değişimler gerçekleşmiş; toplam nüfus içinde azalan doğurganlık ile çocukların payı düşerken, yaşlıların payı ise artmıştır. Yaş

⁵⁵ Carlo M. Cipolla, *Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi*, Çev. Mehmet Sırrı Gezgin, 2.B., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992, s. 86.

⁵⁶ David E., David Canning and Jaypee Sevilla, *The Demographic Dividend A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change*, Population Matters Monograph MR-1274, RAND, Santa Monica, 2003, s. 30.

kompozisyonundaki bu değişimler; çalışma çağındaki nüfus üzerinde, yaşlıların ve çocukların yükünün artmasına yol açarak belli ekonomik ve sosyal sonuçlar da doğurmuştur. İşte nüfusta yaşanan bu değişimlere literatürde “Demografik Geçiş Süreci” adı verilmektedir.

Bir başka ifadeyle “Demografik Geçiş Süreci”; yüksek doğurganlık ve yüksek ölüm oranlarının hâkim olduğu bir durumdan, doğumların bilinçli olarak kontrol edildiği ve ölüm oranlarının düşmüş olduğu yeni duruma geçiş sürecinin adı’dır.⁵⁷

Dünya nüfus yapısının son yıllarda izlenen ve gelecekte de gündemde olacak en önemli olgularından birisi, nüfusun yaşlanmasıdır. Gerek Dünya da gerekse Türkiye’de nüfus yapısına ilişkin istatistikî göstergeler açıkça göstermektedir ki; insanların ortalama yaşam sürelerindeki artışa mukabil doğum hızlarındaki azalma ile birlikte yaşlı insan sayısının giderek artacağı, toplumların demografik yapılarının ve insan hayatına bakış açılarının değişeceğinin haberini vermektedir.

(*) Nüfusun yaşlanma sürecine ait birçok değişken bulunmaktadır.⁵⁸ Bu kavramların anlaşılması ile demografik dönüşüm daha iyi anlaşılabilir.

1.2.1. Dünya’ daki Demografik Dönüşüm

Demografik dönüşümün gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yansıması birbirinden farklılık arz etse de, demografik dönüşümün bir sonucu olarak hemen

⁵⁷ Cem Behar, v.d., *Türkiye’nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*, İstanbul, TÜSİAD Yayını, 1999, s. 21.

⁵⁸ (*) **Nüfusun yaşlanması:** Bir ülkenin nüfusunda yaşlı nüfusun, genç nüfusa olan oranının artmasıdır.

Nüfus artış oranı: Bir ülkede belli bir sürede insan sayısında meydana gelen artış oranıdır.

Toplam Doğurganlık (Fertelitye) Hızı: Bir kadının doğurgan olduğu dönem boyunca (15-49 yaş) doğurabileceği çocuk sayısıdır.

Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi: Yeni doğmuş bireylerin tüm yaşamı boyunca doğum anındaki mortalite koşullarının aynı olduğu varsayımı altında beklenen ortalama yaşam süresidir.

Yaşlı Bağımlılık oranı: 65 yaş ve üstü yaşlardaki her 100 kişiye karşın 15-64 yaşlarındaki kişi sayısıdır.

Yaşlanma Endeksi: 15 yaş altı her yüz çocuğa düşen 65 yaş ve üstü kişilerin sayısını ifade eder.

Medyan Yaş: Belirli bir nüfusun medyan yaşı, bu nüfusu oluşturan kişiler yaş büyüklüğüne göre sıralandığında, en ortada kalan kişinin yaşı veya iki kişinin yaşlarının aritmetik ortalamasıdır.

Potansiyel Destek Oranı (PSR): 65 yaş üstü her bir kişi başına düşen 15-64 yaş kişi sayısı olarak tarif edilmektedir.

hemen bütün toplumların yaşlılık dönemine hazırlık yapma gayretleri gözlemlenmektedir. Yapılan bu hazırlıkların içeriği, yöntemi, zamanlaması pek çok faktör tarafından da belirlenebilmektedir. Avrupa'nın yaşlılık sürecine uzun yıllar önce başlamış olması ve buna bağlı olarak yaşlılara yönelik önlem ve uygulamaları şüphesiz bu sürece henüz başlamış olan ülkelerin deneyimlerinden farklılık göstermektedir. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) 2009 yılı verilerine göre doğu'da beklenen yaşam süresi küresel düzeyde 68'dir. Bu rakam Afrika kıtası için 54 ve Avrupa kıtası için 75 olduğu bilinmektedir. Bir başka ifadeyle Birleşmiş Milletler (BM) tarafından 60; DSÖ tarafından 65 yaş dönemi olarak kabul edilen yaşlılık dönemini Afrika kıtası henüz yaşayamamaktadır.⁵⁹

Dünya Sağlık Örgütü, bu yüzyılın başında 14 milyon olan 80 yaş üzerindeki nüfusun 2050 yılında 400 milyona çıkacağını üzerinde dururken, önümüzdeki beş yıl içinde ise tarihte ilk kez 65 yaş üzeri gruba ait yetişkinlerin sayısı, beş yaş altı çocukların sayısından fazla olacağına dikkatleri çekmektedir. Türkiye'de ki durumda dünya geneliyle aynı çizgiyi izlemektedir. Buna göre 1960 yılında Türkiye nüfusunun % 3'ü 60 yaş ve üzerindeyken bugün bu oran %10'a yükselmiştir. Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2011 yılı verilerine göre 60 ve daha yukarı yaş grubunun nüfusu yaklaşık 7,4 milyon olduğu 2023 yılında 14 milyon, 2050 yılında ise 30 milyona ulaşacağını yapılan projeksiyonlar ortaya koymaktadır.⁶⁰

Projeksiyonlarında ortaya koyduğu bu demografik dönüşüm birçok açıdan incelenebilir;

1.2.1.1. Nüfusun Büyüklüğü ve Artış Hızındaki Değişimler

Sanayi Devrimi öncesi olarak kabul edilen 1750'lerde, dünya nüfusunun yaklaşık 728 milyon olduğu belirtilmektedir. 1970'de dünya nüfusunda yaşanan en hızlı artış ile dünya nüfusu yaklaşık 3,7 milyarı bulmuş, 2000 yılında ise yaklaşık 6,09 milyar kişiye ulaşmıştır.⁶¹ Dünya nüfusundaki büyümenin 1970'ten sonra azalmaya başladığını

⁵⁹ Türk Geriatri Derneği, "Uluslararası Yaşlılar Günü Basın Bildirisi 2011," (Çevrimiçi) www.geriatri.org/pdf/1Ekim2011_UYG.pdf, 22 Şubat 2012.

⁶⁰ National Geographic, a.g.e., s. 85.

⁶¹ Mustafa Gündüz, v.d., **Nüfus Sorunu (Eğitim ve Sosyoekonomik Dönüşüm Bağlamında Türkiye'de Doğurganlık)**, 1.B, Ankara, Anı Yayıncılık, 2005, s. 1-3.

söylemek mümkündür. Nüfus artış hızındaki azalmanın, dünya çapında gerçekleşmekle birlikte, gelişmiş ülkelerde gelişmekte olan ülkelere nazaran daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. 1960 ile 1980 yılları arasında nüfus artış hızı gelişmekte olan ülkelere, gelişmiş ülkelerin artış hızından 3 kat fazla olurken; 1980 ile 2001 yılları arasında yaklaşık 5 kat bir fazlalık söz konusu olmuştur. Nüfus artış hızındaki azalmanın ve ülkeler temelinde gösterdiği farklılıkların nedenini ise; temelde gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, demografik geçiş sürecinin farklı aşamalarında bulunmalarına, doğurganlık ve ölüm oranlarındaki azalmaların eş zamanlı ve eş oranlı gerçekleşmemelerine bağlamak mümkündür.⁶²

Birleşmiş Milletlerin verilerine göre; Dünya üzerinde 7 milyarın üzerinde insan yaşamakta ve bunun 865 milyonunu 60 yaş ve üzerindeki yaşlı bireyler oluşturmaktadır. Bunların 322 milyonu endüstrileşmiş ülkelere, 543 milyonu ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yaşamaktadır. Yaşlı nüfusun, 2025 yılında 1 milyar 200 bin, 2050 yılında ise 2 milyarı aşması, yani dünya nüfusunun % 21' ine ulaşması beklenmektedir.⁶³

1950-2010 yıllarında 60 yaş ve üzerinde yaşlı bireylerin oranı % 8' den % 12' ye artış göstermiştir. (Bkz: Tablo 2) 2025 yılında bu oranın % 17, 2050 yılında ise % 25 olması tahmin edilmektedir. Özellikle gelişmiş ülkelerdeki yaşlıların nüfusunun, toplam nüfuslarına olan oranlarının büyüklüğü 1950-2010 yılları arasında % 12' den % 25 gibi ciddi bir rakama ulaşmıştır. Yine aynı dönemde az gelişmiş ülkelerdeki yaşlı nüfusunun toplam nüfusa olan oranları ise % 6'dan % 10'a arttığı görülmektedir. (Bkz: Tablo 2)

⁶² Kudret Ulusoy, "Dünya'nın Nüfus Yapısındaki Gelişmeler ve Ülkemizin Durumu," **Hukuki İncelemeler**, (Çevrimiçi) <http://www.turkhukuk sitesi.com>, 5 Mart 2012.

⁶³ Pekka Puska, Alexandre Kalache, "Toward a Policy for Health and Ageing," **World Health Organization**, (Çevrimiçi) <http://www.who.int/ageing>, 12 Şubat 2012.

Tablo 2. Dünya'daki Demografik Değişim

Yıl	Dünya toplam nüfusu (bin)			Gelişmiş ülkelerin toplam nüfusu (bin)			Az gelişmiş ve gelişmekteki ülkelerin toplam nüfusu (bin)		
	Toplam	60 +	%	Toplam	60 +	%	Toplam	60 +	%
1950	2 532 229	204 304	8	811 187	95 245	12	1 721 042	109 059	6
1955	2 772 882	218 842	8	861 930	104 496	12	1 910 951	114 345	6
1960	3 038 413	239 693	8	913 330	115 669	13	2 125 083	124 024	6
1965	3 333 007	266 521	8	964 145	130 296	14	2 368 862	136 225	6
1970	3 696 186	305 680	8	1 006 421	146 502	15	2 689 765	159 178	6
1975	4 076 419	348 177	9	1 046 264	161 851	15	3 030 155	186 325	6
1980	4 453 007	384 338	9	1 081 094	168 147	16	3 371 913	216 191	6
1985	4 863 290	431 357	9	1 112 951	183 391	16	3 750 339	247 966	7
1990	5 362 591	544 933	10	1 175 586	233 493	20	4 187 005	311 440	7
1995	5 792 198	612 191	11	1 205 532	251 601	21	4 586 666	360 590	8
2000	6 195 052	681 568	11	1 225 678	268 795	22	4 969 374	412 773	8
2005	6 593 096	754 867	11	1 255 071	287 816	23	5 338 025	467 050	9
2010	7 001 141	865 010	12	1 288 962	321 821	25	5 712 180	543 189	10

Kaynak: UN, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision**, Estimates (1950-2010)(compilation of index), accessed on March 14, 2012

Dünya' da yaşlı nüfus artış hızı (% 2,1), genel nüfus artış hızından (% 1,2) daha fazladır. Nüfus artış hızının azalması sonucu 2050 yılında 11 ülkenin (Japonya, Rusya gibi) nüfusu şimdiki nüfuslarının altına düşecektir. Diğer taraftan bu ülkelerde yaşayan yaşlıların, nüfus içerisinde ki payları artacaktır. ⁶⁴

⁶⁴ Aliye Mandıracıoğlu, "Dünya'da ve Türkiye'de Yaşlıların Demografik Özellikleri," **Ege Tıp Dergisi**, İzmir, 49 (3) 2010, s. 40.

1950 yılında dünya üzerinde 100 milyonu aşan ülkeler sırasıyla Çin, Hindistan, Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya'dan oluşuyorken günümüzde bu ülkelere Endonezya, Brezilya, Pakistan, Nijerya, Bangladeş, Japonya ve Meksika da eklenmiştir. 2050 yılında ise Afrika kıtasından Kongo, Etopya, Tanzanya, Mısır ve Asya kıtasından da Filipinler ve Vietnam'ın 100 milyon nüfusu aşacak ülkeler olması beklenmektedir. 2050 yılında dünya nüfusu sıralamasında beklenen en göze çarpan değişikliklerden biri de şüphesiz, Hindistan nüfusunun Çin nüfusunu geride bırakması olacaktır. (Bkz. Tablo 3)

Tablo 3. Dünya'da, Nüfusu 100 Milyon Üzerindeki Ülkelerin Sıralaması

	1950		2011		2050	
Ülkeler	Nüfus (milyon)	Sıralama	Nüfus (milyon)	Sıralama	Nüfus (milyon)	Sıralama
Çin	551	1	1.348	1	1.296	2
Hindistan	372	2	1.242	2	1.692	1
ABD	158	3	313	3	403	3
Rusya	103	4	143	9	126	14
Endonezya			242	4	293	5
Brezilya			196	5	223	7
Pakistan			177	6	275	6
Nijerya			163	7	390	4
Bangladeş			151	8	194	8
Japonya			126	10	109	16
Meksika			115	11	144	12
Filipinler					155	9
Kongo					149	10
Etopya					145	11
Tanzanya					138	13
Mısır					123	15
Vietnam					104	17

Kaynak: UN, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision, Estimates (1950-2010)**(compilation of index), accessed on March 14, 2012

1.2.1.2. Yaş Yapısındaki Değişimler

Birleşmiş Milletler (UN), “Yaşlanan Dünya Nüfusu,2009” isimli raporunda; 1950-2010 yılları arasındaki dünyanın geçirmiş olduğu demografik değişimi gösteren reel verilerin yanı sıra, 2050 yılına ait nüfus projeksiyonlarına da yer vermiştir. Buna göre 1950-2010 yılları arasında 0-14 yaş oranı % 34’den % 26’ya azalırken, 60 yaş ve üzeri yaş grubunda ise % 8’den % 12’ ye artış gösterdiği görülmektedir. (Bkz. Tablo 4)

Tablo 4. Dünya’da Yaş Grupları Bazında Demografik Değişim

	Dünya nüfusu (%)			Gelişmiş ülkelerin toplam nüfusu (%)			Az gelişmiş ve gelişmekteki ülkelerin toplam nüfusu (%)		
	0-14	15-59	60 +	0-14	15-59	60 +	0-14	15-59	60 +
1950	34	58	8	27	61	12	38	56	6
1955	36	56	8	27	61	12	39	55	6
1960	37	55	8	28	59	13	41	53	6
1965	38	54	8	27	59	14	42	52	6
1970	37	54	8	26	59	15	42	52	6
1975	37	55	9	24	60	15	41	53	6
1980	35	56	9	22	62	16	39	54	6
1985	34	57	9	21	62	16	37	56	7
1990	32	57	10	20	60	20	36	57	7
1995	31	58	11	19	60	21	35	57	8
2000	30	59	11	18	60	22	33	59	8
2005	28	61	11	16	61	23	31	61	9
2010	26	61	12	16	59	25	29	62	10

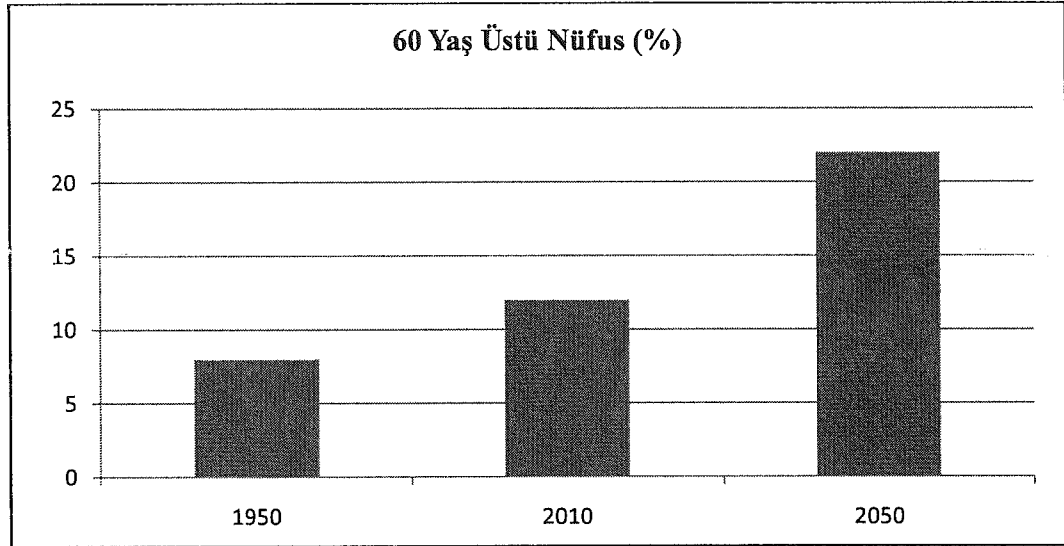
Kaynak: UN, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision, Estimates (1950-2010)**(compilation of index), accessed on March 14, 2012

Doğum oranlarındaki azalma ve ortalama ömür süresindeki uzama aynı şekilde devam ettiği takdirde 2050 yılında bu oranın % 22 olacağı beklenmektedir.⁶⁵

Tablo 4'ü incelediğimizde gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde de benzer eğilim söz konusu olduğu görülmektedir.

Yaş yapısındaki en önemli değişim olarak öne çıkan çocuk-yaşlı dengesindeki bu değişim, 2050 yılı projeksiyonlarına göre ilk kez yaşlı sayısının, çocuk sayısına ulaşacağını göstermektedir.

Grafik 1. Dünya' da 60 Yaş Üzeri Nüfusun, Toplam Nüfusa Oranı

Kaynak: UN, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision**, Estimates (1950-2010)(compilation of index), accessed on March 14, 2012

60 yaş ve üzeri yaşlı nüfusu 1950 yılında toplam nüfusun % 8 iken bu oran 2010 yılında % 12' ye ulaşmış 2050 yılında ise % 22' ye ulaşması beklenmektedir.

⁶⁵ United Nations, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision**, Estimates (1950-2010)(compilation of index)

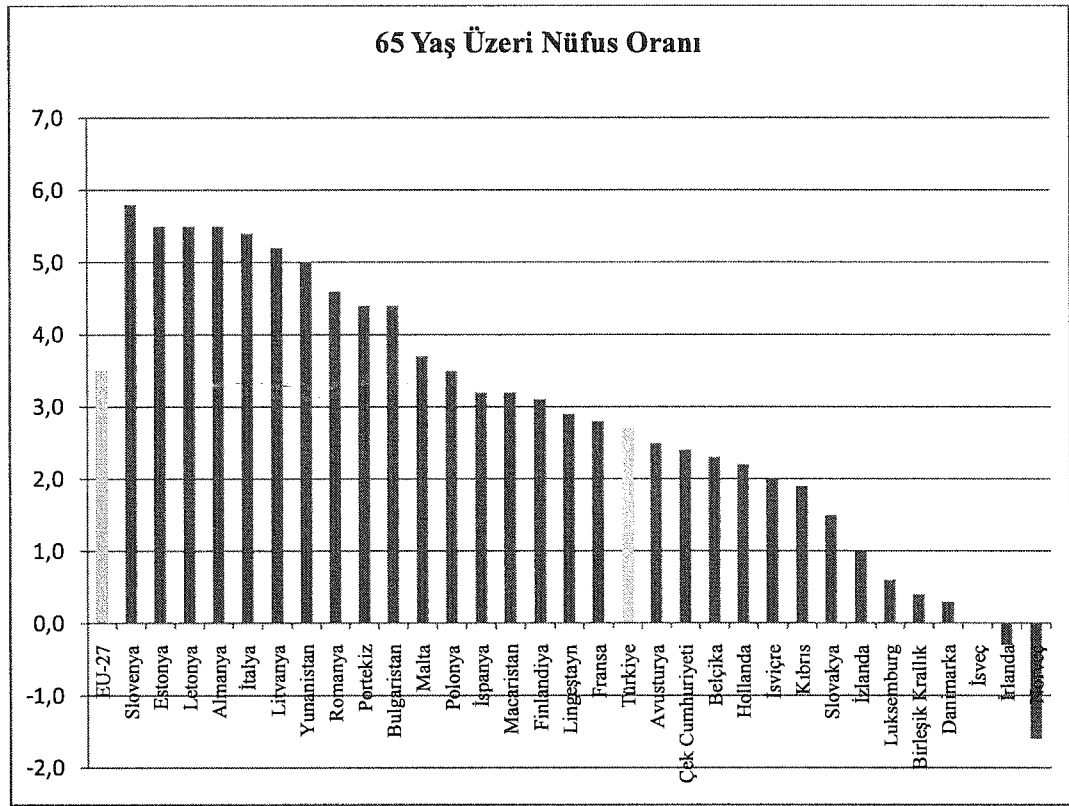
Tablo 5. Avrupa Birliği ve Aday Ülkelerin Yaş Gruplarındaki Demografik Değişim

	0-14 Yaş		15-64 Yaş		65 ve Üzeri Yaş	
Yıllar	1990	2009	1990	2009	1990	2009
EU-27	19,5	15,6	66,7	67,1	13,7	17,2
Belçika	18,1	16,9	67,1	66,1	14,8	17,1
Bulgaristan	20,5	13,4	66,5	69,2	13,0	17,4
Çek Cumhuriyeti	21,7	14,1	65,8	71,0	12,5	14,9
Danimarka	17,1	18,3	67,3	65,8	15,6	15,9
Almanya	16,0	13,6	69,2	66,0	14,9	20,4
Estonya	22,3	14,9	66,1	67,9	11,6	17,1
İrlanda	27,4	20,9	61,3	68,0	11,4	11,1
Yunanistan	19,5	14,3	66,8	67,0	13,7	18,7
İspanya	20,2	14,8	66,3	68,6	13,4	16,6
Fransa	20,1	18,3	65,9	65,0	13,9	16,7
İtalya	16,8	14,1	68,5	65,8	14,7	20,1
Kıbrıs	26,0	17,1	63,1	70,1	10,8	12,7
Letonya	21,4	13,7	66,7	69,0	11,8	17,3
Litvanya	22,6	15,1	66,6	68,9	10,8	16,0
Luksemburg	17,2	18,0	69,4	68,1	13,4	14,0
Macaristan	20,5	14,9	66,2	28,8	13,2	16,4
Malta	23,6	15,9	66,0	70,1	10,4	14,1
Hollanda	18,2	17,7	69,0	67,3	12,8	15,0
Avusturya	17,5	15,1	67,6	67,5	14,9	17,4
Polonya	25,3	15,3	64,8	71,2	10,0	13,5
Portekiz	20,8	15,3	66,0	67,1	13,2	17,6
Romanya	23,7	15,2	66,0	69,9	10,3	14,9
Slovenya	20,9	14,0	68,5	69,6	10,6	16,4
Slovakya	25,5	15,4	64,3	72,5	10,6	12,1
Finlandiya	19,3	16,7	67,4	66,5	13,6	16,7
İsveç	17,8	16,7	64,4	65,6	17,8	17,8
Birleşik Krallık	19,0	17,6	65,3	66,3	15,7	16,1
İzlanda	25,0	20,8	64,4	67,5	10,6	11,6
Lingeştayn	19,4	16,4	70,6	70,7	10,0	12,9
Norveç	18,9	19,0	64,8	66,3	16,3	14,7
İsviçre	17,0	15,3	68,4	68,1	14,6	16,6
Hırvatistan	-	15,4	-	67,3	-	17,3
Makedonya	-	18,1	-	70,4	-	11,5
Türkiye	35,0	26,0	60,7	67,0	4,3	7,0

Kaynak: Eurostat, **Eurostat Year Book 2011**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, Statistical Books: ISSN 1681-4789, s. 118.

2009 yılı itibariyle Avrupa Birliğine üye ülkeler içerisinde en yaşlı nüfus oranı olan ülkeler sırasıyla %20,4 ile Almanya, % 20,1 ile İtalya ve %18,7 ile Yunanistan yer alırken sıralamanın sonunda ise %11,1 ile İrlanda ve %12,1 ile Slovakya bulunmaktadır. Üye ülkeler ve aday ülkelerin geneline baktığımızda Türkiye %7 yaşlı nüfus ve %26 genç nüfus oranları ile dikkatleri üzerine çekmektedir.⁶⁶

Grafik 2. Avrupa Birliği ve Aday Ülkelerindeki 65 Yaş ve Üzeri Nüfusun Değişim Oranı, 1990- 2009

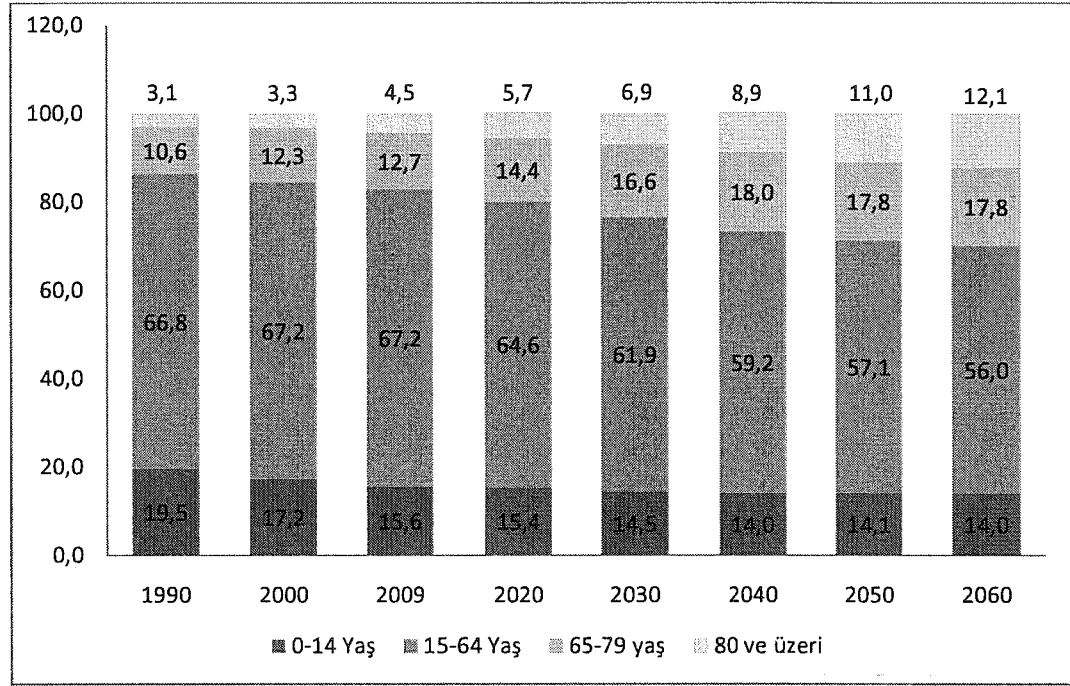

Kaynak: Eurostat, **Eurostat Year Book 2011**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, Statistical Books: ISSN 1681-4789, s. 118.

1990-2009 yılları arasında Avrupa Birliği üye ve aday ülkelerde 65 yaş ve üzeri nüfus oranında en fazla artış yaşanan ülkeler sırasıyla: Slovenya, Estonya, Letonya ve Almanya'dır. Aynı yıllar arasında İrlanda ve Norveç'te ise yaşlı nüfus oranında azalma görülmüştür.

⁶⁶ Eurostat, **Eurostat Year Book 2011**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, Statistical Books: ISSN 1681-4789, s. 118.

Grafik 3. Avrupa Birliği Genelinde, Yaş Gruplarına Göre Nüfus Yapısı, 1990-2060

Kaynak: Eurostat, **Eurostat Year Book 2011**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, Statistical Books: ISSN 1681-4789, s. 122.

2009 yılı itibariyle Avrupa Birliğinde %15,6 olan genç nüfus oranı ile %67,2 olan çalışma çağı nüfus oranı, yapılan nüfus projeksiyonlarına göre 2060 yılında sırasıyla %14 ve %56'ya gerilemesi beklenirken, 65 yaş ve üzeri nüfusta ise %17,2'den %29,9'a artması beklenmektedir. Bu durum yaklaşık %11-13 arasında çalışma çağındaki nüfusun yaşlı grubuna kayacağı ve dünyanın ekonomik dengelerinin tamamıyla değişeceğini göstermektedir.⁶⁷

60 yaş ve üzeri yaşlıların 1950-2050 yılları arasında geçirecekleri demografik dönüşüme cinsiyet bazında baktığımızda ise özellikle kadınların ileri yaşlardaki oranının, erkeklere nazaran artacağı görülmektedir. 1950-2050 yılları arasında 65 yaş üzerindeki kadınların toplam nüfusa oranı % 5,9'dan %17,3' e artarken erkeklerde bu oran %4,5'ten %14'e değişim gösterecektir. Yine aynı şekilde 80 yaş ve üzerindeki kadınların toplam nüfus içindeki oranı % 0,7' den % 5'e artarken, erkeklerin ise %

⁶⁷ A.e., s. 122.

0,4'den % 3,1' e artacağı öngörülmektedir.⁶⁸ Buradan çıkarılacak sonuç; ileri yaşlarda kadınların daha fazla oranla yalnızlık yaşayacağına işaret etmektedir.

Tablo 6. Dünya' da 60 Yaş ve Üzeri Yaş Gruplarının, Toplam Nüfusa Oranları

Cinsiyet	Yaş	1950-1955	1975-1980	2000-2005	2025-2030	2045-2050
Toplam	60+	8,2	8,6	10,0	15,0	21,1
	65+	5,2	5,7	6,9	10,4	15,6
	80+	0,5	0,8	1,1	1,9	4,1
Kadın	60+	9,0	9,7	11,1	16,3	22,7
	65+	5,9	6,6	7,9	11,6	17,3
	80+	0,7	1,0	1,5	2,5	5,0
Erkek	60+	7,3	7,5	8,9	13,6	19,4
	65+	4,5	4,8	5,9	9,2	14,0
	80+	0,4	0,6	0,8	1,4	3,1

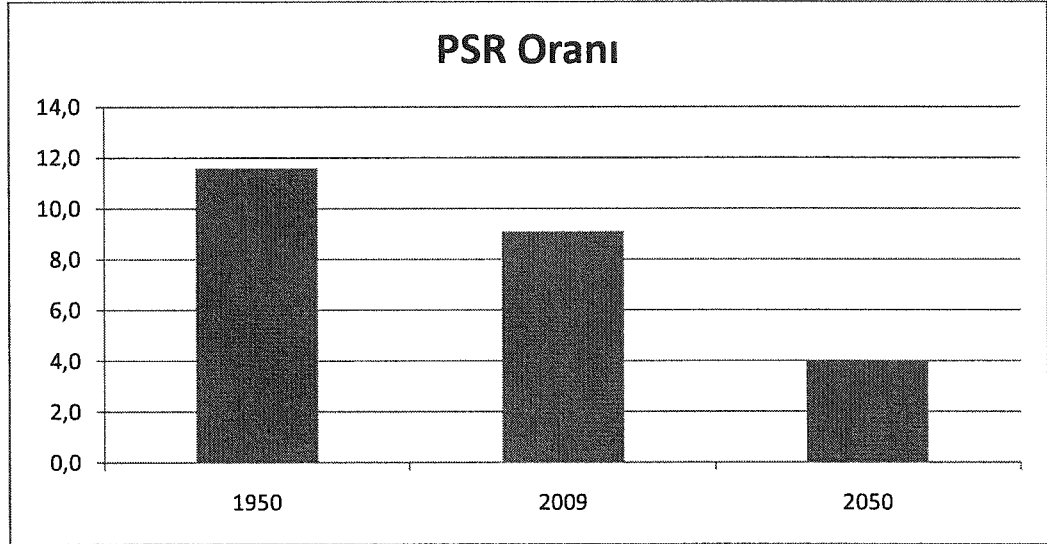
Kaynak: UN, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision**, Estimates (1950-2010)(compilation of index), accessed on March 14, 2012

Yaşlanmanın etkisini en iyi gösteren göstergelerden biri olan (PSR) Potansiyel destek oranı ise son 50 yıl içerisinde düşüş gösterdiği ve önümüzdeki yıllarda da aynı eğilimi devam ettireceği görülmektedir.

1950 yılında her 65 yaş üzerindeki her yaşlıya 12 kişi düşüyorken, bu oran 2009'da 9 kişiye ve 2050'de 4 kişiye düşecektir. Bu durum özellikle sosyal güvenlik sistemleri ve emeklilik açısından dünyanın karşılaşacağı en önemli sorunlardan biri olarak öne çıkmaktadır. (Bkz. Grafik 4)

⁶⁸ U.N.,Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision**, Estimates (1950-2010)(compilation of index), accessed on March 14, 2012

Grafik 4. Dünya'daki Potansiyel Destek Oranı Değişimi

Kaynak: UN, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision**, Estimates (1950-2010)(compilation of index), accessed on March 14, 2012

Yaşlı nüfusun, toplam nüfusa oranlarına bakıldığında; Dünya'da en yaşlı ülke olarak %29,7 ile Japonya karşımıza çıkmaktadır. Japonya'yı Avrupa ülkelerinden İtalya, Almanya, İsveç, Bulgaristan, Finlandiya, Yunanistan gibi ülkeler izlerken, sıralamanın en altında ise Katar bulunmaktadır. Afrika ülkelerinin sıralamanın altında yer alması, doğum oranlarındaki yüksek oran ve yaşam beklentilerinin Avrupa ülkelerine kıyasla oldukça düşük olmasına bağlanabilir. Türkiye, 196 ülke arasında % 8,8 ile 90. sırada yer almaktadır.⁶⁹ (Bkz. Tablo 7)

⁶⁹ United Nations, "United Nations Department of Economic and Social Affairs: Population Division" **World Population Ageing 2009**, s. 65.

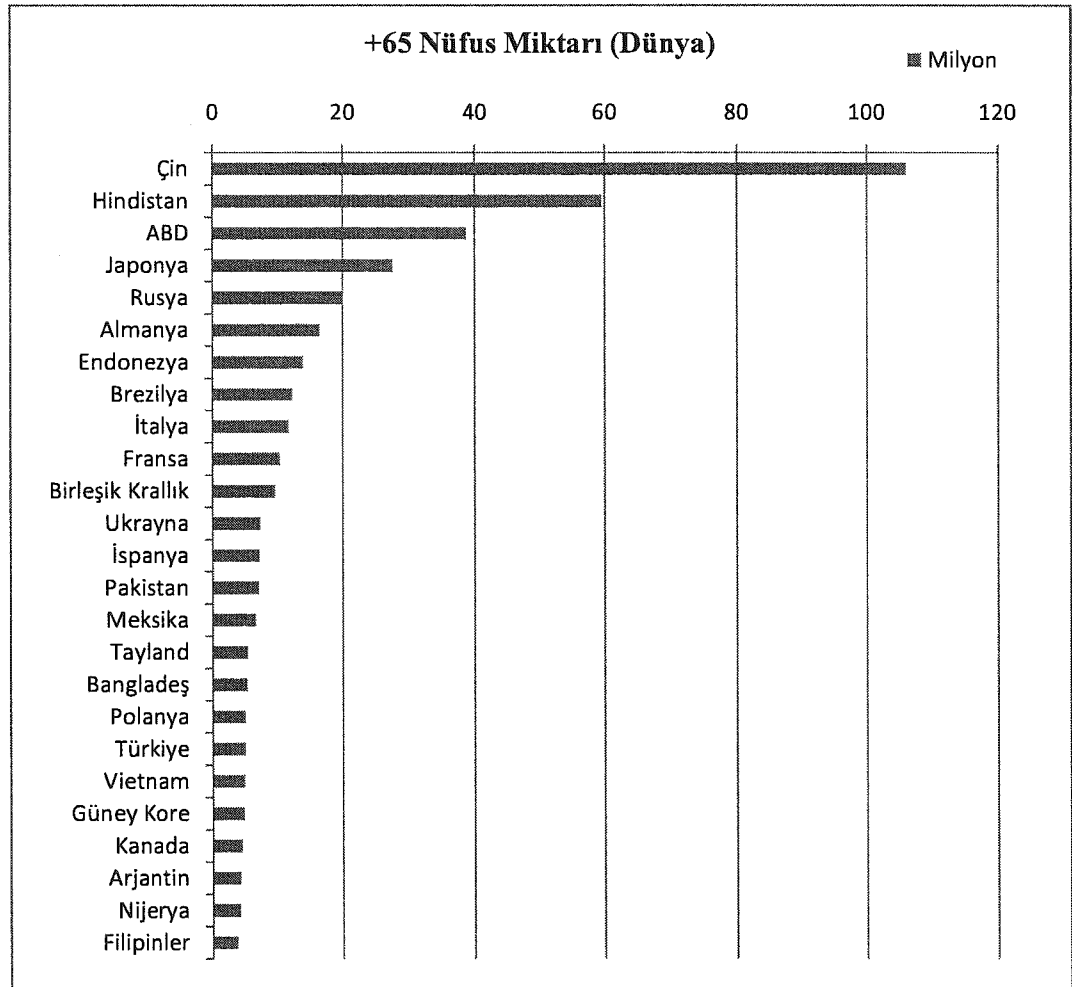
Tablo 7. Dünya Ülkelerinde 60 Yaş ve Üzeri Nüfusun, Toplam Nüfusa Oranlarının Karşılaştırılması, 2010

Sıralama	Ülkeler	%
1	Japonya	29,7
2	İtalya	26,4
3	Almanya	25,7
4	İsveç	24,7
5	Bulgaristan	24,2
6	Finlandiya	24,0
7	Yunanistan	24,0
8	Portekiz	23,3
9	Hırvatistan	23,1
10	Belçika	23,0
11	Danimarka	23,0
12	İsviçre	23,0
13	Avusturya	22,9
14	Fransa	22,7
15	Litvanya	22,5
16	Estonya	22,4
17	Birleşik Krallık	22,4
18	İspanya	22,2
19	Macaristan	22,1
20	Slovenya	21,9
42	ABD	17,9
44	Rusya	17,8
65	Çin	11,9
79	Brezilya	9,9
90	Türkiye	8,8
91	Endonezya	8,8
105	Hindistan	7,4
196	Katar	1,9

Kaynak: UN, World Population Ageing 2009, accessed on February 18, 2012

Dünyada yaşayan her dört kişiden bir'i Çin' de yaşamaktadır. Sayısal olarak en fazla yaşlı nüfusta 106,1 milyon ile Çin'de yaşamaktadır. Ardından Hindistan (59,6 milyon), Amerika Birleşik Devletleri (38,7 milyon) ve Japonya (27,5 milyon) gelmektedir. Türkiye' de yaşlı sayısı 5,1 milyondur ve dünya sıralamasında 19. sırada bulunmaktadır.⁷⁰ 2050 yılında gelişmekte olan ülkelerden Çin (437 milyon), Hindistan (324 milyon), Endonezya (70 milyon) ve Brezilya (58 milyon) yaşlı sayıları ile dünyada ilk sıralara yerleşeceklerdir. (Bkz. Grafik 5)

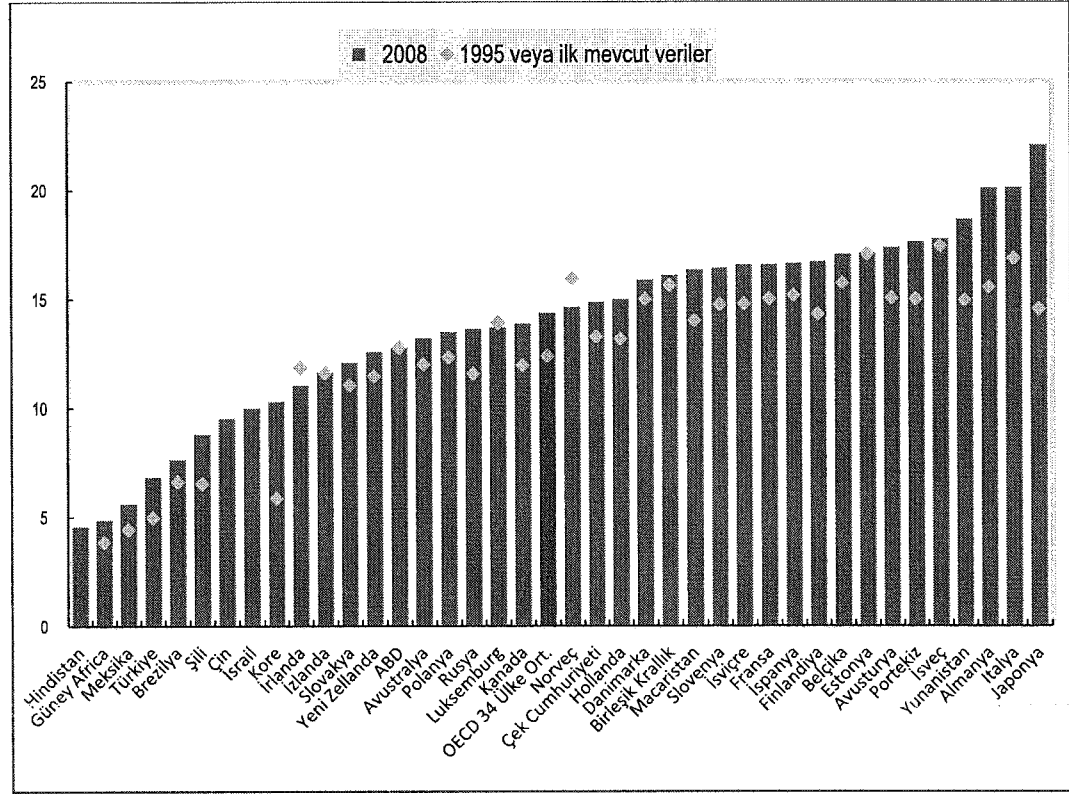
Grafik 5. Dünyada Nüfusunda En Fazla Yaşlı Bulunduran Ülkelerin Sıralaması, 2008

Kaynak: U.S. Census Bureau, International Data Base, accessed on February 22, 2012

⁷⁰ Kevin Kinsella, Wan He, "An Aging World: 2008," U.S. Census Bureau: International Population Reports, P95/09-1, Washington, Issued June 2009, s. 18.

Grafik 6. OECD Ülkelerinde Yaşlı Nüfus Değişimi, 1995-2008.

Kaynak: OECD Factbook 2011: Economic, Environmental and Social Statistics, Poverty Rates, ‘Elderly Population by Region’, (Çevrimiçi) <http://www.oecd-ilibrary.org/content/book/factbook-2011-en>, accessed on April 20, 2012

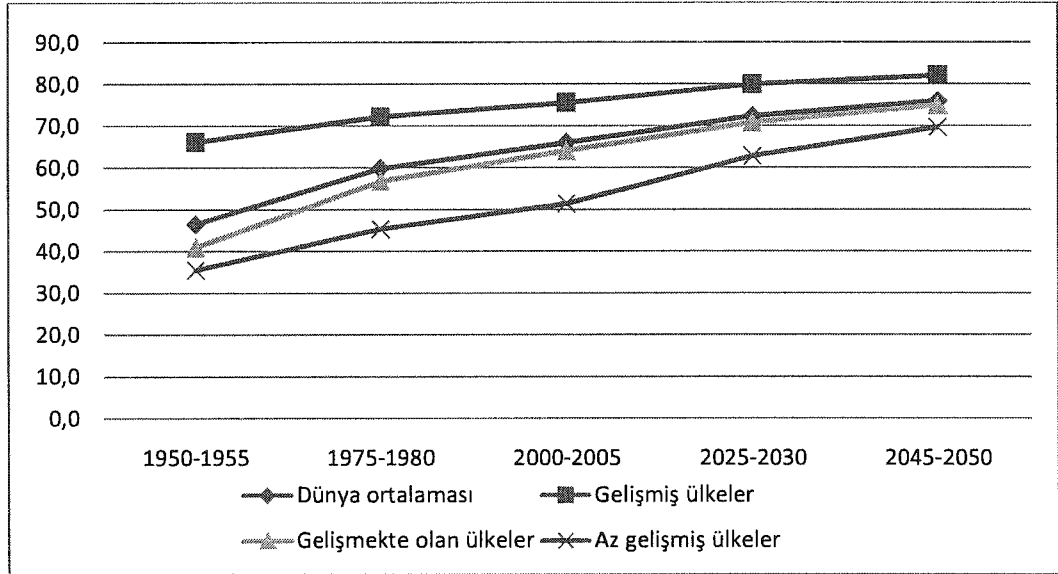
1.2.1.3. Doğuştaki Yaşam Beklentisindeki Değişimler

Doğuştaki yaşam beklentisi, 1950-1955’te 46,5 yıl iken 2000-2005’te 66’ya ulaşmıştır ve 2045-2050’ de 76 yaş’ a çıkacaktır. 1950-2050 arası yaşam beklentisinde yaklaşık 30 yıllık bir artış olacaktır.

Bilim ve teknolojiye paralel olarak, “sadece antibiyotiğin keşfedilmesiyle, 20. Yüzyıl içinde insan ömrünün ortalama on yıl uzadığı göz önüne alınırsa,”⁷¹ tıptaki gelişmelerin insanların yaşam beklentisine yaptığı katkı daha iyi anlaşılır.

⁷¹ İsmail Tufan, *Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık, Sosyolojik Yaşlanma*, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2002, s. 59.

Grafik 7. Dünyada' ki Doğuşta Yaşam Beklentisi Değişimi

Kaynak: UN, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision, Estimates (1950-2010)**(compilation of index), accessed on March 14, 2012

Gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler arasındaki yaşam beklentisi farkı günümüzde 12 yıl iken 2050 ' de bu fark 7 yıl' a düşecektir. Sonuç olarak günümüzde her 4 yeni doğan bireyden 3'ü 60 yaşına 1' i 80 yaşına kadar yaşayabiliyorken, 2050 yılına gelindiğinde 8 yeni doğandan 7'si 60 yaşına kadar ve tüm yeni doğanların yarısının da 80 yaşına kadar yaşayabileceği tahmin edilmektedir.

Özellikle ileri yaşlı grubunda yaşam beklentisinde önemli artışlar olacaktır. Cinsiyet bazında ise kadınların yaşam beklentilerinin erkeklerden 7,4 yıl daha fazladır. Aradaki bu fark 50 yıl içerisinde düşerek 6,1 yıla inecektir. ⁷²

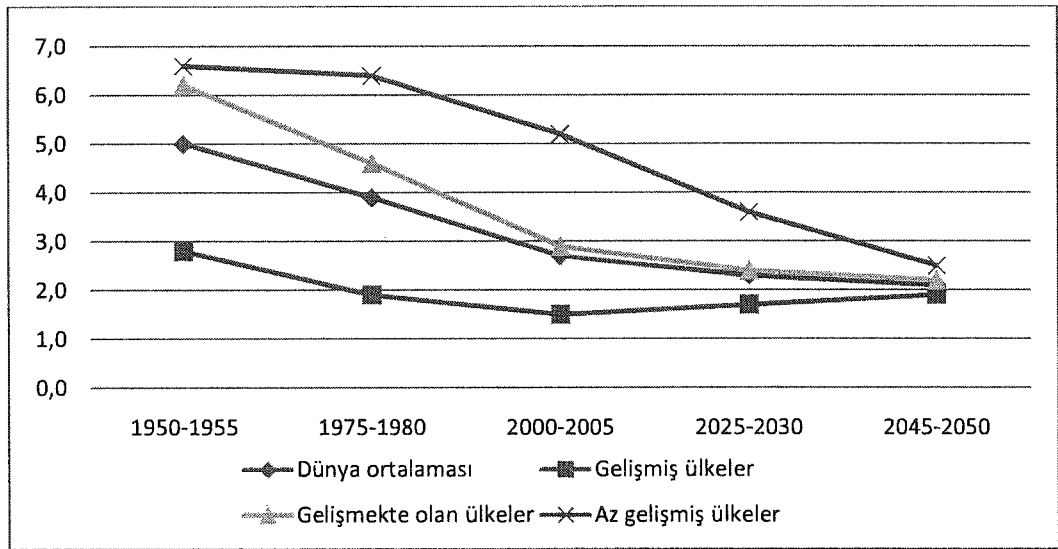
1.2.1.4. Kaba Doğum ve Ölüm Oranlarındaki Değişimler

Toplam doğurganlık hızı son 50 yılda 5' den 2,5' e düşmüştür. Gelişmiş ülkelerde doğurganlık hızı 1,7 iken gelişmekte olan ülkelerde bu oran 2,4, az gelişmiş ülkelerde ise 4,4 olduğu görülmektedir. (Bkz. Grafik 8) Önümüzdeki 50 yıl içinde ise bu oranın nüfus yenilenme düzeyi olan 2,1' e inmesi beklenmektedir. Günümüz de tüm gelişmiş

⁷² Mandıracıoğlu, a.g.e., s. 41.

lkelerde doğurganlık hızı nüfusun yenilenme düzeyinin altındadır. Gelişmiş ülkelerde uzun sürede gerçekleşmiş olan doğurganlık hızındaki azalma, gelişmekte olan ülkeler için hızlı ve keskin bir biçimde olacağı öngörülmektedir.

Grafik 8. Dünyada' ki Doğurganlık Hızı Değişimi

Kaynak: UN, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision**, Estimates (1950-2010)(compilation of index), accessed on March 14, 2012

Gelişmiş ülkelerde toplam doğurganlık oranlarının azalması ile kadınların işgücüne katılma oranının artmaya başlaması arasında bağlantı bulunmaktadır. Bir diğer ifade ile kadınların işgücü içine girmelerinin; toplam doğurganlık oranlarını azaltmada etkili olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra Batılı ülkelerde yapılan bazı araştırmalar da doğum kontrol yöntemlerinin gelişmesinin; kadınların daha az ocuk sahibi olmalarını sağladığını, bunun da kadınların ocuk yetiştirmek amacı ile iş piyasası dışında geçirdikleri süreyi azaltarak işgücüne katılımlarını arttırdığını ortaya koymuştur.⁷³

⁷³ M. Kemal Biçerli, **alışma Ekonomisi**, 2. B., İstanbul , Beta Yayınları, 2003, s. 63.

2005-2010 yılları arasında Dünya'daki kaba doğum ve ölüm hızları irdelendiğinde: Gelişmiş ülkelerde her bin kişilik nüfus başına ortalama canlı doğum sayısı 11 iken, az gelişmiş ülkelerde ise bu sayının 34, gelişmekte olan ülkelerde ise 20 olduğu görülmektedir. Kaba ölüm hızlarında ise gelişmiş ülkelerin oranının az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile birbirine yakın olduğu, bu durumun özellikle 15 yaş altı ve 60 yaş üstü nüfusun toplam nüfusa oranlarında kendini belirgin bir şekilde gösterdiği görülmektedir. (Bkz. Tablo 8)

Tablo 8. Dünyada Doğurganlığa İlişkin Temel Göstergeler

	Nüfus (bin)	Kaba Doğum Hızı (binde)	Kaba Ölüm Oranı (binde)	Doğurganlık Hızı (Her anneye düşen çocuk)	Doğuşta Yaşam Beklentisi (Yıl)	15 yaş altı Nüfus (%)	60 yaş üstü Nüfus (%)
Yıl	2011	2005-2010				2011	
Dünya	6.974.036	20	8	2,5	68	27	11
Gelişmiş ülkeler	1.240.380	11	10	1,7	77	17	22
Gelişmekte Olan Ülkeler	4.882.553	20	8	2,4	68	27	10
Az Gelişmiş Ülkeler	851.103	34	11	4,4	57	40	5
Afrika	1.045.923	36	12	4,6	55	40	6
Asya	4.207.448	19	7	2,3	69	26	10
Avrupa	739.299	11	11	1,5	75	15	22
Latin Amerika ve Karayipler	596.629	19	6	2,3	73	27	10
Kuzey Amerika	347.563	14	8	2	78	20	19
Okyanusya	37.175	18	7	2,5	77	24	15

Kaynak: UN, Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision**, Estimates (1950-2010)(compilation of index), accessed on March 14, 2012

1.2.1.5. Bağımlılık Oranlarındaki Değişimler

Dünya genelinde yaşanan demografik değişim, yaşlı bağımlılık oranında da kendini göstermektedir. Günümüzdeki değişimi nispi oranda olmasına rağmen yapılan projeksiyonlar, dünya genelinde yaşlı bağımlılık oranının zamanla artış eğilimi içine gireceğini göstermektedir. (Bkz. Tablo 9)

Tablo 9. Dünya Ülkelerinde Yaşlı Bağımlılık Oranları

Yıllar	1960	1970	1980	1990	2000	2010	2020	2030	2040	2050
EU-27	-	-	-	20,6	23,3	26,1	31,5	38,7	46,1	50,6
Arjantin	9,0	11,2	13,5	15,3	16,2	16,6	18,6	21,0	24,1	30,2
Avustralya	13,8	13,3	14,8	16,8	18,8	20,7	26,9	33,6	38,0	39,9
Brezilya	6,1	6,8	7,1	7,4	8,4	10,2	13,6	19,7	26,3	35,9
Kanada	12,7	12,7	13,9	16,6	18,5	20,3	27,4	37,1	40,8	43,4
Çin	8,6	7,7	7,9	8,3	10,1	11,4	16,8	23,7	34,6	38,0
Hindistan	5,4	5,8	6,3	6,6	7,0	7,7	9,4	12,2	15,4	20,2
Endonezya	5,9	5,7	6,2	6,3	7,5	9,0	10,8	15,4	22,0	29,1
Japonya	8,9	10,2	13,4	17,2	25,3	35,1	47,7	52,8	65,2	74,3
Kore Cumh.	6,7	6,1	6,2	7,2	10,2	15,2	21,7	36,1	52,0	62,9
Meksika	6,6	7,5	7,4	7,6	8,5	10,0	13,1	18,3	27,6	35,9
Rusya	9,9	11,7	15,0	15,1	17,8	17,9	22,8	29,7	31,6	38,8
Suudi Arabistan	6,3	6,1	5,3	4,4	4,6	4,6	6,1	9,8	15,0	19,9
Güney Afrika	7,0	6,3	5,6	5,5	5,8	7,1	9,6	11,9	12,7	14,5
Türkiye	6,4	7,9	8,3	6,8	8,2	8,8	10,8	15,1	21,4	28,7
ABD	15,3	15,9	16,9	18,7	18,7	19,4	24,9	31,7	34,0	35,1
Dünya	9,2	9,5	10,0	10,0	10,9	11,6	14,2	17,8	21,9	25,3

Kaynak: Eurostat, Eurostat Year Book 2011, Luxembourg: Publications Office of the European Union, Statistical Books: ISSN 1681-4789, s. 118.

Yaşlı bağımlı oranlarındaki değişime baktığımızda dünya ortalaması 2010 yılında %11,6 iken 2050 yılında ise %25,3' e artacağı hesaplanmaktadır. Avrupa Birliğinde ise

bu oran 2010 yılı itibariyle %26,1 iken 2050 yılında %50,6 ya artacağı, Türkiye’ de ise %8,8’den %28,7’ye artış göstereceği öngörülmektedir.

1.2.2. Türkiye’ de Demografik Dönüşüm

74 milyon 724 bin 269 olan Türkiye nüfusu cinsiyet bazında irdelendiğinde; Erkeklerin % 50,2, kadınların ise % 49,8 orana sahip olduğu görülmektedir. 65 yaş ve üstü erkeklerde bu oran % 43,7’ ye azalırken, kadınlarda ise % 56,3’e çıkmaktadır. (Bkz. Tablo 10)

Tablo 10. Türkiye’ de Yaş Gruplarının Cinsiyet Bazında Dağılımı

Yaş Aralığı	Cinsiyet	Toplam Nüfus (2011 yılı ADNS)	%
0-14	Toplam	18.886.575	100
	Erkek	9.694.739	51,3
	Kadın	9.191.836	48,7
15-64	Toplam	50.346.979	100
	Erkek	25.440.290	50,5
	Kadın	24.906.689	49,5
65 +	Toplam	5.490.715	100
	Erkek	2.397.925	43,7
	Kadın	3.092.790	56,3
Toplam	Toplam	74.724.269	100
	Erkek	37.532.954	50,2
	Kadın	37.191.315	49,8

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 13 Nisan 2012.

2007-2011 yılları arasında nüfus yaş aralıklarındaki değişime bakıldığında 0-14 yaş grubu %26,4'den %25,3' e gerilerken, 65 yaş ve üzeri grupta ise %7,1'den %7,3' e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 11. Türkiye' de Yaş Aralıklarına Göre Nüfus Miktarındaki Değişim

Yaş grubu	2007 Nüfusu				2011 Nüfusu			
	Erkek	%	Kadın	%	Erkek	%	Kadın	%
Toplam	35 376 533	100,0	35 209 723	100,0	37 532 954	100,0	37 191 315	100,0
0 - 4	2 978 972	8,4	2 814 934	8,0	3 184 160	8,5	3 015 664	8,1
5 - 9	3 303 329	9,3	3 133 498	8,9	3 123 697	8,3	2 960 449	8,0
10 - 14	3 288 472	9,3	3 123 186	8,9	3 386 882	9,0	3 215 723	8,6
15 - 19	3 159 723	8,9	2 997 310	8,5	3 240 196	8,6	3 077 387	8,3
20 - 24	3 181 804	9,0	3 058 769	8,7	3 173 618	8,5	3 050 973	8,2
25 - 29	3 295 102	9,3	3 217 736	9,1	3 210 343	8,6	3 095 890	8,3
30 - 34	2 885 151	8,2	2 842 548	8,1	3 285 387	8,8	3 210 247	8,6
35 - 39	2 565 112	7,3	2 507 329	7,1	2 837 182	7,6	2 795 560	7,5
40 - 44	2 379 314	6,7	2 346 486	6,7	2 430 841	6,5	2 339 933	6,3
45 - 49	2 057 626	5,8	2 027 439	5,8	2 405 435	6,4	2 380 649	6,4
50 - 54	1 781 029	5,0	1 784 640	5,1	1 909 912	5,1	1 882 524	5,1
55 - 59	1 369 618	3,9	1 419 240	4,0	1 716 102	4,6	1 738 313	4,7
60 - 64	981 178	2,8	1 086 536	3,1	1 231 274	3,3	1 335 213	3,6
65 - 69	781 165	2,2	917 418	2,6	876 489	2,3	991 686	2,7
70 - 74	629 241	1,8	743 836	2,1	649 739	1,7	801 629	2,2
75 - 79	441 289	1,2	628 672	1,8	497 023	1,3	621 287	1,7
80 - 84	212 383	0,6	366 496	1,0	260 355	0,7	428 485	1,2
85 - 89	58 552	0,2	123 636	0,4	94 160	0,3	190 434	0,5
90+	27 473	0,1	70 014	0,2	20 159	0,1	59 269	0,2

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011' den derleme, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 13 Nisan 2012.

Yaş aralıklarında en dikkat çekici değişiklik 2007 yılında 182 bin 188 kişi olan 85-89 yaş grubu, 2011 yılına gelindiğinde sayıları 284 bin 594'e ulaşmıştır. Bu artış miktarı oransal olarak %56'ya denk gelmektedir. Bu durum yaşam beklentisindeki artışın tipik bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine benzer durumu %48'lik artış ile 55-64 yaş aralığında görülmektedir.

2011 yılı itibariyle 65 yaş ve üzeri yaşlılarımızın nüfusu 5 milyonu aşmıştır. Toplam nüfus içerisinde oranı ise % 7,3' dür. Türkiye nüfusu her geçen gün hızla yaşlanmaktadır. Türkiye'ni genç ve dinamik bir nüfusu olduğunu düşünüp bunun hep böyle kalacağını inanalar için yaşlanma olgusu çok uzak gelecekteki bir durum olarak görülebilir. Oysa, Türkiye kısa bir zaman sonra ciddi düzeylerde yaşlı nüfus ile karşı karşıya kalacaktır. Yapılan son tahminler Fransa'nın 115 yılda ya da İsviçre'nin 85 yılda geçirdiği yaşlanma sürecini Türkiye'nin 15-20 yıl içinde geçireceğini öngörmektedir. ⁷⁴1960'ta 1 milyon olan yaşlı nüfusu bugün 6 kat artmıştır. Bu süre zarfında yaşlı nüfusun toplam nüfusa oranı %563 artarken, toplam nüfusun artış oranı ise %269 artış göstermiştir.

Türkiye'deki yaşlı nüfusun toplam nüfusa olan oranları cinsiyet bazında irdelendiğinde ise erkeklerde % 6,4, kadınlarda ise % 8,3 olduğu görülmektedir. İleri yaşlılıkta ise bu oran kadınlar lehine artmaktadır. 0-14 ve 15-64 yaş gruplarında ise bu düzeyde bir farklılık bulunmamaktadır. (Bkz: Tablo 12)

Tablo 12. Türkiye' de Yaşlı Nüfusun Cinsiyet Bazında Dağılımı

	2007 YILI			2011 YILI		
	Toplam Nüfus	65 +	%	Toplam Nüfus	65 +	%
Erkek	35 376 533	2 150 103	6,1	37 532 954	2 397 925	6,4
Kadın	35 209 723	2 850 072	8,1	37 191 315	3 092 790	8,3
Toplam	70 586 256	5 000 175	7,1	74 724 269	5 490 715	7,3

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011' den derleme, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 18 Nisan 2012.

⁷⁴ National Research Council, **Preparing for an Aging World: The Case for Cross National Research**, Panel on Research Agenda and New Data for an Aging World, Committee on Population and Committee on National Statistics, Division of Behavioral and Social Sciences and Education, Washington, DC: National Academy Press, 2001, s. 30.

İller bazında Türkiye'nin demografik yapısını incelediğimizde ise karşımıza şu sonuçlar çıkmaktadır: Özellikle Doğu ve Güneydoğu Bölgesinde yaşlı nüfusun oranının, o iller içerisindeki toplam nüfusa oranının Türkiye genelinde en düşük oranlarda bulunduğu, Hakkâri, Şırnak ve Van şehirlerinin ise listenin başında yer aldığı görülmektedir.

En yaşlı nüfus oranının ise Karadeniz bölgesinde yoğunlaştığı, Sinop ve Kastamonu şehirlerinin olduğu görülmektedir. (Bkz: Tablo 13)

Tablo 13. Türkiye' de Yaşlı Nüfusun En Yoğun ve En Az Bulunduğu İller, 2011

	Toplam	65 +	(%)
Toplam Nüfus	74 724 269	5 490 715	7,3
Yaşlı Nüfusu En Yoğun İller			
Sinop	203 027	32 404	16,0
Kastamonu	359 759	55 228	15,4
Çankırı	177 211	25 671	14,5
Artvin	166 394	23 048	13,9
Giresun	419 498	57 738	13,8
Burdur	250 527	32 698	13,1
Yaşlı Nüfusu En Az Yoğun İller			
Diyarbakır	1 570 943	63 976	4,1
Siirt	310 468	12 584	4,1
Bitlis	336 624	13 385	4,0
Muş	414 706	15 760	3,8
Batman	524 499	19 606	3,7
Ağrı	555 479	19 983	3,6
Şanlıurfa	1 716 254	58 162	3,4
Van	1 022 532	31 573	3,1
Şırnak	457 997	13 057	2,9
Hakkâri	272 165	7 261	2,7

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011' den derleme, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 18 Nisan 2012.

Bu veriler ışığında; bu şehirlerimizde, genç nüfusun daha çok göç verdiğini ve yaşlı bireylerin ise daha çok yalnızlığa maruz kaldığını söyleyebiliriz. Bunda 1960'lara

kadar sürdürülen nüfus arttırıcı, 1960'dan bugüne kadar sürdürülen nüfusu azaltıcı politikaların çizilmiş olmasının yanında modernleşen toplumun sosyal hayata yansımaları; kentleşme, göç hareketleri, eğitim düzeyindeki artış, farklılaşan yaşam tarzlarının da demografik yapının değişiminde oynadıkları rolü göz ardı etmemek gerekir.⁷⁵

Büyük şehirlerimizdeki 65 yaş ve üzeri nüfusun dağılımlarına baktığımızda; Türkiye'nin batısına doğru gidildikçe yaşlı nüfus oranının belirgin bir şekilde arttığını, doğuya doğru ise bunun tam tersi bir eğilim oluştuğunu görmekteyiz. (Bkz. Tablo 14) Kırsaldaki gerek doğum oranlarının yüksek oluşu gerekse ekonomik ve sosyal şartlar demografik yapıyı gelecekte bugünden oldukça farklı bir noktaya götüreceği kesin görülmektedir.

Tablo 14. Türkiye' de Yaşlı Nüfusun, Büyükşehirlerdeki Dağılımı, 2011

İller	Toplam	65 +	(%)
İzmir	3 965 232	349.472	8,8
Bursa	2 652 126	199.503	7,5
Konya	2 038 555	153.188	7,5
Mersin	1 667 939	116.545	7,0
Ankara	4 890 893	336.537	6,9
Adana	2 108 805	124.910	5,9
İstanbul	13 624 240	766.066	5,6
Gaziantep	1 753 596	80.376	4,6

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011' den derleme, <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 18 Nisan 2012.

⁷⁵ Tufan (2003), a.g.e., s. 42.

Tufan'ın 2012 Yaşlılık Araştırması sonuçlarından öne çıkan bir detay ise Türkiye'de en uzun ömürlü şehir 82,4 yıl ile Aydın Nazilli olurken, en kısa ömürlü şehrimiz ise 67,8 yıl ile Yozgat olduğu belirlenmiştir.⁷⁶

Nüfusun temel özelliklerini oluşturan nüfusun büyüklüğü, artış hızı, kaba doğum ve ölüm hızları ve doğuşta yaşam beklentisindeki değişimlere ait göstergeler Türkiye'de demografik dönüşümü daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

1.2.2.1. Nüfusun Büyüklüğü ve Artış Hızındaki Değişimler

Türkiye'de ilk nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış olup, ülke nüfusunun 13,6 milyon olduğu tespit edilmiştir. Tarihsel süreç içerisinde nüfusumuzdaki değişim ve ülke politikaları yıllara göre değişiklik arz etmiştir. Özellikle Kurtuluş savaşı sonrası, ülkemizin içinde bulunduğu nüfus yapısı, model bir nüfus yapısından oldukça uzak bulunmaktadır. Savaşların yol açtığı ölümler, göçler, kayıplar nedeniyle genç nüfus sayısı oldukça azalmış, kadın nüfusu erkeklere oranla yaklaşık 800 bin fazlalaşmıştır. Dönemin bebek ve çocuk ölümleri yüksek hızlarda seyretmiş, bulaşıcı hastalık ve sağlık hizmetlerinin ve ihtiyaçlarının sağlanamaması sebebiyle yetişkin ölüm hızları da yüksek olmuştur. Bu koşullarda dönemin sağlık politikası; 'en çok görülen, en çok sakat bırakan ve en çok öldüren hastalıklarla mücadele' olarak belirlenmiştir. Cumhuriyet sonrasında yönetimlerin amacı sağlıklı bir kuşak yetiştirmek olmuştur. Uzun süren savaş yılları sonrası nüfusumuz barış dönemiyle birlikte hızlı bir şekilde artmaya başladığı görülmektedir.

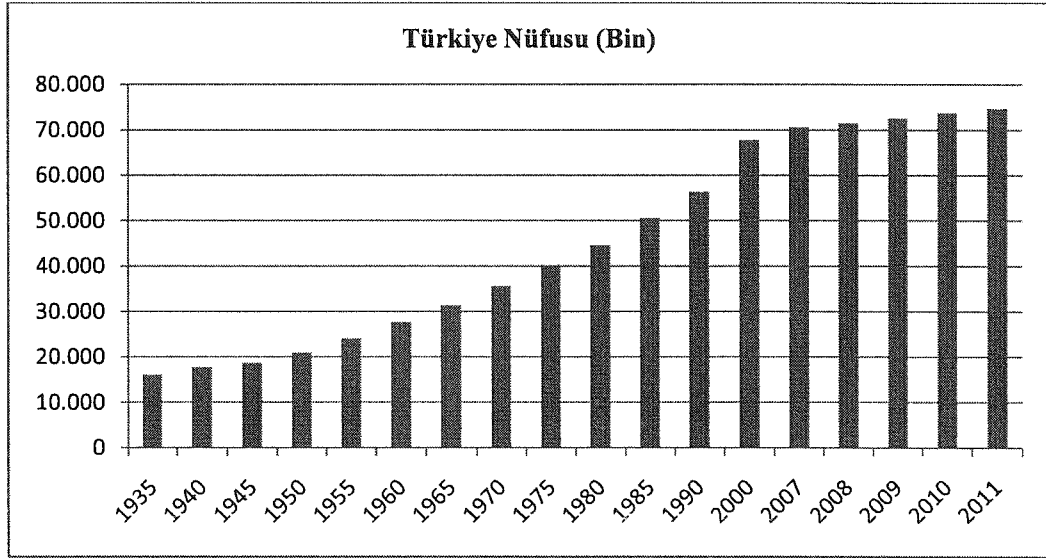
Nüfus büyüklüğü sürekli olarak artarak 1990 yılında 56 milyona, yani 1960 yılındaki nüfusun 2 katına ulaşmıştır. 1935 yılında yaklaşık 16 milyon olan ülke nüfusu, günümüzde 75 milyona ulaşarak, sürekli artış eğilimi içinde olmuştur. Cumhuriyet'in 100. yılının kutlanacağı 2023 yılında ise Türkiye nüfusunun yaş yapısının, durağan nüfusların yaş yapısına benzer olacağı görülmektedir. Bu durum, nüfus büyüklüğünün bu yıllardan başlayarak tedrici olarak durağanlaşacağına işaret etmektedir.⁷⁷ Tarihsel süreç içerisinde ülke nüfus artış hızımız, 1955'ten sonra aşağı yönde eğilim gösterdiği

⁷⁶ National Geographic, "Türkiye Yaşlılık Atlası," **National Geographic Türkiye Ek'i**, İstanbul, Mayıs 2012

⁷⁷ İsmet Koç, v.d., **Türkiye'nin Demografik Dönüşümü**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Ankara, 2008, s. 10.

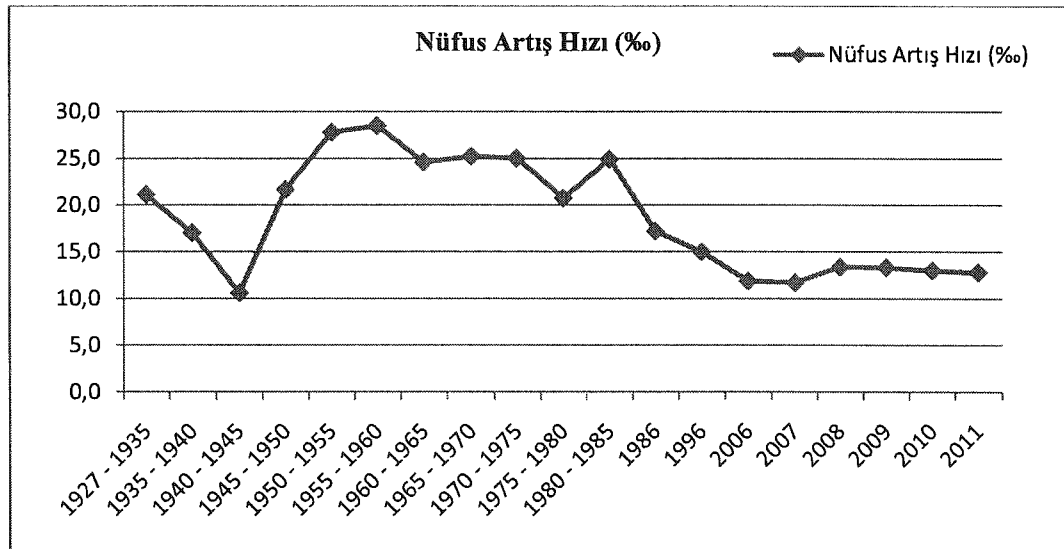
görülmektedir. En düşük yıllık nüfus artış hızı; binde 10,6 ile 1940-1945 döneminde, en yüksek yıllık nüfus artış hızı ise binde 28,5 ile 1955-1960 döneminde gerçekleşmiştir. (Bkz. Grafik 9)

Grafik 9. Türkiye’ deki Nüfus Büyüklüğü

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 4 Mart 2012.

Grafik 10. Türkiye’ de Nüfus Artış Oranları

Kaynak: TÜİK, Nüfus Artış Hızı Tahminleri Ve Projeksiyonları 2011’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 4 Mart 2012.

Türkiye'nin nüfus artış hızı son yirmi yılda (1986-2011) yaklaşık % 26 azalma gösterdiği görülmektedir.

1.2.2.2. Yaş Yapısındaki Değişimler

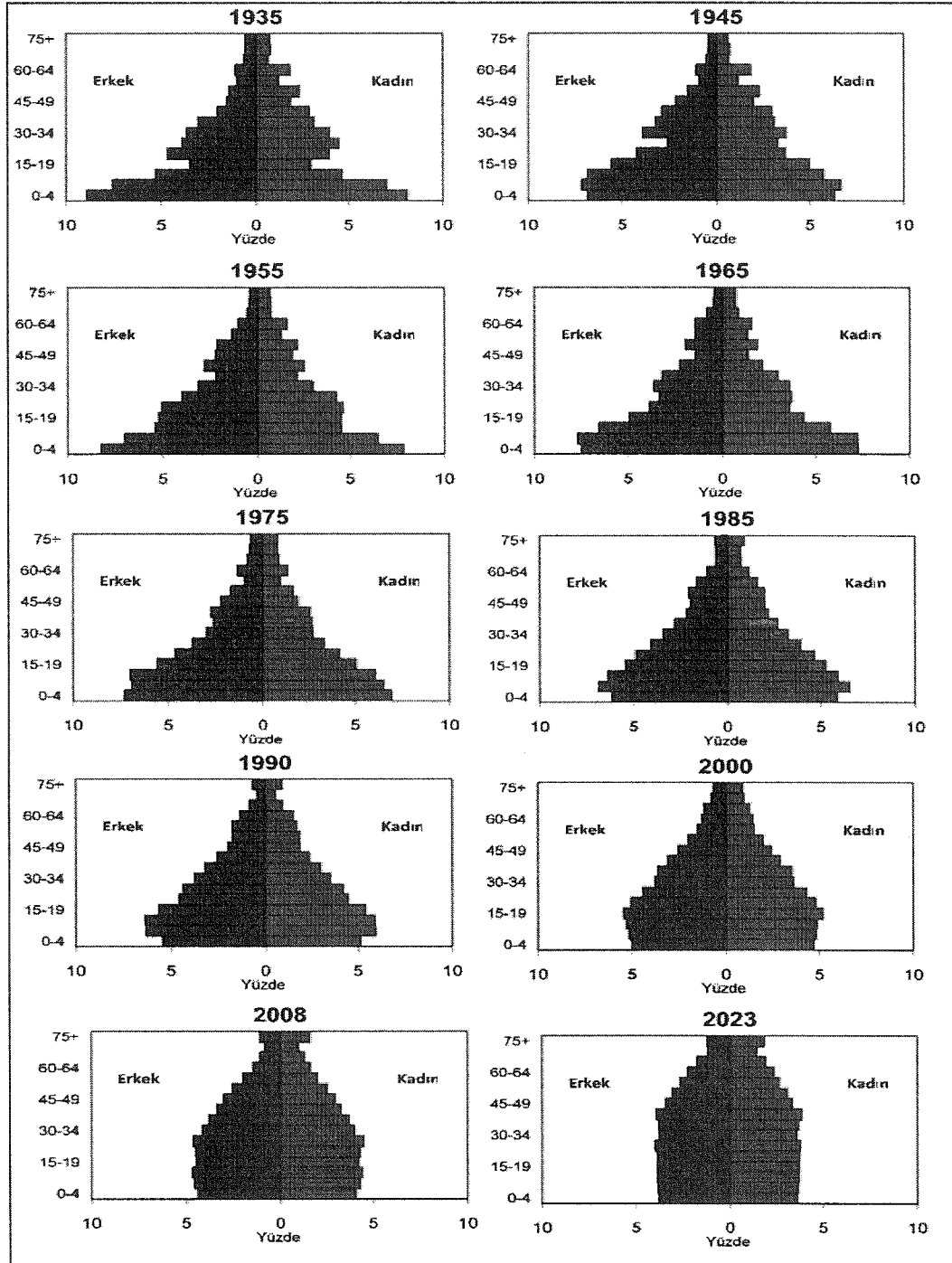
Nüfusun yaş yapısı, nüfusu belirleyen temel bileşenler olan doğurganlık, ölümlülük ve göçten doğrudan etkilenmektedir. Türkiye'de zaman içinde bu bileşenlerde önemli değişimler meydana gelmiştir

Nüfusun yaş ve cinsiyet yapısının özet bir göstergesi olan nüfus piramitleri ülkelerin demografik yapıları hakkında önemli bilgiler sağlayan araçlardır. Geniş tabana sahip nüfus piramitleri yüksek; dar tabana sahip nüfus piramitleri düşük seviyedeki doğurganlığa işaret ederler. Nüfus piramitlerinde ileri yaşlara doğru gözlenen hızlı daralmalar yüksek; daha yavaş daralmalar düşük ölümlük seviyesini gösterirler. Nüfus piramitleri doğurganlık ve ölümlülük seviyesi ve örüntüsüne ilişkin bilgi sağlamanın yanında, özellikle yaş ve cinsiyet seçici göç hareketleri konusunda da bilgi sağlarlar.⁷⁸

Türkiye nüfusunun yaş yapısının değişimine nüfus piramitleri aracılığı ile bakıldığında: Türkiye'nin yüksek doğurganlık rejiminden düşük doğurganlık rejimine geçişini net olarak görmek mümkün olmaktadır. 1935 yılından başlayarak 1975 yılına kadar sürekli olarak yüksek doğurganlık seviyesine işaret eden geniş tabanlı nüfus piramitleri olan Türkiye'nin, 1980'li yıllardan itibaren doğurganlık seviyesinde azalmayı işaret eden, tabanı gittikçe daralan nüfus piramitlerine sahip olduğu görülmektedir.

⁷⁸ Koç, a.e., s. 7.

Grafik 11. Türkiye’de Nüfus Yaş Yapısının Değişimi

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 4 Mart 2012.

1935-2011 yılları arasındaki yaş gruplarının nasıl bir eğilim gösterdiğine bakacak olursak: 65 yaş ve üzeri yaşlıların, toplam nüfus içindeki oranları, % 3,9'dan % 7,3' e artarken; aynı yıllar içerisinde 0-14 yaş genç nüfusun oranının % 41,4' den % 25,3' e azaldığını görülmektedir. 15-64 yaş grubunun oranının ise sürekli artış içerisinde olduğu görülmektedir. (Bkz. Tablo 15)

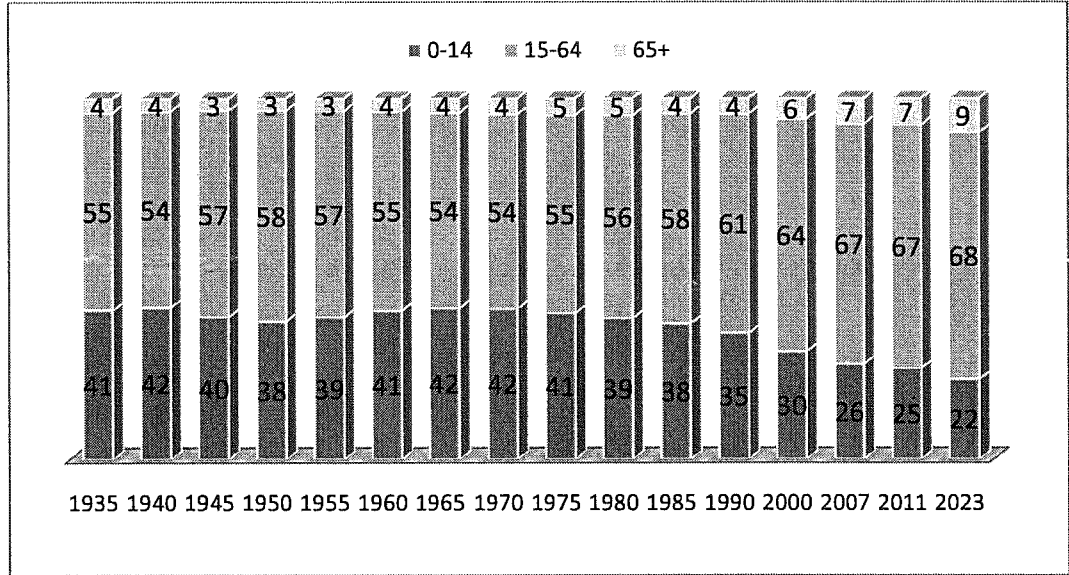
Tablo 15. Türkiye' de Yaş Gruplarının Toplam Nüfus İçindeki Dağılımı

Yıl	Toplam	Yaş grubu (%)		
		0-14	15-64	65+
1935	16.086.146	41,4	54,7	3,9
1940	17.801.981	42,1	54,3	3,5
1945	18.765.774	39,5	57,1	3,3
1950	20.920.441	38,3	58,4	3,3
1955	24.026.861	39,4	57,1	3,4
1960	27.705.049	41,2	55,2	3,5
1965	31.344.999	41,9	54,1	4,0
1970	35.596.447	41,8	53,8	4,4
1975	40.269.691	40,6	54,8	4,6
1980	44.569.517	39,1	56,1	4,7
1985	50.568.341	37,6	58,2	4,2
1990	56.428.553	35,0	60,7	4,3
2000	67.780.546	29,8	64,5	5,7
2007	70.586.256	26,4	66,5	7,1
2008	71.517.100	26,3	66,9	6,8
2009	72.561.312	26,0	67,0	7,0
2010	73.722.988	25,6	67,2	7,2
2011	74.724.269	25,3	67,4	7,3

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011' den derleme, <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 10 Mart 2012.

Gerontolog'lara göre bir ülkenin nüfusunun %14'ünden fazlası 65 yaş ve üzeri bireylerden oluşuyorsa o toplumlar yaşlı toplum olarak nitelendirilebilir.⁷⁹ Özellikle dünya ülkeleri arasında Avrupa ülkeleri tam da bu noktada yaşlı nüfus olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa'ya göre oldukça genç bir nüfusa sahip olma avantajımızı, yaşlı nüfusumuza yönelik politikaların ve önlemlerin oluşturulmasında geç kalınmaması büyük önem taşımaktadır. Nüfuzumuzun yaş yapısının değişerek, çocukların ve gençlerin oranlarının azalması ve yaşlı insanların oranının göreceli olarak artması nüfusumuzu yaşlanması olarak karşımıza çıktığı gerçeği unutulmamalıdır.

Grafik 12. Türkiye'de Geniş Yaş Gruplarına Göre Nüfus Değişim %'si

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011' den derleme, <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 10 Mart 2012.

Türkiye nüfusunun yaş yapısının değişimine geniş yaş grupları temelinde bakıldığında; üç önemli dönüşüm göze çarpmaktadır.

⁷⁹ Ali Rıza Abay, "Yaşlılık Olgusuna Nasıl Bakmalı?" Ed. Mustafa Kemal Şan, **Sosyoloji Yazıları, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2007, s. 269-281.

Bunlardan birincisi, Türkiye nüfusunun doğurganlık seviyesindeki azalmanın ve ölümlülük koşullarındaki iyileşmenin bir sonucu olarak zaman içinde genç nüfus yapısına sahip olmaktan çıkarak gittikçe yaşlı nüfus yapısına dönüşmesidir.

İkincisi, 15 yaşından küçük olan nüfusun payının, yine özellikle doğurganlık seviyesindeki azalmanın bir sonucu olarak, zaman içinde azalmasıdır. Türkiye’de 1935 yılında nüfusun % 41’ini oluşturan bu nüfus grubu, 2011 yılında % 25 seviyesine gerilemiştir. Bu nüfus grubunun payı 2023 yılında % 22 seviyesine inecektir. Bu gelişme Türkiye’nin genç nüfus özelliğini kaybetmekte olduğunu bir kez daha göstermektedir.

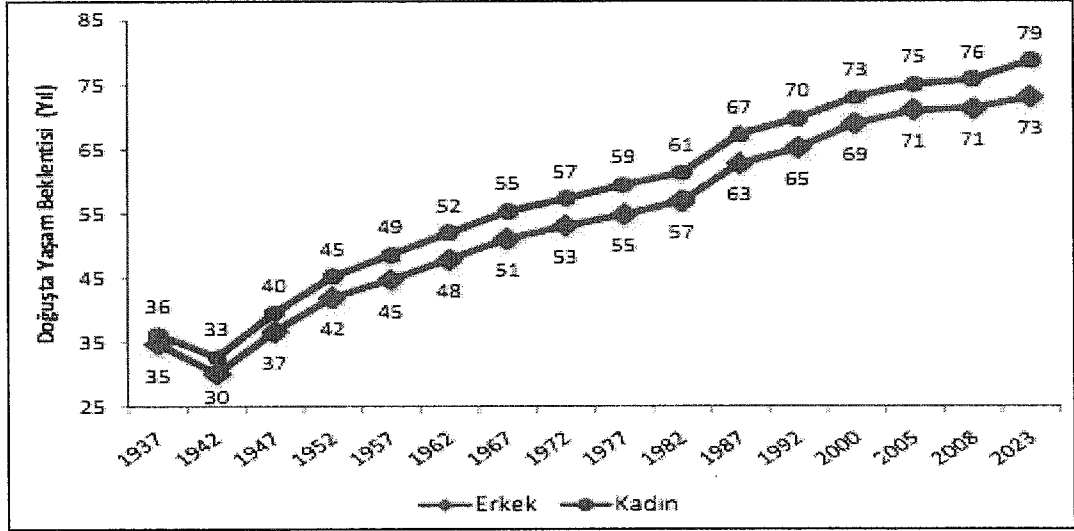
Üçüncü gelişme ise, çalışma çağındaki nüfusu oluşturan 15-64 yaş nüfusunun zaman içindeki artışıdır. Bu artışta erken dönem ölüm hızlarının azalmasının etkisinden daha çok yüksek doğurganlık koşullarının hüküm sürdüğü yıllarda doğan nüfus gruplarının çalışma çağına girmeleri rol oynamaktadır. Çalışma çağı nüfusunun hızlı bir şekilde artması ekonomik açıdan gelişme fırsatı oluşturduğu kadar, istihdam baskısı nedeniyle risk de oluşturmaktadır.

1.2.2.3. Doğuşta Yaşam Beklentisindeki Değişimler

Türkiye’ de doğuşta yaşam beklentisi, 2. Dünya Savaşı yılları haricindeki yıllarda sürekli artış eğiliminde olduğu görülmektedir. (Bkz: Grafik 13)

Zaman içinde görülen bu artışta yetişkin ölümlülüğündeki iyileşmeden daha çok erken yaş ölümlülüğündeki iyileşme etkili olmuştur. Cinsiyet bazında irdelendiğinde ise kadın nüfusun doğuşta yaşam beklentisinin erkek nüfustan daha yüksek olduğu ve bu farkın yıllar içindeki artışı dikkat çekmektedir.

Grafik 13. Türkiye’de Doğuşta Yaşam Beklentisindeki Değişim

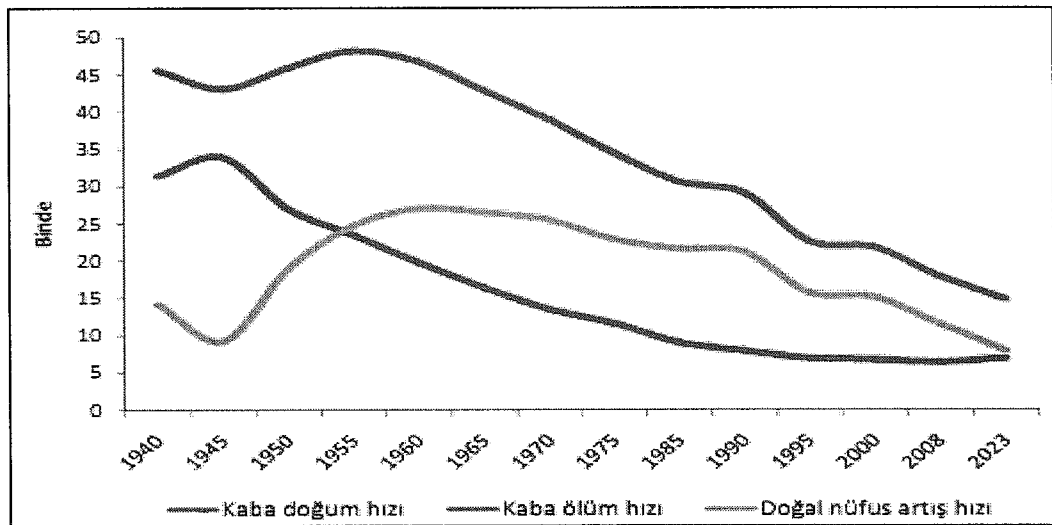

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10 Mart 2012.

1.2.2.4. Kaba Doğum ve Ölüm Oranlarındaki Değişimler

Türkiye’nin yüksek doğurganlık ve ölümlülük seviyelerinden düşük doğurganlık ve ölümlülük seviyelerine geçerek yaşadığı demografik dönüşümün, kaba doğum ve ölüm oranlarında da kendini göstermektedir. (Bkz: Grafik 14)

Grafik 14. Türkiye’ de Kaba Doğum, Ölüm ve Doğal Nüfus Artışlarındaki Değişim

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 10 Mart 2012.

Dünya Sağlık Örgütü'nün katkıları ve gelişen tıp teknolojisinin halk sağlığı uygulamaları ile yüksek ölüm hızlarının düşürülmesi ise 1945-1960 döneminde olmuştur. 1940 yılında kaba doğum hızı binde 30 iken, 1960 yılına gelindiğinde bu oran binde 18' e düşmüştür. Bununla birlikte doğum hızının artış etkisiyle nüfusun yıllık % 3 artışı sağlanmış ve Cumhuriyet tarihinde bir ilk yaşanmıştır.

Kaba ölüm hızı, 1960'dan günümüze kadarki süreçte sürekli azalma eğilimi göstermiş, 1960' da binde 18,7 olan kaba ölüm oranı, 2010 yılına gelindiğinde binde 5 seviyesine düşmüştür Yaşanan bu değişim, gelişmiş ülkeler genelinden ve AB ülkelerindeki azalmadan daha fazladır. Bu durumun da en önemli nedeni bu ülkelerin Türkiye'ye kıyasla daha yaşlı bir nüfusa sahip olmalarından ileri gelmektedir. Günümüzde ölümlerin yaş ve cinsiyete göre incelendiğinde 75 yaş ve yukarı yaş grubu dışındaki tüm yaş gruplarında erkek ölümlerinin kadın ölümlerinden fazla olduğu görülmektedir.

Türkiye'de toplam doğurganlık hızı ise gelişmekte olan ülkelerdeki eğilime benzer şekilde, 1960'lı yıllardan 1980'li yıllara kadar önemli ölçüde düşmüştür. Ancak bu tarihlerden itibaren doğurganlık hızındaki düşme yavaşlamıştır.⁸⁰ Nitekim 1963'te 6,3 olan toplam doğurganlık hızı, 1973'te 4,7'ye, 1980'de 3,4'e, 2000 yılında 2,5'e gerilemiştir. 2025 yılı sonrasındaki dönem ilişkin demografik öngörüler, Türkiye' de yüzyılın ortalarından itibaren kaba doğum hızı ile kaba ölüm hızının eşitleneceğini ve bunun sonucunda nüfus artış hızının sıfır olacağını göstermektedir.⁸¹

2001-2010 döneminde de toplam doğurganlık hızında azalmanın devam ettiğini, 2010 yılı itibarıyla 2,03' e azaldığını görmekteyiz. Bu süreçte anne olma ortalama yaşının ise giderek arttığını, 2001 yılında 26,2 olan anne ortalama yaşının 2010 yılına gelindiğinde 27,2 ye yükseldiği görülmektedir. 2001 yılında bin nüfus başına 20,3 doğum düşerken bu sayı, 2010 yılına gelindiğinde bin nüfus başına 17 doğuma düşmüştür. (Bkz: Tablo 16)

⁸⁰ Sunday Üner, **Türkiye Nüfusu Boyutlar, Sorunlar, Yorumlar**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayını, Ankara, 1984, s.23.

⁸¹ Koç, a.g.e., s.14.

Tablo 16. Türkiye’ de Doğurganlığa İlişkin Göstergeler

Yıl	Doğum Sayısı	Kaba doğum hızı (%)	Genel doğurganlık hızı (%)	Toplam doğurganlık hızı (Çocuk sayısı)	Annenin ortalama yaşı
2001	1 323 002	20,3	83,9	2,4	26,2
2002	1 229 166	18,6	76,9	2,2	26,3
2003	1 198 443	17,9	73,9	2,1	26,5
2004	1 221 483	18,0	74,5	2,1	26,5
2005	1 241 835	18,1	75,0	2,1	26,5
2006	1 251 370	18,0	74,8	2,1	26,6
2007	1 284 543	18,3	76,2	2,2	26,7
2008	1 288 772	18,1	75,8	2,2	26,8
2009	1 254 946	17,4	72,9	2,1	27,0
2010	1 238 970	17,0	71,5	2,0	27,2

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr> ,Erişim Tarihi: 5 Nisan 2012.

Kaba doğum hızının en yüksek olduğu bölge binde 27,3 ile Güneydoğu Anadolu, en düşük olduğu bölge ise binde 11,4 ile Batı Marmara Bölgesi’dir. Toplam doğurganlığın mekânsal dağılımı göstermiştir ki, ulusal doğurganlık ortalamasının daha aşağı seviyelere inmemesi ile toplam doğurganlık hızının bölgesel görünüşleri arasında yakın bir ilişki vardır. Zira Doğu Anadolu, özellikle de Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bazı illerde yüksek doğurganlık hızları, bir karakteristik halini almıştır. (Bkz: Tablo 17)

Tablo 17. Türkiye’ de Bölgelere Göre Doğurganlık Göstergeleri, 2011

Bölgeler	Doğum sayısı	Kaba doğum hızı (‰)	Genel doğurganlık hızı (‰)	Toplam doğurganlık hızı (çocuk sayısı)	Annenin ortalama yaşı
Türkiye	1 238 970	17,0	71,5	2,03	27,2
İstanbul	211 088	16,2	62,8	1,73	27,8
Batı Marmara	35 898	11,4	51,5	1,51	26,9
Ege	126 678	13,2	56,8	1,63	26,9
Doğu Marmara	99 395	14,7	60,8	1,72	27,3
Batı Anadolu	105 815	15,3	62,2	1,77	27,1
Akdeniz	163 969	17,6	74,4	2,13	27,1
Orta Anadolu	63 283	16,5	71,6	2,04	26,2
Batı Karadeniz	60 877	13,5	60,8	1,77	26,5
Doğu Karadeniz	33 980	13,5	60,7	1,79	27,4
Kuzeydoğu Anadolu	49 291	22,4	101	2,84	26,5
Ortadoğu Anadolu	83 300	22,9	99,8	2,86	27,1
Güneydoğu Anadolu	205 396	27,3	119,2	3,46	27,5

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr>, Erişim Tarihi: 5 Nisan 2012.

TÜİK’in verilerine göre en doğurgan iller sırasıyla Şırnak, Hakkâri, Siirt ve Van olurken, en az doğurgan iller ise Kırklareli, Çanakkale ve Edirne olarak istatistiklere yansımaktadır. (Bkz: Tablo 18)

Tablo 18. Türkiye’ de Doğurganlık Hızı En Yüksek ve Düşük İller, 2000

Şehir	Toplam doğurganlık hızı (Çocuk sayısı)	Annenin ortalama yaşı
Şırnak	7,06	31,30
Hakkâri	6,69	31,71
Siirt	6,05	30,98
Van	6,00	31,07
Ağrı	5,49	31,08
Batman	5,27	31,34
Bitlis	5,03	31,53
İstanbul	1,97	27,25
Ankara	1,90	26,91
Tekirdağ	1,83	26,40
İzmir	1,75	26,94
Eskişehir	1,74	27,08
Kırklareli	1,70	26,57
Çanakkale	1,68	26,23
Edirne	1,66	26,27
Toplam	2,53	28,08

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2000’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr> Erişim Tarihi: 5 Nisan 2012.

Özellikle Türkiye’nin Güneydoğusunda yer alan illerin, yüksek doğurganlık düzeyine sahip ve genel eğilimin aksine bu düzeyini koruyan hatta arttıran bir alansal bütünlük oluşturmaktadır. Doğurganlığın batıdan doğuya ve özellikle güneydoğuya gidildikçe artan bir görünüm kazanmış olması, Türkiye’nin bölgesel farklılıklarında temel bir göstergeye dönüşmesine yol açmıştır. Batıya göç ve şehirleşme, eğitim seviyesinin yükselmesine ve kadın nüfusun tarım dışı sektörlerde iş gücüne katılımına yardımcı olan dolayısıyla da doğurganlığın düşüşünde yardımcı bir etmen rolü üstlenmiş gözükmektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki yüksek doğurganlık, yaş yapısına etkide bulunarak, 0-14 yaş grubu nüfusun kabarmasına yol açmaktadır. Bu ise; Türkiye'nin çözmek zorunda olduğu ciddi bir sosyoekonomik sorunlar yumağının nedeni olarak algılanabilir. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kalkınma hedefleri bu perspektiften yola çıkarak belirlenmelidir. Çünkü yüksek doğurganlık hızı ve beraberindeki genç nüfus birikimi, kaynak bulma ve yatırım yapma konusunda ulusal dengeleri etkileyecek boyutlarda olduğu görülmektedir.

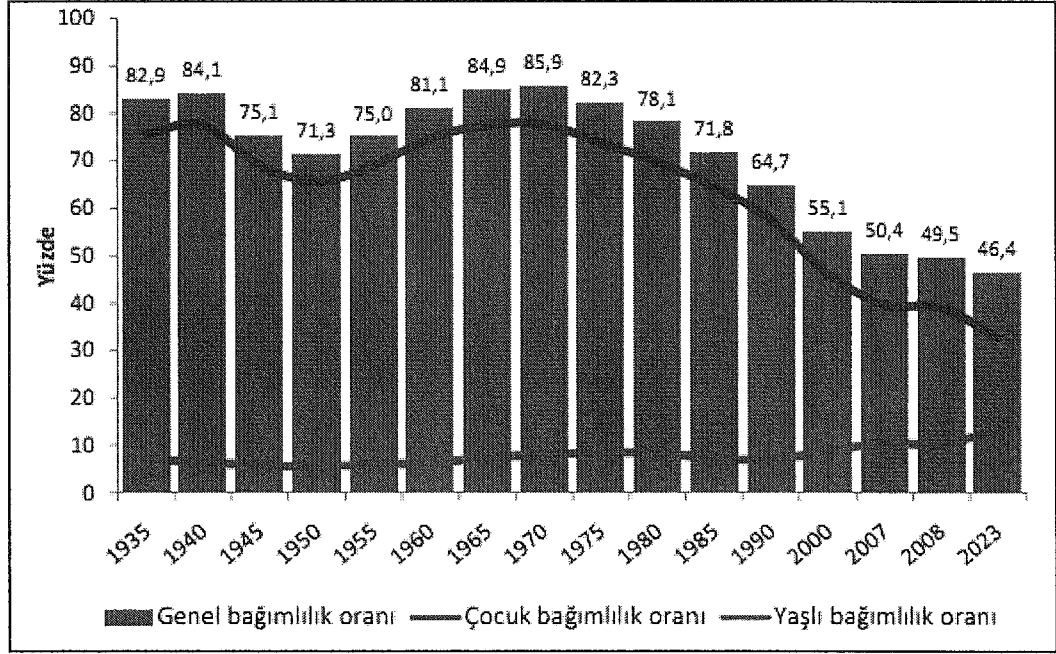
Avrupa Birliği'ne aday ülke konumundaki Türkiye, bu birliğin en yüksek doğurganlık hızına sahip ülkesi durumundadır. Bu haliyle Türkiye, doğurganlık bakımından 27 ülkenin 1970'li yıllardaki düzeylerini hatırlatmaktadır. Avrupa Birliği ile bütünleşme çabaları içinde, bölgesel farklılıklarda temel nedenlerden biri olan doğurganlığın, dolayısıyla da nüfus artışının kontrol altına alınmasının büyük önemi vardır. Birlik üyesi ülkelerde, toplam doğurganlık hızının ortalama 1,5 olduğu hatırlanırsa, bu konunun Avrupa ile bütünleşmede geciktirici bir etki oluşturması kaçınılmaz bir sonuç olacaktır. Toplam doğurganlık hızları ile tarım dışı sektörlerde kadının istihdama katılma oranı, doğurgan çağdaki toplam kadın nüfus içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı, kişi başına ortalama olarak düşen gayri safi yurt içi hâsıla (ABD doları olarak) değişkenleri arasında ilişki kurulduğunda, demografik anlamda sorunlu bir alanla karşı karşıya kalınmaktadır.

1.2.2.5. Bağımlılık Oranlarındaki Değişimler

Yaşlı bağımlılık oranını çeşitli faktörler artırabilmektedir Nitekim gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de doğum oranındaki azalma ve hayatta kalma süresindeki artış, çocuk bağımlılık oranının azalmasına ve yaşlı bağımlılık oranının da az da olsa artışa neden olduğu görülmektedir. (Bkz: Grafik 15) 2025 yılı sonrası için yapılan projeksiyonlarda, genel bağımlılık oranının dengeleneceği ve zamanla artış eğilimi içine gireceğini göstermektedir.⁸²

⁸² Koç, a.e., s.13.

Grafik 15. Türkiye’de Bağımlılık Oranlarının Değişimi

Kaynak: TÜİK, Nüfus İstatistikleri 2011’ den derleme, <http://www.tuik.gov.tr>-Erişim Tarihi: 13 Nisan 2012.

Kadınlar erkeklerden ortalama 8 yıl daha fazla yaşamaktadır. Tahminlere göre 21. yüzyılda cinsiyetler arasındaki bu yaşam süresi farkı artmaya devam edecektir. 2020 yılında kadınların erkeklerden ortalama 12 yıl daha fazla yaşayacakları tahmin edilmektedir. İsveç’te yapılan bir araştırmaya göre İkinci Dünya Savaşı’ndan bugüne kadar geçen süre içinde kadınların yaşam süresi erkeklerden iki kat daha fazla uzamıştır. Bunda biyolojik özelliklerinin yanı sıra erkeklere oranla farklı yaşam stillerine sahip bulunmaları, aile ve toplum rollerindeki değişimlerin cinsiyet üzerine etkileri ve sağlık hizmetlerinden faydalanma gibi daha birçok sebebin kadınların uzun yaşamalarına neden olduğu düşünülmektedir.⁸³ Ortalama yaşam süresinin kadınlarda daha uzun olması ve geleneksel cinsiyet rolleri gereği yaklaşık 700 bin kadın ömürlerinin kalan yıllarında yaşlılığı daha derinden yaşamasına sebep olacak, ekonomik ve sosyal yaşamdan uzak kalmaları nedeniyle gerek ekonomik gerekse psiko-sosyal sorunlarla daha fazla karşı karşıya kalacak anlamına gelmektedir.

⁸³ Betty Friedan, *Mythos Alter*, Rowohlt: Reinbek bei Hamburg, 1997, s. 4.

2. BÖLÜM

YOKSULLUK OLGUSU VE YAŞLILAR ÜZERİNE ETKİLERİ

2.1. YOKSULLUK ÜZERİNE KAVRAMLAR

Günümüzde, ekonomi, politika ve sosyoloji disiplinlerinin ortak olarak bir çalışma alanı edindiği yoksulluk olgusunun tarihini, neredeyse insanlık tarihi kadar geriye götürmek mümkün olduğu gibi, yaşanan ekonomik, toplumsal ve tarihsel süreçlerin birikimi, bugün, ilk ortaya çıkışından bu yana oldukça farklı yoksulluk görünüşleri ve algıları ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla günümüzde yoksulluk sorunu, hem politik alanın hem de akademi çevresinin temel tartışma nesnelerinden birisi haline gelmiştir. Üstelik “son on yıldır uluslararası yardım ve finans kuruluşlarının yoksul ülkelere ve yoksullukla mücadele konusuna özel ilgileri,”⁸⁴ sorunun ulusal boyuttan çıkarak uluslararası düzeyde ilgi odağı haline geldiğine işaret etmektedir. Bu ilginin boyutları, yoksulluğu tanımlama, anlamlandırma, nedenlerine ilişkin derinlik sağlama, yoksulluğu azaltma/ortadan kaldırma gibi birçok alanı kapsayan geniş bir görünüm arz etmektedir.

2.1.1. Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk, en temel anlamıyla “yokluk” durumunu, kişilerin temel gereksinimlerini karşılayacak temel maddi olanaklardan yoksun olmayı ve kişilerin yaşayabilecekleri minimum yaşam standartlarının olmamasını tarif etmektedir.⁸⁵

Birçok çalışmada yoksulluk istihdamdan, barınmadan, sağlık hizmetlerinden, eğitimden ve sosyal hayatın gereklerinden mahrum olma anlamında kullanılmıştır.⁸⁶

Başka bir ifadeyle yoksulluk; “gelir eksikliği-azlığına bağlı olarak, asgari yaşam düzeyini sürdürmek için gereken mal ve hizmetlerden yararlanamama ve bu durumun beraberinde getirdiği sosyal mahrumiyet geliştirme duygusudur”⁸⁷ denilebilir.

⁸⁴ Songül Sallan, “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları,” Ed. Yasemin Özdek, *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Ankara, TODAİE Yayınları, 2002, s.107-118.

⁸⁵ Abdülkadir Şenkal, *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005, s.392.

⁸⁶ Joos Droogleever Fortuijn, Wim Ostendorf, “Gender and Urban Poverty: Single Mothers in Amsterdam,” *Geo Journal*, Sayı 61, 2004, s. 239.

Yoksulluk aynı zamanda oldukça göreceli bir kavramdır. Her dönemde her toplumda her birey için geçerli olabilecek yoksullukla ilgili ortak kriterler bulabilmek oldukça güçtür. Esasen, her sosyal olguda olduğu gibi, yoksulluk tanımının ekonomik, coğrafi, kültürel ve toplumsal ayrımlara göre büyük ölçüde farklılaştığını belirtmek gerekmektedir. Diğer bir anlatımla, ülkelerin gelişmişlik düzeyi, gelirlerin bölüşümün de ortaya çıkan farklılıklar, toplumsal, kültürel olarak yoksulluğun ve yoksulların nasıl algılandığı gibi birçok farklılık, yoksulluk tanımlarını da farklılaştırmaktadır.

Yaşanılan mekâna ve zamana göre yoksulluk değişebilmektedir. Aynı zaman dilimi içinde farklı ülkelere farklı kriterlerle kişiler zengin veya yoksul olarak nitelendirilmektedir. Bu bakımdan Afrika kıtasında az gelişmiş bir ülkede yaşayan bir yoksul ile ABD’de yaşayan bir yoksul arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. ABD (The Census Bureau) verilerine göre ülkede yoksulların % 46’sı ev sahibidir, % 30’u araba sahibidir, % 97’si renkli televizyonu (yarısından fazlası 2 ve üzeri TV’ ye sahip) ve % 73’ü mikro dalga fırın sahibidir. Bundan da anlaşıldığı üzere her ülkede yoksulluk ve yoksul kavramları o ülkeye mahsus olabilmektedir.⁸⁸

Sosyoekonomik açıdan alt sıralarda yer alan ülkelere yoksulluk, bütün yaş gruplarını etkileyen bir sorun olmasına rağmen nispeten refah içinde olan toplumlarda özellikle yaşlılar daha çok yoksulluğa düşmektedir.⁸⁹

Yoksulluk tanımlarına ilişkin oldukça geniş bir literatür bulunmakla birlikte, yoksulluk tanımlarında da çeşitli ayrımlar ve farklı yaklaşımlar bulunmaktadır:

⁸⁷ Tevfik Erdem, **Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma “Ankara Kent Yoksulları,”** Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2003, s. 78.

⁸⁸ Robert Rector, Kirk Johnson, “Understanding Poverty in America,” **The Heritage Foundation**, 2004, No.1713, s.1.

⁸⁹ Richard Jerome Engel, “Characteristic of Persistently Poor Elderly People,” **Social Work Research and Abstracts**, NASW, Volume 26, Number 4, 1990, s. 25-31.

2.1.1.1. Mutlak Yoksulluk

Yoksulluk tanımları içinde en eski ve en temel olan yoksulluk tanımı, “mutlak yoksulluktur. Mutlak yoksulluğun, dar ve geniş olmak üzere iki tanımı üzerinde durulmaktadır: İlk anlamı sadece gıda yoksulluğunu içeren, yani “açlık” olarak ifade edilen durumu ifade eden bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre mutlak yoksulluk; İnsanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama durumu olarak veya çok benzer biçimlerde mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu ve yaşamda kalabilmek için gerekli mal ve hizmetlere olan ihtiyaçların karşılanamaması durumu olarak tanımlanmaktadır.⁹⁰

Burada kişilerin yaşamlarını sürdürebilecekleri minimum gıda miktarını karşılamak için gerekli gelir düzeyi hesaplanarak, “açlık sınırı” olarak ifade edilen bir rakama ulaşılmaktadır. Mutlak yoksulluğun bu ilk anlamının daha çok az gelişmiş ülkeler için ön plana çıktığı söylenebilir.⁹¹

Dünya Bankası, 1990 yılında yayınlamış olduğu raporda bireyin yaşamını sürdürebilmesi için minimum gerekli olan kalori miktarını 2400 k/cal olarak belirleyerek, günlük geliri bu besini almaya yetmeyen bireyleri mutlak yoksul olarak tanımlamıştır. Ayrıca uluslararası alanda farklı satın alma pariteleri nedeniyle farklı mutlak yoksulluk çizgileri belirlenmiştir. Buna göre azgelişmiş ülkeler için mutlak yoksulluk günde 1 dolar olarak Kabul edilmiş, Latin Amerika ve Karayipler için 2 dolar, Doğu Avrupa Ülkeleri (Türkiye Dâhil) 4 dolar ve gelişmiş ülkeler içinse 14,40 dolar olarak belirlenmiştir.⁹²

Mutlak yoksulluğun ikinci anlamı, kişilerin “temel ihtiyaçları” içerisine, gıda harcamalarının ötesindeki ihtiyaçları da dâhil eden bir düşüncüyü yansıtmaktadır. Bu

⁹⁰ Çoşkun Can Aktan, *Yoksullukla Mücadele Stratejileri*, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002, s. 36.

⁹¹ Ahmet İnsel, “Yoksulluk, Dışlanma ve STK’lar,” *İstanbul Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi*, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No.6., 2005, s.12.

⁹² Ferhat Akyüz, “Yoksulluk Söylemi,” Ed. Demet Yılmaz v.d., *Kapitalizm Küreselleşme Azgelişmişlik*, Ankara, Dipnot Yayınları, 2006, s. 204.

yaklaşım bireyin sadece minimum gıda harcamasını değil onun yanında giyinme, barınma, ısınma gibi diğer temel ihtiyaçlarını da dikkate almaktadır.⁹³

1970’li yıllarda Dünya Bankası ve Uluslararası Çalışma Örgütü’ nün (ILO) geliştirdiği “temel ihtiyaçlar yaklaşımı”, gıda gereksinimleri yanında; barınma, gıda, sağlık, eğitim gibi birçok gereksiniminin, tanım içine dâhil edildiği bir mutlak yoksulluk tanımı olarak değerlendirilebilir.⁹⁴

ILO tarafından benimsenen temel ihtiyaçlar:

- Bir ailenin özel tüketimi (beslenme, barınma, giyim) için minimumlar,
- Toplu tüketim konusu olan hizmetler (sağlık, ulaşım, eğitim, güvenli içme suyu, elektrik, kanalizasyon, vb.)
- Temel ihtiyaçların ve insan haklarının daha geniş bir çerçeve içinde karşılanması,
- Kendilerini etkileyen kararların alınmasına katılma,
- İstihdama hem araç hem de amaç olarak yaklaşılması olarak belirlenmiştir.⁹⁵

2.1.1.2. Göreli Yoksulluk

Göreli yoksulluk kavramı, bireysel olarak ön plana çıkan gereksinimlerden öte, toplumsal refah ve gelir dağılımına vurgu yapan bir yoksulluk tanımıdır. Göreli yoksullukta, kişinin gelirinin ve buna bağlı olarak yaşam standartlarının toplum geneline göre kıyaslanması söz konusudur. Yani göreli yoksulluk, yoksul hane halkı ya da birey ile o toplumda yaşayan ve mevcut şartlara göre ortalama bir gelire sahip olan hane halkı veya birey arasındaki gelir kaynaklarına sahip olma gücü arasındaki açıklıktır.

Fushs’un geliştirdiği göreli yoksulluk tanımına göre, toplumdaki ortalama bir ailenin gelirinin yarısından daha az bir gelire sahip olan aileler yoksuldur.⁹⁶

⁹³ Şebnem Gökçeoğlu Balcı, **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Ankara, Dost Yayınları, 2007, s. 102.

⁹⁴ Fikret Şenses, **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 64.

⁹⁵ İlhan Tekeli, “Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine,” Ed. Halis Akder, Murat Güvenç, **Devlet Reformu: Yoksulluk**, İstanbul, TESEV Yayınları, 2000, s. 143.

Bu yoksulluk türünde kişilerin fiziksel/biyolojik ihtiyaçları (gıda, giyim, barınma, ısınma vb.) ile birlikte toplumsal ihtiyaçları (eğitim harcamaları, kültürel harcamalar, çalışma, sosyal güvence, siyasal yaşama katılım gibi), yoksulluğu belirlemede etkilidir. Dolayısıyla, görelî yoksullar, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen, ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılmaları engellenmiş olanları kapsamaktadır. Yani burada ön plana çıkan, o toplumsal yapıda kabul edilen, toplumsal yaşama katılım düzeyi ve yaşam standardıdır.⁹⁷

Görelî yoksullukla ilgili olarak iki noktanın belirtilmesi gerekmektedir: Görelî yoksulluk, özellikle gelişmiş ülkeler için ön plana çıkan bir yoksulluk tanımıdır. Çünkü görelî yoksulluk bir bakıma, bireyin günlük toplumsal yaşama katılması için alması gereken mal ve hizmetler karşılığında ödemesi gereken maliyettir ve bu maliyetlerin yüksekliği de o ülkenin gelişmişlik düzeyiyle bağlantılıdır.

Görelî yoksulluk, toplumun refah seviyesine ve elde edilen gelirlere bütüncül olarak baktığından ve yoksul olanla olamayan arasında bir kıyaslama yoluna gittiğinden “eşitsizlik” vurgusunu, gelir dağılımındaki eşitsizliği ön plana çıkaran bir özellik taşır.

2.1.1.3. Öznel Yoksulluk

Öznel yoksulluk kavramında, kişilerin kendi düşüncelerinden bağımsız olarak birtakım nesnel ölçütler geliştirilmesinden ziyade, daha çok kişilerin kendilerini “yoksul” görüp görmedikleri göz önünde bulundurulmaktadır. “nesnel yaklaşımlar, belirli bir zamanda, gelir, tüketim harcamaları, kalori miktarı gibi daha somut ve ölçülebilir kıstaslar üzerinde yoğunlaşırken, daha çok iktisat dışındaki sosyal bilimlerin benimsediği öznel yaklaşımlar, yoksulluğun bir süreç olduğu noktasından hareketle, asgari temel ihtiyaçlarını karşılayıp karşılamadıkları konusunda yoksulların kendi algılamalarını ön plana çıkarıp, refahın/yoksulluğun temel unsur ve kaynaklarının

⁹⁶ Paul Brinker, Joseph Klas, *Poverty Manpower and Social Security*, Texas, Austin Pres, 1976, s.49

⁹⁷ Recep Dumanlı, *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, Ankara, DPT Yayınları, 1996, s. 45.

yoksullarla karşılıklı görüşmeler yoluyla, yoksulların kendileri tarafından belirlenmesini amaçlamaktadır.”⁹⁸

Burada ön plana çıkan “toplumun kabul edeceği minimum bir yaşam standardı düzeyinden hareket ederek, yoksulluk çizgisinin belirlenmesidir”.⁹⁹Bu yaklaşımda, büyük ölçekli anketler aracılığıyla kişilerin mevcut öznel koşullarına dayanarak, kendilerini “yoksul” görüp görmedikleri ortaya çıkarılmakta ve bir öznel yoksulluk çizgisi belirlenmektedir.

2.1.1.4. İnsani Yoksulluk

Son dönemlerde UNDP (United Nations Development Programme - Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) tarafından ortaya konmuş bir yoksulluk tanımıdır. 1990’dan beri UNDP her yıl, ekonomik büyüme ölçülerinin ve gayri safi yurt içi hâsılanın ötesinde daha geniş bir refah tanımı olduğu belirtilen İnsani Gelişme Raporu’yla, İnsani Gelişme Endeksi’ni yayımlamaktadır. Bu endeks, insani gelişmenin üç boyutunu ölçen bir birleşik endekstir.

- Uzun ve sağlıklı bir yaşam (ortalama yaşam süresi ile ölçülmektedir),
- Eğitim almak (yetişkin okur-yazarlık oranı ve birleşik ilk-orta öğretim brüt okullaşma oranı ile ölçülmektedir),
- İnsanca bir yaşam standardına sahip olmak (satın alma paritesine göre kişi başına düşen ile gayri safi yurt içi hâsıla ile ölçülmektedir) bu endeksin üç bileşenidir.

Bir bütün olarak İnsani Gelişme Endeksi, insanların refah düzeylerindeki değişimleri gösteren, ülkelerin kendi içlerinde, farklı bölgelerde ve ülkeler arasında gelişmeyi karşılaştıran, istatistiksel verilere dayalı bir göstergedir.¹⁰⁰

⁹⁸ Şenses, a.g.e., s. 94.

⁹⁹ İsmail Bircan, “Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar,” Ankara, **TODAİE Yayınları**, 2002, s.119-127.

¹⁰⁰ UNDP, “Türkiye İnsani Gelişme Endeksinde İlerliyor” **UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni: Yeni Ufuklar**, Özel Sayı, Aralık, 2006, s. 2.

2.1.1.5. Kırsal ve Kentsel Yoksulluk

Yoksulluğun mekânsal ayrımını ifade eden kırsal ve kentsel yoksulluk, kırsal ve kentsel alanın kendine özgü bütün bileşenleriyle birlikte, yoksulluk görünümünün ve boyutlarının farklılaştığı bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Kırsal yoksulluk, kırsal alana özgü üretim ve bölüşüm ilişkileri çerçevesinde ortaya çıkan bir yoksulluk türüdür. Dolayısıyla kırsal yoksullukta, tarım ve hayvancılık gibi geçim kaynaklarına ilişkin yaşanan sıkıntılar ön plana çıkmakta ve “kırsal yoksulluğun temel kaynağı topraksız ve kalifiye olmayan işçiler” olarak görülmektedir.¹⁰¹ Bu durumda kırsal yoksulluk, “tarımsal emeğin, özellikle küçük meta üretim yapısı içerisinde, kendini yeniden üretememe koşul ve eğilimleri” olarak tanımlanmaktadır. Bu noktada, tarımsal üretim gerçekleştirecek toprağa sahip olmamak ve ucuz emek, kırsal yoksulluğun tetikleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Kırsal yoksulluğun, kentsel yoksulluğun oluşumuna temel oluşturduğu söylenebilir. Çünkü kırsal alanda geçinme olanaklarını ve umudunu yitiren kitlelerin kente göç etmesi söz konusu olmakta, içinde bulunulan yoksulluk durumu ise nitelik olarak bambaşka bir yoksulluk türüne doğru çevrilmektedir.

Temelleri modern anlamda kentlerin ortaya çıkışı ve Sanayi Devrimi dönemlerimde atılan kentsel yoksulluk kavramı ise, günümüzde kırsal yoksulluktan oldukça farklı ve karmaşık görünümlere sahiptir. Kentsel yoksulluk, sadece bir gelir azlığını ve kentsel hizmetlerden yeterince yararlanamamayı kapsamaz; aynı zamanda, eğitim, sağlık, güvenlik gibi hizmetlerden daha az faydalanmayı, varoşlarda yaşamayı, kentsel şiddete daha açık olmayı da içerir. Kentsel olanaklardan yeterince yararlanamamanın tüm neden ve sonuçları kapsayan, sosyal yoksunlukların ağır bastığı, oldukça girift bir kavramdır diyebiliriz.

Sonuç olarak kentsel yoksulluğun belirleyicilerini ve özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür: Gelir elde edememe/yetersiz gelir elde etme, işsizlik, çalışma şartlarının kötülüğü, güvencesiz çalışma, kayıt dışı çalışmanın fazlalığı, sağlık, eğitim,

¹⁰¹ Şinasi Öztürk, “Kırsal Yoksulluk ve Neo-Liberal Ekonomi Politikaları”, (Çevrimiçi) <http://www.sosyalarastirmalar.com.>, 2 Nisan 2012.

ulaşım ve kültürel faaliyetlere erişimde yaşanan sıkıntılar, mekânsal ayrışma (gecekondü, varoş, gibi), altyapı yetersizlikleri, sağlıksız evre koşulları, kentsel uyumsuzluk, kentsel şiddete maruz kalma, örgütsel suçlarda artış.¹⁰²

2.1.1.6. Yeni Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk elbette “yeni” değildir. Algılanışı ve hâkim bakış açıları, toplumsal ya da ekonomik yaklaşımlarla şekillenip farklılaşabilmekle birlikte, her dönem var olan bir olgu olduğu açıktır.

Günümüz yoksulluk tartışmalarına farklı bir boyut kazandıran kavram ise “yeni yoksulluk” kavramıdır. Buğra ve Keyder, yeni yoksulluğun, “toplumsal dışlanma riski taşıyan, kenarda kalan, özellikle ekonomik ilişkiler açısından sistemle bütünleşmesi giderek zorlaşan bir tabakaya işaret ettiğini” vurgulamaktadır.¹⁰³

Buğn yeni yoksulluk olarak tabir edilen sürecin ne çıkan özellikleri, aşağıdaki biçimde ortaya konulabilir: Hem dünyada hem de ulusal düzeyde kaynakların eşitsiz paylaşımı, yeni yoksulluğun gelirle ilgili olan açıklamalarında aydınlatıcıdır. Yeni yoksulluk yalnızca az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke yoksulları ile ilgili olmamakla birlikte gelişmiş ülkelerde de önemli bir sorundur. Bu durumda yeni yoksulluk kavramı, sadece azgelişmişlik ve açlık durumlarıyla özetlenemez. Yeni yoksulluk sadece iktisadi bir dışlanmışlıkla ifade edilmemektedir. Nitekim bu yoksulluk türü sadece işsizleri vurmamaktadır. Büyük oranda “alışan yoksullar” bu yoksulluğun belirleyicileri olmuştur.

Yeni yoksulluk, ekonomik anlamda dışlanmanın yanında çok boyutlu bir dışlanma sürecini yansıtmaktadır. Bu durum, yeni yoksullukla mücadelenin sadece istihdam politikalarıyla belirlenebilir olmadığına ilişkin kanıtlar sunar. Yoksulların kendi aralarında örgütlülükleri söz konusu olmadığından kendileri politikalara dâhil olamama süreci de beraberinde gelmektedir. Yoksulluk yaşayanların yoksulluğu devredememesi, yoksulluk olgusunun yaşattığı tüm olumsuzlukların çeşitli derecelerde

¹⁰² Muharrem Es, Tuncay Güloğlu, “Bilgi Toplumu Sürecinde Kentsel Dönüşüm: İstanbül rneği,” (evrimii) <http://www.bilgiyonetimi.org>, 2 Nisan 2012.

¹⁰³ Ayşe Buğra, ağlar Keyder, “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, (evrimii) <http://www.undp.org.tr>, 4 Nisan 2012.

bir sonraki kuşağa devredilmesi, günümüz yoksulluğunun bir başka karakteristiğini oluşturmaktadır. Yeni yoksulluğun daha yoğun biçimde kadınları, yaşlıları, özürlüleri, çocukları etkileyen bir durum olarak yaşanması, dikkatle üzerinde durulması gereken bir konudur. Belirtilen dezavantajlı gruplar, diğer yoksul kesimlere göre birçok olanağa erişimde daha fazla güçlük çekmektedirler Toplumsal olarak birçok alanın dışına itilmek, kişilerde özgüvensizlik, terk edilmişlik, benlik saygısının yitirilmesi duygularını ve yaşadığı topluma yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir.¹⁰⁴ Bu açıdan “insanları, geleceğe yönelik plan yapabilmekten ve kendi yaşamlarının kontrolünü sağlayabilmekten alıkoyan yoksulluk olgusu, gerçekte potansiyel arasındaki mesafeyi genişlettiği”¹⁰⁵ söylenebilir.

2.1.2. Yoksulluğu Ölçme Yöntemleri

Yoksulluğun ve gelir bölüşümünün de yaşanan adaletsizliklerin ortaya konulabilmesi için bölüşüm eşitsizliğini ortaya koyan çeşitli yöntemlerin bilinmesi gerekmektedir. Eşitsizliklerin ölçülmesinde sezgisel veya matematiksel yaklaşımları da içeren pek çok yöntem bulunmaktadır.

Bu yöntemler kullanılarak gelirin nasıl dağıldığı, zengin ve yoksul kesimler arasındaki gelir eşitsizliklerinin zaman içinde nasıl değiştiği, gelir bölüşümü ile servet, sermaye birikimi, ekonomik gelişme ve kaynak dağılımı arasında bağlantı kurulmaktadır. Gelir bölüşümünü belirlemede kullanılan bu ölçütlerden yararlanılarak gelir bölüşümünün de belli bir dönemdeki eşitsizlik düzeyleri ortaya çıkarılmakta, çeşitli gelir bölüşümleri arasında eşitsizlik düzeyleri bakımından karşılaştırma yapılabilmektedir.¹⁰⁶

Gelir bölüşümünü belirleyebilmek için çok sayıda ölçütten yararlanılmaktadır. Yaratılan gelirin nasıl bölüşüldüğü konusunda aralık ölçütü, değişim aralığı, göreceli ortalama mutlak sapma, standart sapma, değişim katsayısı, varyans, logaritmik varyans, Yüzde paylar, Pareto katsayısı, Lorenz eğrisi, Gini katsayısı, Dalton Atkinson eşitsizlik

¹⁰⁴ İnsan Hakları Derneği “Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi,” (Çevrimiçi) <http://www.ihd.org.tr> , 4 Nisan 2012.

¹⁰⁵ Carey Oppenheim, Lisa Harker, **Poverty: The Facts**, 3. Edition, London, CPAG Ltd., 1996, s. 4-5.

¹⁰⁶ Nazım Öztürk, **İktisatta Bölüşüm, Kuram, Politika**, Ankara, Palme Yayıncılık, 1.Baskı, 2009, s. 50.

ölçütü, yoksulluk oranı endeksi, yoksulluk farkı, açlık sınırı, gibi çok çeşitli ölçütler bulunmaktadır.¹⁰⁷

Ancak, literatürde en yaygın olarak kullanılan araçlar; yüzdelik dilimleme yöntemi, Lorenz eğrisi ve Gini katsayısıdır. Bu ölçütlerden yararlanarak bir ülkede zaman içerisinde gelir bölüşümünü nasıl değiştiğini görmek ve ülkeler arasında gelir bölüşümü karşılaştırmaları yapmak mümkün hale gelmektedir.

2.1.2.1. Yüzdelik Dilimleme Yöntemi

Bu yöntem, bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini gösteren iyi bir ölçüttür. Gelir eşitsizliğinde zaman içinde meydana gelen değişimi takip etmekte ve ülkelerarası karşılaştırmalarda yaygın olarak kullanılır.

% 20'lik dilimleme yöntemiyle nüfusun gelirden aldığı payın analiz edilmesi, gelir eşitsizliğinde meydana gelen değişimi takip etmek açısından önemli bir gösterge olmasına rağmen; nüfusu onluk ve beşlik dilimlere ayırarak gelirden aldıkları payları daha detaylı analiz etmek, en alttakiler ile en tepedekiler arasındaki farkı net olarak ortaya koymak amacıyla sıkça başvurulmuş bir analiz yöntemidir. Dilimler küçüldükçe, gelir eşitsizliğine ilişkin daha çarpıcı sonuçlar ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁸

Yüzdelik dilimleme yönteminde millî gelirden pay alan tüm birey ya da hane halkları, eşit yüzdelere ayrılarak (% 20, % 10, % 5 gibi) en düşük gelirli yüzdelik dilimden en yüksek gelirli yüzdelik dilime doğru sıralanarak, gelir eşitsizliği incelenmektedir.¹⁰⁹

Lorenz eğrisi ve ondan elde edilen Gini katsayısı nüfusun tümü için bir gelir eşitsizliği ortalaması verirken, dilimleme yöntemi alt ve üst dilimler arasındaki farkı ve gelir uçurumunun boyutunu gösterir.¹¹⁰

¹⁰⁷ DPT, *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, DPT Yayın No:2599, 2001, s. 5-8.

¹⁰⁸ Aziz Çelik, "AB Ülkeleri ve Türkiye'de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı-Yeniden Dağılım," Ankara, *Çalışma ve Toplum*, 2004/3, s. 60.

¹⁰⁹ Sıddık Ensari, "Son 20 Yılda Gelir Dağılımı: 1973, 1987, 1994 Araştırmaları ve Sonuçları," Ankara, *Ekonomik Forum*, 1997, s. 16-22.

¹¹⁰ Çelik, a.g.e., s. 63.

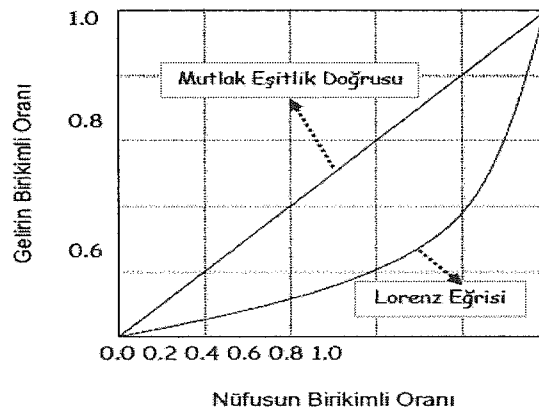
2.1.2.2. Lorenz Eğrisi

Amerikalı istatistikçi Max Lorenz tarafından geliştirilen Lorenz eğrisi, gelir bölüşümü çalışmalarında yaygın olarak kullanılan, bazı gelir dağılımı eşitsizliği ölçülerinin hesaplanmasında temel alınan grafik ile gösterim şeklidir. Millî gelirin, onu elde eden nüfus arasındaki dağılımını göstermek amacıyla geliştirilmiş bir ölçme aracıdır.

Lorenz eğrisi, kavramsal olarak yüzdelik dilimleme yöntemine benzer olmakla birlikte; sadece gelir paylarını belirlemek yerine gelirin birikimli payını, bireylerin birikimli payı ile ilişkilendirmektedir.

Eğriyi oluşturabilmek için bireyler veya hane halkaları gelirlerinin büyüklüğüne göre en küçükten başlayarak büyüğe doğru sıralanmaktadır. Lorenz eğrisinin yatay ekseninde bu şekilde sıralanmış birey veya hane halkalarının nüfusunun birikimli yüzdelik payları, dikey ekseninde ise bu birey veya hane halkalarının elde ettikleri gelirin birikimli % payları yer almaktadır. Lorenz eğrisinin oluşturulmasında kümülâtif yüzde değerlerin yer aldığı bir kutu diyagramı kullanılmaktadır. Eşit birikimli nüfus paylarının millî gelirden aldıkları birikimli paylar işaretlendiğinde Lorenz eğrisi elde edilmiş olur.¹¹¹

Grafik 16. Lorenz Eğrisi

¹¹¹ Lorenzo Giovanni Bellu, **Charting Income Inequality The Lorenz Curve**, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 2005, s. 2.

Eğer ekonomide tam bir eşitlik söz konusu ise, başka bir deyişle herke aynı gelire sahip ise Lorenz eğrisi mutlak eşitlik doğrusu ile çakışır. Fakat alt gelir grupları oransal olarak daha düşük gelir düzeyine sahip olduklarından Lorenz eğrisi, her zaman mutlak eşitlik doğrusunun altında kalmaktadır. Yoksulların yer aldığı grafiğin sol köşesinden, zenginlerin bulunduğu sağ üst köşeye ilerledikçe eğilimin azalmadığı görülür. Gelir dağılımında eşitsizlik arttığı takdirde ise Lorenz eğrisi 45 derecelik doğrunun altında bir eğim oluşturur.

2.1.2.3. Gini Katsayısı

İtalyan istatistikçi Corrado Gini tarafından geliştirilen Gini katsayısı, Lorenz eğrisi gösteriminden elde edilmekte ve gelir bölüşümü eşitsizlik düzeyini tek bir sayı ile ifade ederek çeşitli gelir bölüşümlerinin karşılaştırılmasına olanak vermektedir. Gini katsayısı, Lorenz eğrisi ile mutlak eşitlik doğrusu arasındaki alanın, 45 derecelik eğri altında kalan üçgen alanına oranıdır.¹¹²

Gini katsayısı sıfır ile bir arasında değer almakta olup, bu katsayı ne kadar yüksek ise gelir bölüşümü de o kadar hakça paylaşımdan uzak olmaktadır. Gini katsayısı 0 ise, gelir eşit olarak dağılmaktadır. Gelir bölüşümü dengesizlikleri azaldıkça katsayının değeri sıfıra, arttıkça bire yaklaşmaktadır. Gini katsayısı 1 ise gelir bölüşümünün de tam eşitsizlik vardır. Gini katsayısının değeri gelir düzeyinin büyüklüğüne değil, farklı gelir düzeyleri arasında kalan kimselerin sayısına bağlı bulunmaktadır. Gini oranının artması eşitsizliğin arttığını azalması ise eşitsizliğin azalması anlamına gelmektedir. Gini katsayısının sıfır ile bir olması hiçbir zaman mümkün değildir. Çünkü dünyada tam olarak gelirin eşit bölüşüldüğü veya tam olarak adaletsiz olduğu bir ülke söz konusu değildir.¹¹³

2.1.3. Uluslararası Yaklaşımlarla Yoksulluk Sorunu

Yoksulluk sorununun uluslararası kuruluşların gündeminde 1970 yıllarda ilgisinin arttığı, 90'lı yılların ortalarından itibaren önemli ölçüde yer etmeye başladığı görülmektedir. Dünya Bankası tarafından, 1978 yılından bu yana yayınlanmakta olan

¹¹² Dumanlı, a.g.e., s.28.

¹¹³ Nazım Öztürk, Ziya Gökalp Göktolga, "Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler," *Bütçe Dünyası Dergisi*, Sayı:34, 2010/2, s.11.

Dünya Kalkınma Raporları 1980, 1990 ve 2000/2001 yıllarında özel olarak yoksulluk konusunu gündemine almıştır. “Yoksulluğa Saldırı” başlığı adı altında yayınladığı raporda, yeni bir yüzyılın başında yoksulluğun büyük oranlarda küresel bir sorun olmaya devam ettiğine, 6 milyar dünya nüfusunun 2,8 milyarının günde 2 \$’ın altında ve 1,2 milyarının da günde 1 \$’ın altında yaşamını sürdürmekte olduğuna dikkat çekilmektedir.¹¹⁴ Rapor, yoksulluğu sadece düşük gelir ve tüketim düzeyi olarak tanımlamamakta bunun yanında eğitim, sağlık, beslenme ve insani gelişmenin diğer alanlarındaki düşük kazanımları da dikkate almaktadır. Dünya Bankası daha sonra yayınladığı kalkınma raporlarında da yoksulluk sorununa yönelik ilgisini devam ettirmiştir.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası’nın özellikle en yoksul ülkelerde yoksulluğun azaltılması konusunda ortak hareket ettikleri söylenebilir. IMF’nin, “Çok borçlu yoksul ülkelerin dış borç yüklerinin hafifletilmesini, bu ülkelerin yoksulluğun azaltılması yönündeki çabalarıyla ilişkilendirdiği de görülmektedir.¹¹⁵ IMF’nin son çeyrek asırda harcadığı çabalara karşın dünyanın dört bir yanında krizler artmış, bazı hesaplamalara göre 100’e yakın ülke krizle karşı karşıya kalmıştır. IMF’nin öngördüğü politikaların küresel istikrarı ve yoksulluğu olumsuz yönde etkilediği de pek çok ülke deneyiminde görülmüştür.

Yapısal uyum programlarının yoksulluk üzerindeki etkileri, Birleşmiş Milletler, OECD, ILO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından değerlendirilmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da 1990 yılında yıllık olarak İnsani Gelişme Raporu’nu yayınlamaya başlamıştır. Ayrıca, 1996 yılında ülkelerin, mutlak yoksulluğun niteliğini ve boyutlarını tespit etme ve yoksulluğa karşı stratejiler geliştirme çabalarını desteklemek için Yoksulluk Stratejileri Girişimi programını uygulamaya koymuştur.¹¹⁶

ILO, 1993 yılında Cenevre’de yoksulluk sempozyumu düzenlemiş, 2007 yılında ise yoksulluğun azaltılması konusundaki yaklaşımını ortaya koyan “Düzgün İş ve Yoksulluğu Azaltma Stratejisi” (Decent Work and Poverty Reduction Strategies), adlı

¹¹⁴ World Bank, **World Development Report 2000/2001, Attacking Poverty**, Oxford University Press, New York, 2000, s.VI.

¹¹⁵ Şenses, a.g.e., s. 23.

¹¹⁶ A.e., s.24.

bilgi broşürünü yayınlamıştır. Bu broşürde, yoksulluğun azaltılmasında ekonomik büyümenin zorunlu, ancak yeterli bir koşul olmadığı belirtilmekte ve yoksul insanlar için çalışmanın yoksulluktan kurtulmada en önemli yol olduğu vurgulanmaktadır. Bu çerçevede, istihdam merkezli bir kalkınma stratejisinin, kapsayıcı bir perspektife sahip sosyal güvenlik ağlarının ve sosyal transferlerin önemi vurgulanmaktadır.¹¹⁷

Dünyadaki gelir dağılımının az gelişmiş ülkeler aleyhine giderek kötüleşmesi ve yoksulluğun derinleşmesi 1990'lı yıllarda birçok uluslararası toplantının ana gündemine yoksulluk sorunun yer almasına neden olmuştur. Örneğin, 1995 yılında Kopenhag'da Dünya Sosyal Gelişme Zirvesi yapılmış ve yoksulluk konusu tartışılmıştır. Zirve, yoksulluğun yok edilmesini insanlığın etik, sosyal, politik ve ekonomik bir zorunluluğu olarak kabul etmiştir. Zirve belgelerinde vurgulanan toplumsal adalet ve kalkınmanın sağlanması, zengin ve yoksullar arasındaki açığın kapatılması gibi ideallerin gerçekleşmesi için de, gelişmiş ülkelere az gelişmişlere resmi kalkınma yardımlarının aktarılması öngörülmüştür. Bu önlemin, uygulamada yoksulluğun azaltılması noktasında işlevsel olduğunu söylemek bir hayli güçtür. Çünkü ABD başta olmak üzere gelişmiş devletler, 1970'lerden bu yana kalkınma gündemini meşgul eden resmi kalkınma yardımlarını transfer etmede pek gönüllü olmamışlardır. Nitekim ABD, Kopenhag Zirvesi'nin resmi kalkınma yardımlarının aktarılmasını öngören taahhütlerine çekince koyarak bunu teyit etmiştir.¹¹⁸

Dünya Ticaret Örgütü, 2001'deki Doha Konferansında ekonomik kalkınma ve yoksullukla mücadelede uluslararası ticaretin olumlu rolü vurgulanmış, ulusal ekonomik kalkınma planları ve yoksulluğu azaltma stratejilerinin ticareti desteklemesi istenmiştir. Bu amaçla DTÖ, az gelişmiş ülkelere teknik yardımda bulunmayı ve serbest ticaret için piyasa kapasitesini geliştirmeyi gündemine almıştır.¹¹⁹

2001 yılında Davos'ta toplanan Dünya Ekonomik Forumu'nun ana temasını yine yoksulluk konusu oluşturmuştur. Birleşmiş Milletler (BM), 1996 yılını Yoksullukla

¹¹⁷ ILO, *Decent Work and Poverty Reduction Strategies*, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.ilo.org>, 23 Mart 2012.

¹¹⁸ Yasemin Özdek, "Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kışkacında İnsan Hakları," *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları*, Ankara, 2002, s. 2- 3.

¹¹⁹ A.e., s. 12-13.

Mücadele Yılı, 1997-2006 dönemini ise Yoksullukla Mücadele On Yılı ilan etmiştir.¹²⁰ 1997 yılında yayınladığı İnsani Gelişme Raporu'yla birlikte, hem yoksulluğun tanımında hem de yoksulluğa yaklaşımda daha geniş bir perspektif kazanmıştır. Bu çerçevede yoksulluk, sadece gelir yoksulluğu anlamında değil, yoksunluk anlamında tanımlanmakta ve hayatta kalmaktan, bilgiden ve yaşam koşullarından yoksunluk olmak üzere çeşitli boyutlarda ele alınmaktadır. Ayrıca 2000 yılında gerçekleştirilen Binyıl (Milenyum) Zirvesi'nde de günde 1 \$'dan az bir gelire yaşayan insan sayısının 2015 yılına kadar yarıya indirilmesi yönünde ilke kararı alınmıştır.¹²¹

BM'nin yanı sıra OECD, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların da bugün yoksulluk ve küresel eşitsizlik konularıyla ilgili daha geniş bir yaklaşım benimsedikleri söylenebilir. Burada belirtilmesi gereken önemli bir husus da yukarıda önemli bir kısımdan söz ettiğimiz; DTÖ, DB, IMF, ILO, UNDP, Dünya Sağlık Örgütü (WHO) gibi uluslararası kuruluşların işlevsel olarak birbirlerinden farklı olduklarıdır. Dolayısıyla, bu kuruluşlar, izledikleri politikaların içeriğini biçimlendirmede kendi aralarında ve hatta zaman zaman kendi içlerinde dahi farklılık göstermektedir.¹²²

2.1.4. Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları

Türkiye' de yoksulluk çalışmaları özellikle 90'lı yıllarda yoğunlaşmıştır. Bunun en önemli sebebi artan milli gelire paralel olarak üst gelir grupları ile alt gelir grupları arasındaki farkın artması ile birlikte kırdan kente göçün neticesinde şehir ile köy arasındaki bağların yok olması ve yoksulluğun şehir yaşamında görünür kılınmasıdır. Yoksulluğun dünyanın gelişimine paralel bir değişim içinde olduğu ve dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Bu dönüşüm süreci aile tipinde değişikliğe neden olduğu gibi işsizlik, ekonomik krizler gibi birçok sebebin bir araya gelmesiyle yoksulluk olgusunu artmasına neden olmuştur. Türkiye'de yoksulluk sorunu üzerinde etkili olan birçok faktör bulunmaktadır. Her ülkede aynı görünüme sahip olmayan veya aynı boyutta ve şiddette yaşanmayan yoksulluk sorunu, ülkelerin kendi içi dinamiklerinden

¹²⁰ Şenses, a.g.e., s.25.

¹²¹ United Nations, **The Millenium Development Goals Report 2008**, New York, 2008, s. 3-6.

¹²² Bob Deacon, "Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Refaha Tehdit", **Sosyal Politika Yazıları**, Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Çev. Burcu Yakut Çakar, Utku Barış Balaban, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 153.

şekillenmekte, ekonomik, sosyal ve kültürel yapısından kaynaklanan bir takım özellikler taşımaktadır.

Türkiye’ de resmi yoksulluk sınırını hesaplamak amacıyla yapılan ilk çalışma, DİE tarafından 2002 yılında 9600 hane üzerinde yapılmıştır. Bu çalışma 2004 yılının Nisan ayında DİE tarafından yayınlanmıştır.

2000’li yıllar Dünya Bankası’nın Birleşmiş Milletler ile birlikte yoksullukla mücadele yılları olmuştur. Bu süreçte pek çok araştırma ve rapor hazırlanmıştır. Bunlardan biri 2003 tarihli “Turkey: Poverty and Coping After Crises” adlı çalışmadır. 4200 haneyi kapsayan bu raporda kentte mutlak yoksulluk ve görel yoksulluk ölçümleri yapılarak, gelir ve tüketim üzerinden yoksulluk profili ortaya koyulmaya çalışılmıştır.¹²³

Bu çalışmaların dışında zaman zaman çeşitli sendikaların yoksulluk ile ilgili rakamlar yayınladıkları görülmektedir. Bu rakamların çoğu zaman yoksulluk kavramının içeriğini boşaltacak biçimde yüksek olduğu söylenebilir. Yoksulluk sınırını, asgari ücretin 3-4 mislinin üstünde bir gelir miktarı referans alarak tanımlayan çalışmalar, ücret politikasının sorunlarına ve gelir dağılımındaki eşitsizliklere dikkat çekmek açısından yararlı olabilmesinin yanında gerçekçi bir yoksul yardım politikası oluşturmaktan çok uzak kaldığı ifade edilebilir.

Sosyal dışlanmaya yol açan yoksulluğun tüm boyutlarına yönelik istatistiki çalışmaların yeterli olduğu söylenemez. Yapılan çalışmaların tamamında izlenen yöntem, belirli yoksulluk eşikleri tespit edilerek bu eşiklerin altında gelir ve/veya harcama düzeyine sahip fert veya hanelerin toplam nüfusa oranı hesaplanmaktadır. Bu yöntem, sosyal yardım politikalarının oluşumunda kullanılabilecek önemli bir veri olması yanında, yoksulluğun niteliği hakkında sağlam bir fikir vermekten oldukça uzaktır. Yoksulluk sadece istatistiki boyutlarıyla anlaşılabilecek bir olgu değildir ve yoksullukla mücadelede, yoksulluğun hem nedenleri hem de nasıl yaşandığı hangi grupların yoksulluğu daha derin yaşadığı ile ilgili ayrıntılı bilgi sahibi olmayı gerektirir.

¹²³ Ayşe Buğra, N. Tolga Sınmazdemir, **Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu: Araştırma Raporu, İstanbul, 2005, s. 13.

2.1.5. Türkiye’de Yoksulluk ile Mücadele Politikaları

Türkiye’de yoksullukla mücadele politikalarının kurumsallaşmış yapılar olarak eskilere dayanmadığı söylenebilir. 1980’li yıllara kadar, ekonomik büyüme sağlandığı takdirde ve makroekonomik hedeflere ulaşıldığında, yoksulluğun kendiliğinden ortadan kalkacağına dair bir yaklaşım benimsenmiştir. Yani, yoksullukla mücadelede dolaylı yaklaşımları ifade eden makroekonomik büyümenin aynı zamanda yoksullukla mücadelede de anlam taşıdığı kanısı yaygındır. 1980’lerin ikinci yarısına kadar geleneksel dayanışma ağlarının yoksullukla mücadelede etkin bir yapı olduğu düşüncesinin egemenliği yanında, devletin kurumsal anlamda yoksullukla mücadele alanında sorumluluğu, devletçe bakım ve geçici yardımlar biçiminde sürdürülmüştür. Yani yoksullara aralıklı olarak yardım yapma, SHÇEK ve Kızılay Derneği gibi kuruluşların yan bir işlevi şeklinde sürdürülmüştür.¹²⁴

Ancak, sosyal devletin çözülmeye başladığı ve ekonomik politikalarda değişimlerin yaşandığı son 20 yıllık dönemde, yoksulluk daha görünür ve başa çıkılmaz duruma gelmiştir. Bu süreç, yoksullukla mücadelede izlenen geleneksel politikaların ve devlet politikalarının da etkinliğinin azalması ile sonuçlanmış, yeni ve doğrudan yoksullukla mücadele politikalarına ağırlık vermek durumunda kalınmıştır. Özellikle 1980 sonrası kente göç edenlerin eski dönemlere kıyasla kentle bütünleşme olanaklarının büyük oranda ortadan kalkması, geleneksel dayanışma ağlarının çözülmeye başlaması, biçimsel olmayan sektörün genişlemesi ve bunun sonucunda düşük ücretle, güvencesiz çalışmanın artması gibi etkenler devletin yoksullukla mücadele konusunda kurumsallaşmış yapılara ağırlık vermesinde etkili olmuştur. Bu durum, istihdamla bağlantılı olan sosyal güvenlik önlemlerinin dışında, doğrudan doğruya muhtaçlık kategorisini hedef alan sosyal yardım uygulamalarının sosyal politika gündemine alınması sonucunu doğurmuştur.¹²⁵

¹²⁴ Naci Gündoğan, *Yoksulluğun Değişen Yüzü: Çalışan Yoksullar*, Eskişehir, A.Ü. Yayınları, 2007, s. 68.

¹²⁵ Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, (Çevrimiçi) <http://www.undp.org.tr>, 4 Nisan 2012.

Bu anlamda ilk doğrudan yoksullukla mücadele amaçlı olarak kurumsallaşmış yapı, 1986 yılında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu'nun kurulmasıdır.

Yoksullukla mücadele politikalarını doğrudan ve dolaylı olarak ikiye ayırabiliriz:

Dolaylı mücadele politikaları: Yapısal unsurların değişimine yönelik olup, makro araçlar kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Bunlar, gelir dağılımında adaletsizliği azaltmaya, ulusal geliri ve ekonomik büyümeyi artırmaya, kırsal ve kentsel kalkınmayı sağlamaya ilişkin politikalarlardır. Bu kapsamda; ticaret, istihdam, vergi, borçlanma, ücret, eğitim, sağlık, sermaye birikim ve üretim yapısı gibi makro değişkenlerde farklılaşma yaratılmaktadır. Yani dolaylı mücadele politikaları, özelde yoksulluk alanına yoğunlaşmadan, makro düzeyde gelir artışı ve kalkınmayı hedeflemekte olup, makroekonomi biliminin terimleriyle açıklanmaktadır.

Doğrudan yoksullukla mücadele politikaları: Yoksulluğu önlemede ve azaltmada doğrudan etki yaratabileceği düşünülen özel politikalarlardır. Günümüzde yoksullukla mücadele dendiğinde genellikle doğrudan mücadele politikaları anlaşılmaktadır. Doğrudan yoksullukla mücadele politikalarında ön plana çıkan nokta, yoksul kişilere doğrudan ayni ve nakdi desteklerin ulaştırılması, karşılıksız birtakım hizmetlerin verilmesidir. Yasalar çerçevesinde yoksullara birtakım yardımların yapılması ve bunların devlet eliyle kurumsal yapılar aracılığıyla verilmesi, doğrudan yoksullukla mücadele yöntemlerini oluşturmaktadır.¹²⁶

Türkiye'de yoksullukla mücadeleye bakış açısını ortaya koyabilmek açısından kalkınma planları yol gösterici olabilmektedir. 1963 yılında başlayan planlı kalkınma çabaları, beş yıllık kalkınma planıyla her alanda politikaların geliştirilmesi amacına yönelik olarak günümüze kadar sürmüştür. Dokuzuncusu gündemde olan bu planlarda bazen sosyal güvenlik bazen de sosyal hizmetler başlığı altında ele alınan yaşlılara yönelik politikalar hemen hemen tüm planlarda yer almıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; daha çok yaşlıların bakımı olarak ele alınmış ve yaşlı bakımevlerine donanım ve gereç için finansman ayrılmıştır. Yaşlılara götürülecek hizmetleri kamu kuruluşlarıyla sınırlamayan gönüllü kuruluşlara da bu

¹²⁶ Gündoğan , a.g.e. , s. 76.

konuda görevler verilmesi destekleyen politikalara yer verilmiş, kamu ve gönüllü kuruluşlar arasındaki koordinasyondan da sorumlu bir koordinasyon kurulunun oluşturulması amaçlanmıştır.¹²⁷

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında; sosyal refah hizmetleri başlığı altında ele alınan yaşlı politikaları sosyal refah devleti anlayışına uygun olarak planlanmıştır. Bu planda hizmetlerin sunulmasında gönüllü kuruluşlardan söz edilmiş; ancak yerel yönetimler ile Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının işbirliği esas alınmış ve bunun için bir koordinasyon kurulunun oluşturularak hizmetlerin yürütülmesi önerilmiştir.¹²⁸

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; daha önceki planlarda ele alınan koordinasyon kurullarının yeterince işlevsel olmamasından hareketle, bu faaliyetlerin tek elde toplanması önerilmiştir. Ayrıca mali, idari, personel ve hizmet standardı yönünden bütünleşmeyi sağlayacak yasal düzenlenmelerin bu plan dönemine kadar yapılmamasının yarattığı sorunlar ifade edilmiştir. Üçüncü Plan, sigorta kapsamı dışında kalan ve geleneksel dayanışmadan yoksun yaşlıların bakımına öncelik verilmesini, bu amaçla merkezi ve yerel yönetimlerle gönüllü kuruluşların hizmetlerinin tek bir sistem içinde yeniden düzenlenmesini öngörmüştür.¹²⁹

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında; yaşlılık hizmetleri toplumsal güvenlik başlığı altında ele alınmış ve üç odakta toplanmıştır. Birinci odakta huzurevlerinin yapılması, mevcutlarının geliştirilmesi ve bu hizmetlerin Sosyal Hizmetler Kurumunca tek elden yürütülmesi, ikinci odakta Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın huzurevlerine ilişkin yatırımlarını hızlandırılması, üçüncü odakta ise özel girişimcilerin huzurevleri ve benzeri hizmetlere özendirilmesi ele alınmıştır. Bu plan döneminde devletçi anlayışın özel girişimciliğe doğru yönelmesi ve bu anlayışın sosyal hizmetlerin

¹²⁷ DPT, , “Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967),” (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 13 Mayıs 2012.

¹²⁸ DPT, “İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 13 Mayıs 2012.

¹²⁹ DPT, “Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977),” (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 13 Mayıs 2012.

kurumsallaşarak ticari bir sektör olarak da örgütlenmesi diğer planlara göre önemli bir farklılıktır.¹³⁰

Beşinci Beş yıllık Kalkınma Planı'na kadar olan kalkınma planlarına bakıldığında, yoksullukla mücadelede doğrudan mücadele politikalarının ağırlıklı olarak ele alınmadığı, daha çok kişiler, toplum kesimleri ve bölgeler arasında gelir dağılımını iyileştirmeye, işsizliği azaltmaya, sağlık, konut, eğitim ve sosyal güvenlik gibi alanlarda sağlanacak iyileştirmelere yer verildiği görülmektedir. Toplumdaki dezavantajlı gruplar olarak adlandırılan yaşlılar, muhtaçlar, özürllüler ve çocuklar için sosyal hizmet ve yardım programlarına yapılan vurgu, 5. Beş Yıllık Kalkınma planı ile birlikte artmıştır. Bu planda öne çıkan en önemli bakış açısı muhtaç yaşlıya öncelik tanınmasıdır ki muhtaç yaşlıları huzurlu bir ortamda korumak, bakmak, sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan huzurevlerinin sayı ve nitelik açısından yeterli seviyeye çıkartılması amaçlanmaktadır.¹³¹

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planında; kurum bakımı yerine aile içindeki bakımın hedef alınması diğer planlardan farklı bir bakış açısıdır. Sosyal hizmetler ve yardımların sosyoekonomik gelişme ve toplumsal refah ile orantılı, toplumun yapısıyla ve imkânları ile uyumlu olarak artırılması esas alınmış, ailenin temel birim olarak alınması, yaşlıların korunması ve bakımı açısından ailenin daha uygun ortamlar sağladığı ifade edilmiştir. Buna karşılık huzurevlerinin sayılarının artırılmasında vakıflar, özel girişimler ve yerel yönetimlerin yatırımlarının desteklenmesi ve işbirliğinin sağlanması üzerinde durulmuş, muhtaç yaşlılara ödenen aylıkların yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliği de vurgulanmıştır.¹³²

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda; yaşlılar ve diğer risk gruplarına yönelik sosyal hizmetlerin hızlı bir şekilde geliştirilebilmesi amacıyla, öncelikle kamunun üstlendiği her türlü sosyal yardım ve hizmetin düzenlenmesi ve idaresinden sorumlu bir Sosyal Yardım ve Hizmet Kurumu'nun oluşturulması, gönüllü kuruluş faaliyetlerinin

¹³⁰ DPT, "Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)," (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 13 Mayıs 2012.

¹³¹ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, "Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)," (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 13 Mayıs 2012.

¹³² DPT, "Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)," (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 13 Mayıs 2012.

desteklenmesi ve kaynakların etkin kullanımının sağlanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda sosyal sigorta, sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin temel esaslarını ve kurumlarını belirleyen Sosyal Güvenlik Temel Yasası çıkarılması üzerinde durulmuştur. Bu planda önceki planlara oranla hizmetlerin çeşitlenmesine yönelik olarak yaşlı apartmanları, danışma merkezleri gibi gündüzlü hizmetler de önerilmiş, ayrıca kırsal bölgelerde yaşayan yaşlıların sosyal güvencelerinin koruma altına alınması konusu tartışılmıştır. Bu hizmetlerin gerçekleştirilmesi açısından ise, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları, Yerel Yönetimler, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu ile gönüllü kuruluşlar arasındaki işbirliğinin önemi üzerinde de durulmuştur.¹³³

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı içerisinde yoksulluk ve yoksullukla mücadele konusu geniş yer bulmaktadır. Gelir dağılımının iyileştirilerek yoksulluğun azaltılmasının ve ekonomik refah artışından toplumun bütün kesimlerinin adil pay almasının önemi vurgulanmıştır. Sosyal yardımın temel esaslarını belirleyen Sosyal Yardım Temel Yasası çıkarılması, yoksullukla mücadele açısından sosyal yardım uygulamalarına ilişkin aksaklıkların giderilmesinde çözümler olarak sunulmuştur. Planda ayrıca sosyal hizmetler ve yardımlar başlığı altında ele alınan “Ülkemizin sosyoekonomik gelişmesine paralel olarak gelişme gösteren sanayileşme, kentleşme ve aile yapısında meydana gelen değişimler ve 60 ve üstü yaş grubunda yavaş da olsa görülmeye başlayan nüfus artışı, huzurevi ve yaşlı dayanışma merkezlerinin açılmasını, bu kesime yönelik bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinin artırılarak sürdürülmesi ihtiyacının önemini ortaya koymaktadır” ifadeleri yer almıştır.¹³⁴

9. Beş Yıllık Kalkınma Planı; yoksulluk kavramı yanında AB’ye uyum sürecinde sosyal dışlanma kavramına vurgu yapmış, yoksulluk ve sosyal dışlanmanın önlenmesine yönelik politikaların uygulanmasını birlikte değerlendirmiştir. Ekonomik kriz sonrasında sosyal harcamaların GSYİH içindeki payının arttığı, özellikle, emekli, özürlü, dul-yetim ve öğrenciler ile yoksul ve kırsal kesimdeki ailelere yönelik gelir artışı sağlayacak transferler yapıldığı belirtilmiştir. Ancak, kadınlar, çocuklar, yaşlılar, özürlüler ve kente göç edenler başta olmak üzere, yoksulluk riskiyle karşı karşıya

¹³³ DPT, “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000),” (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 13 Mayıs 2012.

¹³⁴ DPT, “Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005),” (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 13 Mayıs 2012

olanlara yönelik eğitim, kültür ve sağlık gibi hizmetlerin artırılması ihtiyacının devam ettiği vurgulanmaktadır. Sosyal hizmet ve yardımlardan yararlanacak kişi ve grupların tespiti için sağlıklı kriterler oluşturulması çalışmalarının gerekliliği belirtilerek, sistemde kurumlar arasındaki işbirliği eksikliği ve nitelikli personel sıkıntısı nedenleriyle gerçek ihtiyaç sahiplerine istenen düzeyde hizmet sunulamaması başlıca sorunlar olarak görülmüştür.¹³⁵

Görüldüğü üzere, Türkiye’de özellikle 1980 sonrasında hızlanan göç, kentleşme, işsizlik, ekonomik krizler gibi sebeplerle, dolaysız yoksullukla mücadele politikalarına ağırlık verildiği, kalkınma planlarında da ortaya çıkmaktadır. 1980 sonrası yoksullukla mücadele politikalarında sosyal yardım uygulamasının önemli bir sosyal politika aracı haline geldiği görülmektedir. Sorun görülen temel alan ise, sosyal yardım dağıtım mekanizmalarının işleyişinde oluşan sıkıntılardır. Bu açıdan kalkınma planlarında, sosyal yardım alanının genelini kuşatan sorunların giderilmesine yönelik çözüm önerileri ortaya konmaktadır.

Kalkınma planlarında yaşlıların yoksulluğu ile mücadele açısından, yaşlıları “korunmaya muhtaç” durumda değerlendiren, bu bağlamda yaşlılara yapılan sosyal yardımları, sağlık hizmetlerini ve sağlık hizmetleriyle bağlantılı olarak bakım hizmetlerini ön plana çıkarılması söz konusudur.

Birleşmiş Milletler, 6-8 Eylül 2000 tarihinde imzaladığı Binyıl Bildirgesinde “2015 yılına kadar yoksulluk içinde yaşayan insanların oranının yarıya indirilmesi” hedeflenmiştir. Binyıl Kalkınma Hedeflerinin gerçekleştirilmesi, kalkınma çerçevelerinde ve yoksulluğu azaltma stratejilerinde, yaşlılarla ilgili meselelerin ele alınmasını gerektirmektedir. Pek çok yaşlıyı zor koşullar altında yaşamaya mahkûm eden ileri seviyedeki yoksulluk ortadan kaldırılmadan, yoksulluğun azaltılması düşünülemez.¹³⁶

¹³⁵ Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, “Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013),” (Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>, 13 Mayıs 2012.

¹³⁶ UNDP, “Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu, Türkiye 2010”, (Çevrimiçi) <http://www.undp.org.tr>, 15 Mayıs.2012.

2.2. YOKSULLUĞUN YAŞLILIK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Belirli yaş gruplarındaki kişilerin işsizlik, yoksulluk, eşitsizlik, güvencesizlik, ayrımcılık ve dışlanma ile karşı karşıya kalma olasılıkları diğer yaş gruplarına göre daha yüksektir. Bu gruplar özellikle çocuklar, gençler ve yaşlılardır. Bu üç grubunda ortak özelliği iş piyasasında yerlerinin olamayışından kaynaklanmaktadır.

Yoksulluk, toplumda bu durumu yaşayan kesimler üzerinde hem bir baskı aracı ve hem de belirli ölçülerde hapseden bir kavramdır.¹³⁷ Özellikle yaşlılar, gelir getirici işten mahrum bulunmalarına ilave olarak giderek artan bedensel güçlükler ve çalışmaya engel sağlık nedenleri ile yoksulluk riskine en çok maruz kalan ve yaşamlarını sürdürmekte zorluk yaşayan kesimi oluşturmaktadır.

Yaşlı olmak, kişileri yoksullaştırdığı ya da yoksullaşma riskini artırdığı gibi var olan yoksulluğun kronikleşmesine, derinleşmesine sebep olabilmektedir. Yaşlılık; engellilik, gelir kaybı ve ekonomik zorlanmalarla artan, yoksulluğu şiddetlendirerek daha çok marjinalleşmeye, dışlanmaya sebep olmaktadır. Bu döngünün birçok bileşeni kaçınılmaz olarak birbiriyle bağlantılıdır.

Nüfusun yaşlanması bir ekonomide işgücü arzını azaltması yanında, beslenmesi ve bakılması gereken nüfus miktarını artırması nedeni ile de ekonominin makro-ekonomik performansını da olumsuz yönde etkilemektedir.

Adam Smith ve Alexis de Tocqueville, sanayi dönüşümünün, geleneksel cemaat korumasını zedelediğini ve bireyleri piyasa rekabetine (metalaştırmaya) maruz bıraktığını belirtmişlerdir. Çeşitli sebeplerle (yaşlılık, hastalık ya da engellilik, iletişimde ya da bilgilenmede eksiklik, iş vasıflarında noksanlıklar ve diğerleri) piyasada yaşamak için gerekli kaynaklara sahip olamayanlar ekonomik olarak bağımlı hale gelirler. Çünkü hayatta kalma ve toplumsal bütünleşme aileden, akrabalarından, arkadaşlardan ve komşulardan, hayır ve refah kurumlarından gelecek sosyal yardıma ve giderek daha çok devlete bağımlı hale gelir. Bu destek biçimlerinin dışında, haneler ve

¹³⁷ Akyüz, a.g.e., s.198.

bireyler eğer toplumsal açıdan gerekli olduğu düşünölen ihtiyaçları karşılayamazlarsa da yoksulluk içinde sayılırlar ve sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalırlar.¹³⁸

2.2.1. Yaşlılıkta Yoksulluk

Yoksulluk ve yaşlılık olgularının her biri yaşamsal zorlukları içermekte, kişilerin toplumsal yaşama katılımı önünde büyük engel oluşturmaktadır. Bu iki olgunun birlikte yaşanması durumu ise sorunun boyutlarını katlamakta ve fiziksel, toplumsal sınırlandırılmayı artırmaktadır.

Yoksulluğun yaşlılara olan etkileri çok çeşitli ve çok yönlü bir yapıya sahiptir. Gerek bireysel gerekse toplumsal bazda yaşlıları etkileyen bu faktörler, şu gruplar altında incelenebilir.

2.2.1.1. Sağlık Açısından Etkileri

Yoksulluğun, yaşlılıkta sebebiyet verdiği en önemli risk faktörleri arasında sağlığa ilişkin olanlar, önemli bir yer tutmaktadır.

Yoksulluk, sağlık hizmetlerinden yeterli ve düzenli yararlanamama sorunlarını da beraberinde getiren bir durumdur. Mevcut sağlık hizmetlerine erişememe durumu, mekânsal olarak sağlık merkezlerinin uzaklığından, sağlık hizmetlerinden yararlanmada maddi olanakların yetersizliğinden ya da yoksulluğun yarattığı eğitimsizlik ve bilgisizlik dolayısıyla ortaya çıkabilmektedir. Hastalıkların teşhisinde ve tedavi sürecinde sağlık hizmetlerinden yeterli ve zamanında yararlanamama yaşlılığın hastalık sürecinin artmasına ve ağırlaşmasına sebep olabilmektedir.

Paskulin ve Molzahn, yaşlıların yaşam kalitesine ilişkin yaptıkları çalışmalarda yaşlıların fiziksel sağlık ve hareket yeteneklerinin yaşam kalitesinin en önemli belirleyicileri olduğunu saptamıştır.¹³⁹ Finlandiya’ da evinde bakım hizmeti alan yaşlılar ile diğer yaşlılar arasında yapılan bir başka çalışmada yaşlıların sağlık durumları ile

¹³⁸ Enzo Mingione, “Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele,” Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, **Sosyal Politika Yazıları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 261.

¹³⁹ Paskulin, **a.g.e.**, s. 20.

hareket yeteneklerinin yaşam kalitesi üzerine büyük etkisi olduğu, evinde bakım alan yaşlıların diğer yaşlılara göre daha düşük yaşam kalitesinde olduğu belirlenmiştir.¹⁴⁰

Yaşlanan insanın giderek fiziksel güçten düşmesi, hareket etmekte zorlanması, görme, işitme gibi duyularında gerileme yaşaması gibi özrürlölük durumları gündelik yaşamını etkilemekte, kronik hastalıkların (Felç, Alzheimer, .vb) eklenmesi ile birlikte, yaşlı bireyin kendi kendine yaşam sürdürmesini imkânsız hale getirmektedir. Böyle bir durumda yaşlı birey bakıma muhtaç hale geleceğinden bu ihtiyacın aile bireyleri veya resmi kurumlar tarafından karşılanması gerekir. Maalesef günümüzde hala bu bakımdan mahrum birçok yaşlı birey sağlık sorunlarına ilave olarak yalnızlığa mahkûm yoksul bir şekilde yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadır.

Yaşlı bireylerin ve ailelerinin diğer çekirdek ailelere nazaran birtakım maliyetleri üstlenmek durumunda kaldıkları bir gerçektir. Bunlar, sağlık sorunlarına ilişkin maliyetler biçiminde ortaya çıkabileceği gibi, yaşlı kişilerin gündelik yaşamlarını sürdürürken ihtiyaç duydukları birtakım olanak ve ekipmanları da kapsayabilmektedir. Ancak yaşlılığın ek maliyetleri kavramı oldukça geniş bir anlam içermekte ve kişiden kişiye göre de büyük oranda farklılaşabilmektedir. Bazı yaşlı kişiler herhangi bir ekonomik maliyete katlanmadan yaşamlarını idame ettirmektedirler. Ancak bunun yanında, oldukça yüklü miktarda maliyeti ödemek durumunda kalan ve yoksullaşma riskiyle karşılaşma olasılığı daha yüksek olan yaşlılarda bulunmaktadır. Yaşlılığın yapısı gereği ilerleyen yaşla birlikte sağlık hizmetlerine de sıkça ihtiyaç duyulan bir yapı sergilemektedir. Bu ihtiyaç, hastalıkların teşhisi ve tedavisi süreçlerini kapsayan uzun dönemleri ifade etmektedir. Özellikle bazı hastalık durumlarında sürekli tedavi ve ilaç giderleri söz konusu olmakta, dolayısıyla bu hizmetlere erişim maliyetleri de yüksek olmaktadır.¹⁴¹

Bunun dışında; yaşlı bireylerin fiziksel hareketliliğini sağlayan yardımcı araç gereçler (tekerlekli sandalye vb.), duysal yetersizliği açısından yardımcı araç gereçler (işitme cihazı vb), ev içinde hareket kolaylığının sağlanması için yapılması gerekli olan

¹⁴⁰ A. Noro, S. Aro, "Health-Related Quality of Life Among The Least Dependent Institutional Elderly Compared with The Non Institutional Elderly Population," **Quality of Life Research**, 1996, 5(3) , s. 360.

¹⁴¹ Musa İkizöğlü, "Yoksulluk ve Özrürlölük İlişkisi," **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, 1 (2), 2001, s. 86.

düzenlemeler, bakım giderleri (bakım için gerekli olan malzemeler, bakıcı için ücretler vb.), ulaşım giderleri (özellikle fiziksel hareket yetersizliği olan kişilerin toplu taşıma araçları yerine daha yüksek maliyetli ulaşım araçlarını tercih etmek durumunda kalması gibi) ek maliyetler içerisinde sayılabilecek harcamalardır.

Yaşlılığın dolaysız maliyetleri olarak ortaya çıkan bu harcama kalemlerinin miktar ve sıklık olarak artmasının, gelir elde etmede sıkıntılar yaşayan yaşlı birey ve ailelerinin gelirlerini daha da aşağıya doğru kaydırıcı etki yapacağı şüphesizdir. Sonuç olarak, yaşlılık olgusuna has ek maliyetler, yaşlılığın yoksullaşmaya etkisi açısından oldukça temel bir rol oynamaktadır.

2.2.1.2. Fiziksel Çevre Bakımından Etkileri

Yoksulluğun kişileri sağlıklı olmayan yaşam koşullarında, yetersiz imkânlarla sahip ve sağlıklı olmayan evlerde yaşamaya zorladığı bir gerçektir. Sosyal dışlanma bireysel nedenler yanında mekânsal nedenlerle de birebir ilgilidir. Geniş anlamda mülkiyet, yalnızca hayatı sürdürmenin değil, aynı zamanda sosyal bütünleşmenin de bir kaynağı olarak düşünüldüğünde, yoksulluk ve güvencesizlikle açıklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde mülkiyetten dışlanma özellikle kırsal yoksulluk kavramı ile aynı anlama gelmektedir. Kırsal yoksulluk büyük nüfus kesimlerinin büyük kentlere göçünü beraberinde getirmektedir. Kitleler halinde büyük şehirlere göçen bu işgücü, kentin çevresinde kötü barınma koşullarında yaşamakta ve bu çevrede faal dayanışma ağları içinde kayıt dışı ekonomide, güvencesiz ve uçta işlerde çalışmaktadır. Kırsal kesimde mülkiyetten dışlanan grup, kentlerde de birçok açıdan toplumsal sistemin dışında kalmaktadır.

Yoksulluk, özellikle kentsel yaşamda mekânsal ayrışmanın yaşandığı bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Kentlerde yaşanan yoksulluk, mekânsal yarılmının yaşandığı, farklı sosyoekonomik ve kültürel özelliklere sahip insanların mekânsal boyutta da farklılaştığı görülmektedir. Yoksulluk; sadece bir gelir azlığı, temel kentsel hizmetlerden mahrum olma değildir, aynı zamanda alt sosyal statülü mahallelerde yaşama, kent mekânında son birim, sağlıksız çevre koşullarında yaşamını sürdürme, adalet, eğitim, sağlık hizmetlerinden daha az yararlanabilme, şiddete daha açık olma, yeterli güvenliğe sahip olmamaktır. Bu bütünlük, hem mekânsal düzeyde, hem

bireysel düzeyde yoksulluğun sürekli olarak yeniden üretilmesinin koşullarını oluşturmaktadır.

Yaşanılan alan olarak barınma, birey için pek çok işleve sahiptir. Şöyle ki, barınak, üretilen bir meta, bir tüketim malı, spekülasyona konu bir yatırım malı, gelecek güvencesi, toplumsal münasebetlerin yeniden üretiminde bir araç, kentsel çevreyi üreten kültürel bir yapı, işgücünün ve kişinin yeniden üretiminde görev sahibi ve kişiyi dış etkilerden koruyan, ona hem toplumdan ayrı hem de toplum içinde yaşaması için imkânlar sunan özel bir mekân olması şeklinde sıralanmaktadır.¹⁴²

Kentteki bu çelişik yapılanma, yoksulların yaşadığı alanların diğer yerleşim bölgelerine göre ayırt edici bir takım olumsuzluklarını ortaya çıkarmaktadır. Burada ön plana çıkan nokta, yoksulların yaşadığı konutun ve konutun içinde bulunduğu fiziksel çevrenin sağlıksız yapılanması, insan sağlığının korunması açısından gerekli olanakları sağlayamamasıdır.

Dünyadaki hastalıkların %25'inin çevresel faktörlere bağlı olarak ortaya çıktığı düşünülmektedir. Yoksulluğun beraberinde getirdiği sağlıksız çevre, özellikle belli hastalıklara yakalanma ve bakıma muhtaç hale gelme riskini artırmaktadır. Yoksul mekânlarda, soğuk algınlığından astıma, menenjitte idrar yolu enfeksiyonuna kadar birçok hastalık daha sık görülmektedir. Bunun yanında çocuk felci, AIDS ve birçok bulaşıcı hastalığın sağlık koşullarına uygun olmayan mekânlarda daha çok görüldüğü belirtilmektedir.¹⁴³ Bütün bu hastalıklar karşısında gerekli önlemler alınmadığı takdirde zihinsel ve fiziksel sorunlara yol açması olasılığı daha yüksek olmaktadır. Dolayısıyla yoksulluğun mekân ile ilişkisi birçok hastalık ve sağlık sorunlarını da beraberinde getirmektedir.

¹⁴² İlhan Tekeli, "Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi," **Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı**, Konut Araştırmaları Dizisi:2, 1996, s. 2.

¹⁴³ OECD, "DAC Guidelines and Reference Series: Poverty and Health", Paris, **OECD Publications**, 2003.

Küreselleşmenin üretim, bölüşüm, dolaşım ve tüketim diyalektiği içinde bir nesne olarak yer alan konut, kar elde etme ve sermaye birikimini sürekli kılma hedeflerinin sonucu olarak, zaman içerisinde sorun şeklinde görülmeye başlanmıştır.¹⁴⁴

Nüfusun ve buna bağlı olarak zevklerin, tüketimin, talebin yoğunlaştığı kentlerde, sermaye birikimini süreklileştirme güdüsüyle hiçbir zaman herkes için yeterli, ulaşılabilir ve yaşanabilir konut sunumu gerçekleştirilememiş, bir nitelik ve barınma yoğunluğu sorunu olarak sürekli gündemde kalabilmiştir. Son yıllarda bütün dünyada, yoksulluğun ortadan kaldırılmasını hedefleyen politika ve uygulamalar üzerinde odaklanılmış olunmasına karşın; yaşlılar birçok ülkede bu politika ve programların dışında bırakılmışlardır.

2.2.1.3. Çalışma Hayatı Açısından Etkileri

Yaşlı bireyler, gerek çalışma yaşamına katılmada yaşadıkları sıkıntılar gerekse gelir elde etme açısından ekonomik ve toplumsal tabanlı engeller sebebiyle, yaşam standartlarını üst seviyelere taşıyamamakta ve gitgide daha kötü maddi şartlara sürüklenmektedir.

Modern endüstriyel toplumlarda çalışma yaşamı içinde olmak, üretmek, iş gücü piyasasına dâhil olabilmek, aynı zamanda toplumsal yaşamın dışında kalmamak anlamına gelir. Bu da kişinin özgüven sahibi olması, toplumsal yaşam içinde var olabilmesi yani mevcut sisteme tutunabilmesi demektir.

Çalışma yaşamına katılamama ve yoksullaşma sorunu, yaşlılık olgusuyla bağlantılı biçimde yaşlı kişilerin ailesinde veya bakımını üstlenen kişilerde de ön plana çıkmaktadır. Yaşlı kişilerin büyük bir bölümü çalışamamakta, günlük yaşam aktivitelerini yerine getirirken kendi kendilerine yeterli olamamakta ve yardıma/bakıma ihtiyaç duymaktadır. Yaşlı kişilerin çeşitli düzeylerde bakımını ve ihtiyaçlarını üstlenmek, hem yaşlı bireyin kendisi hem de bakımını sağlayan kişi için yaşam kalitesini düşüren sonuçları beraberinde getirmektedir. Aile içinde kronik hasta durumundaki yaşlının bakımını üstlenen kişinin çalışma durumu oldukça

¹⁴⁴ Tülay Arın, "Konut Sorunu Ve Devlet Müdahalesi: Devlet Müdahaleleriyle İlgili Genel Bir Değerlendirme, Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına Armağan," *İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul Üniversitesi Özel Sayısı, Sayı:1, Cilt 38, Sayı 1-2, 1982, s. 272-273.

sınırlanmaktadır. Bakımı sağlayan kişi için, hiç çalışmamak, çalıştığı işten ayrılmak zorunda kalmak ya da tercih edilmek durumunda kalınan özellikler dolayısıyla sınırlı sayıdaki işleri seçmek durumunda kalmak vb. söz konusu olmaktadır. Bunun maddi anlamdaki sonuçları da, emek piyasasının dışında kalmak veya tercih edilmeyen, düşük ücretli işlerde çalışmak, düşük bir gelirle veya gelir elde edemeden yaşam sürdürmek, yardımlara bağımlı duruma gelmek, sosyal güvence sisteminin imkânlarından yararlanamamak (emeklilik, sigorta vb.) şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla gelir azalmasına bağlı olarak, hanenin refah seviyesi azalmakta ve yoksullaşma artmaktadır.

Yoksul kişilerin çalıştıkları işyerlerinin olumsuz fiziksel koşulları ve çalışılan sektörlerin iş sağlığı ve güvenliğinden yoksunluğu, yoksulluğun fiziksel çevreye ilişkin bir başka görünümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve yaşam süresi boyunca iş sürdürülebilirliğinin artırılması amacıyla gerek uluslararası gerekse devlet içi politikalarda sorunun üzerine gidilmekte, çalışmalar yapılmaktadır.¹⁴⁵

Yoksulluk, ihtiyaçların karşılanmasının aciliyeti ve şiddeti aynı zamanda yine yoksullukla bağlantılı biçimde eğitim düzeyinin düşüklüğü nedeniyle kişilerin iş tercihlerindeki esnekliği ortadan kaldıran bir yapıyı beraberinde getirmektedir. Bu durum, kişilerin iş güvenliği olmayan, örgütlü biçimde haklarını savunamadıkları, çalışma saatlerinin fazla olduğu, emek yoğun ve düşük ücretli ve sürekliliği olmayan işlere yönelmesini zorunlu kılmaktadır. Böylece kötü ve ağır çalışma koşulları, kişilerde mevcut birtakım sağlık sorunlarının kronikleşmesine, işin niteliğinden kaynaklı olarak ortaya çıkabilecek işyerindeki kimyasal, fiziksel, biyolojik ve ruhsal kötü ve ağır çalışma koşulları insan sağlığını fiziksel ve ruhsal anlamda olumsuz biçimde etkileyen özellikleri bünyesinde barındırmaktadır.

İş yaşamından ayrılamayan yaşlı bireyler için yoksulluk olgusu, hastalıklara davetiye çıkaran ve çoğu zaman güçsüzlüğün ve baştan kabullenmenin adıdır. Etkenlerin ve meydana getirdiği hastalıklar olan meslek hastalıklarına ve iş kazalarına

¹⁴⁵ Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı, “Yaşlanmakta olan İşgücünün Çalışma Koşulları” (Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2008/57/tr/1/EF0857TR.pdf>. 16 Nisan 2012.

zemin hazırlamaktadır. Hastalanan ya da sakatlanan yoksul kişi, çoğunlukla herhangi bir sosyal güvenceye de sahip olmadığından, muayene ve tedavi olamaz. Zaten doktora gidip muayene olabilse dahi tıbbi tahliller ve ilaçlar çok pahalıdır. Sonuçta, yoksul kişi ya çalışamaz hale gelir ya da artık yalnızca “hafif işlerde çalışabilir. Sonuçta, yaşlılık, hastalık-yoksulluk-işsizlik üçlüsü bir fasit daire içinde birbirlerini tanımlar ve birbirlerinden ayırtılamaz hale gelirler. Böylece, yoksulluk yaşlılar üzerinde, istihdam sorunuyla bağlantılı biçimde ortaya çıkmaktadır.

Bunlara ilave olarak emek piyasası içinde kayıtlı olarak bulunamama durumu, yoksul kişileri kayıt dışı sektörlerle yöneltmektedir. Kayıtlı olarak işgücü piyasasında yer alamama durumunun en ağır sonuçlarından birisi de, iş kazası ya da meslek hastalıklarına ilişkin bir sosyal güvence çatısı altında olamamaktan kaynaklı olarak, sağlık ve diğer güvencelerden yoksunluk sonucu yeniden ve daha ağır bir yoksulluk döngüsünün içine girmektir. Yani kişiler ağır çalışma koşulları sebebiyle hastalık veya özürlülük durumu ile karşı karşıya kaldıklarında, hem kazandıkları sınırlı geliri elde edemez duruma gelecekler, hem de sağlık kaybı sonucu herhangi bir destek maddi destek görmeyip yoksulluklarını daha da derinleştiren bir yapının içine gireceklerdir.

2.2.1.4. Psikolojik Etkileri

Yoksulluğun ortaya koyduğu diğer bir olumsuz sonuç, fiziksel hastalıklar ya da fiziksel özürlülüğe ek olarak kişilerin ruhsal durumlarında yarattığı tahribatlardır. Çünkü yoksulluk daima, “bir yaşam standardı veya maddi-ekonomik gösterge olmanın ötesinde, bir “hissetme” yapısına da işaret etmiştir”¹⁴⁶ Dışlanmışlık, çaresizlik, kendine güvensizlik, tükenmişlik, kimsesizlik, gibi birtakım durum betimlemeleri, bu “hissetme” yapısına eklenmiş manevi hallerdir. Yoksulluğun kişilerin ruh haline yön verdiği bu duygular, aynı zamanda çeşitli psikiyatrik ve psiko-sosyal rahatsızlıklara sebep olabilmektedir.

Yoksul bir ailede ve yoksul bir mekânda yaşamının çocuklar üzerindeki psiko-sosyal ve davranışsal anlamda olumsuz etkileri oldukça fazladır. Saldırganlık, hiperaktivite, huzursuzluk, depresyon ve intihar girişimi, öğrenme kapasitesindeki ve

¹⁴⁶ Necmi Erdoğan, *Garibanların Dünyası: Türkiye’de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar*, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 2002, s. 21-32.

entelektüel gelişimindeki azalmalar ilk akla gelen olumsuzluklardır. Elbette yoksulluğun psikolojik ve psikiyatrik anlamda ortaya çıkardığı sonuçlar, yalnızca çocuklarda değil, yetişkinlerde de ciddi biçimde sorun oluşturmaktadır. “kronik depresyon başta olmak üzere çeşitli psikiyatrik hastalıklara zemin hazırladığı gibi, sigara, alkol ve madde bağımlılığı riskini de artırmaktadır.¹⁴⁷ Özellikle yoksullukla bağlantılı biçimde ortaya çıkan depresyonun, en önemli özrürlölük sebeplerinden birisi olduğu bilinmektedir.

Yaşlanma ve yaşlanma ile bedenimizin görüntüsünün değışmesi, bedenın eskimesi, organların bazı işlevlerinin bozulmasının sonucu olarak bir organın cerrahi olarak çıkarılması ve fiziksel görüntüsünün bozulması, herkeste değışik psikolojik tepkilere neden oluşturur. Bu tepkilerin derecesi kişiden kişiye ve ortaya çıkan bozulmanın derecesine göre farklılık gösterir.

Yaşlanmanın yanında bedensel kusurlar ve bedenın dış görünümündeki değışiklikler, kişiden kişiye değışik anlamlar taşıyabilir. Kişinin kişilik yapısı, beden imgesi, fiziksel görünümünü kabul ediş biçimi ve yorumlar, başkalarının kendilerini küçümseyebileceğı kaygılarıyla toplum içine karışmak, kişiler arası ilişkiler kurmakta çekinceler yaşayacak boyuta ulaşabilir.

¹⁴⁷ Selma Çalık, **Özürlölüğün Nedenleri ve Önlenmesinde Yoksulluğun Rolü**, İstanbul, Deniz Feneri Yayınları, Cilt:2, 2003, s. 403-404.

3. BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE YAŞLI YOKSULLAR

3.1. YAŞLILARIN YOKSULLUĞU

Dünya genelinde yaşanan hızlı teknolojik gelişmenin de etkisiyle bir yanda hızlı ekonomik gelişme yaşanırken diğer yandan yoksulluk sorunu giderek ciddi boyutlar kazanmaktadır. 1,2 milyar insan günde bir dolardan daha az parayla yaşamaktadır. Dünyada günde 2 doların altında gelirle yaşayanların sayısı 3 milyarı bulmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bile 130 milyondan fazla insan yoksulluk içinde yaşamaktadır.¹⁴⁸

3.1.1. Dünya'da Yoksulluğun Genel Görünümü

Dünya nüfusunun en zengin ülkelerde yaşayan % 20'lik bölümü dünyada ortaya çıkan gelirin % 86'sını alırken, en altta yer alan % 20'lik dilim % 1'lik paya sahip bulunmaktadır. Günümüzde dünya nüfusunun en zengin % 10'luk kısmının en yoksul % 57'lik kısmı kadar gelir kazandığı tahmin edilmektedir. Amerika'da en zengin % 10'luk kesim (yaklaşık 28 milyon insan) dünya nüfusunun en yoksul % 43'lük kesiminden (yaklaşık 2 milyar) daha fazla gelir elde etmektedir. Dünyada hem ülkeler içinde gelir bölüşümü eşitsizliği hem de ülkeler arası gelir bölüşümü eşitsizliği artma eğilimini sürdürmektedir.

Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Raporlarından alınan veriler yoksulluğun artış hızının az gelişmiş ülkelerin nüfus artış oranları ile (% 1,8) başa baş olduğunu göstermektedir. Yoksulluğun bu endişe verici göstergeleri salt az gelişmiş ülkelerle sınırlı değildir. Ekonomik olarak kalkınmış ülkelerde de yoksulluk tehlikeli şekilde yayılmaktadır. Sanayileşmiş ülkelerde 100 milyondan fazla insan resmi yoksulluk çizgisinin altında yaşamaktadır ve bu ülkelerde 5 milyondan fazla evsiz insan bulunmaktadır. Son 30 yılda dünya nüfusunun en zengin ve en yoksul % 20'si arasındaki fark 30 kattan 60 kata çıkmış bulunmaktadır.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Jerry Kloby, *Küreselleşmenin Sefaleti Eşitsizlik Güç ve Kalkınma*, Çev. Orhan Düz, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 1.Baskı, 2005, s. 13-15.

¹⁴⁹ DPT, a.g.e. , s.133-134.

Uluslararası gelir bölüşümü karşılaştırılmalarında gelir sahiplerini gelir düzeylerine göre beş eşit % 20'lik gruba bölerek her bir grubun toplam gelir içindeki payını karşılaştırmalı olarak analiz edilmektedir. Tablo 16'da gelir bölüşümü eşitsizliği, çeşitli ülkelerde nüfusun en zengin ve en yoksul % 10'luk diliminin gelirden ne kadar pay aldıkları ve Gini katsayısı görülmektedir.

İster % 10'luk paylara isterse Gini katsayısına bakılsın ülkeler itibariyle gelir bölüşümünün hakça olmaktan oldukça uzak olduğu görülmektedir. Azgelişmiş ülkelerde gelir bölüşümü gelişmiş ülkelere göre daha bozuktur. En yüksek gelirli %10'luk kesimin gelirden aldığı payın, en düşük gelirli %10'luk kesimin gelirden aldığı pay ile karşılaştırılması gelir bölüşümünün eşitlikten uzaklığını görmek açısından çarpıcı bir gösterim sağlamaktadır. Gelişmiş ülkelerde nüfusun en yoksul %10'u millî gelirin %2-3'ünü alırken, nüfusun en zengin %10 ise gelirin dörtte birinden fazlasını almaktadır.

Gelir bölüşümünün de en şiddetli eşitsizliklerin yaşandığı ülkeler Brezilya, Venezüella, Nijerya, Arjantin, Meksika, Malezya, Rusya ve Kenya'dır. Brezilya'da en yoksul nüfusun % 10'u gelirin sadece % 1,1'ini alırken, nüfusun en zengin % 10'u gelirin % 43'ünü almaktadır. Venezüella'da en yoksul nüfusun % 10'u gelirin sadece % 1,7'sini alırken, nüfusun en zengin % 10'u gelirin % 32,7'sini almaktadır. Arjantin için bu oranlar % 1,2- % 37,3; Meksika için, % 1,8- % 37,9; Kenya için ise % 1,8- % 37,8 olmaktadır.¹⁵⁰ Kişi başına düşen gelir seviyesinin düşüklüğü yanında gelirin de hakça paylaşımdan uzak olması azgelişmiş ülkelerde halkın tasarruf yapamamasına neden olmaktadır. Tasarruf oranlarının çok kısıtlı olduğu bu ülkelerde gelirin büyük kısmı gıda harcamalarına gitmektedir.

¹⁵⁰ UNDP, "Human Development Report 2009, Overcoming Barriers: Human Mobility and Development," Newyork, Published for United Nations Development Programme, 2009, s. 195-198

Tablo 19. Dünya Ülkelerindeki En Yoksul ve En Zengin %10'luk Grupların Gelirden Aldıkları Paylar ve Gini Katsayılarının Karşılaştırılması, 2009

	Gelirden Aldığı Pay (%)		Gini Katsayısı
	En Yoksul %10	En Zengin %10	
YÜKSEK GELİRLİ ÜLKELER			
Danimarka	2,6	21,3	0,247
Japonya	4,8	21,7	0,249
İsveç	3,6	22,2	0,250
Norveç	3,9	23,4	0,258
Finlandiya	4,0	22,6	0,269
Almanya	3,2	22,1	0,283
Avusturya	3,3	23,0	0,291
Hollanda	2,5	22,9	0,309
G.Kore	2,9	22,5	0,316
Kanada	2,6	24,8	0,326
Fransa	2,8	25,1	0,327
Belçika	3,4	28,1	0,330
İsviçre	2,9	25,9	0,337
İrlanda	2,9	27,2	0,343
Yunanistan	2,5	26,0	0,343
İspanya	2,6	26,6	0,347
Avustralya	2,0	25,4	0,352
İngiltere	2,1	28,5	0,360
İtalya	2,3	26,8	0,360
Yeni Zellanda	2,2	27,8	0,362
Portekiz	2,0	29,8	0,385
ABD	1,9	29,9	0,408
ORTA GELİRLİ ÜLKELER			
Çek Cumhuriyeti	4,3	22,4	0,254
Slovakya	3,1	20,8	0,258
Hırvatistan	3,6	23,1	0,290
Macaristan	3,5	24,1	0,300
Polonya	3,0	27,2	0,349
Litvanya	2,7	27,4	0,357
Letonya	2,7	27,4	0,358
Estonya	2,7	27,7	0,360
Malezya	2,6	28,5	0,379
Venezüella	1,7	32,7	0,434
Meksika	1,8	37,9	0,481
Arjantin	1,2	37,3	0,500

ALT ORTA GELİRLİ ÜLKELER			
Ukrayna	3,8	22,5	0,282
Bulgaristan	3,5	23,8	0,292
Romanya	3,3	25,3	0,315
Mısır	3,9	27,6	0,321
Rusya	2,6	28,4	0,375
İran	2,6	29,6	0,383
Çin	2,4	31,4	0,415
Türkiye	1,9	33,2	0,432
Brezilya	1,1	43,0	0,550
DÜŞÜK GELİRLİ ÜLKELER			
Etiyopya	4,1	25,6	0,298
Bangladeş	4,3	26,6	0,310
Pakistan	3,9	26,5	0,312
Moldova	3,0	28,2	0,356
Hindistan	3,6	31,1	0,368
Yemen	2,9	30,8	0,377
Nijerya	2,0	32,4	0,429
Kenya	1,8	37,8	0,477

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2009, Overcoming Barriers: Human Mobility and Development, Published for United Nations Development Programme, New York, 2009, s.195-198, accessed on April 20, 2012

Yoksulluğun en belirgin göstergelerinden birini de beslenme yetersizliği oluşturmaktadır. Ülkelerin geri kalmışlıklarında eskiden beri etkili olan açlık ve yetersiz beslenme, günümüz azgelişmiş ülkelerinde etkisini hala sürdürmektedir. Mozambik'te nüfusun %58'i, Etiyopya'da %49'u, Kenya'da %43'ü, yeterli düzeyde beslenememektedir. Kimi azgelişmiş ülkelerde açlık yüzünden toplu ölümlere bile rastlanmaktadır. Avrupa Komisyonu 1980 yılında toplam yoksul insan sayısını 30 milyon, 1987 yılında 44 milyon, 1990 yılında 52 milyon olarak belirlemiştir. Yayınlanmış en son veriler OECD ülkelerinde 130 milyon insanın gelir bazında yoksul, 34 milyon insanında işsiz, yetişkinlerin %15'inin işlevsel anlamda okuryazar olmadığını göstermektedir.¹⁵¹

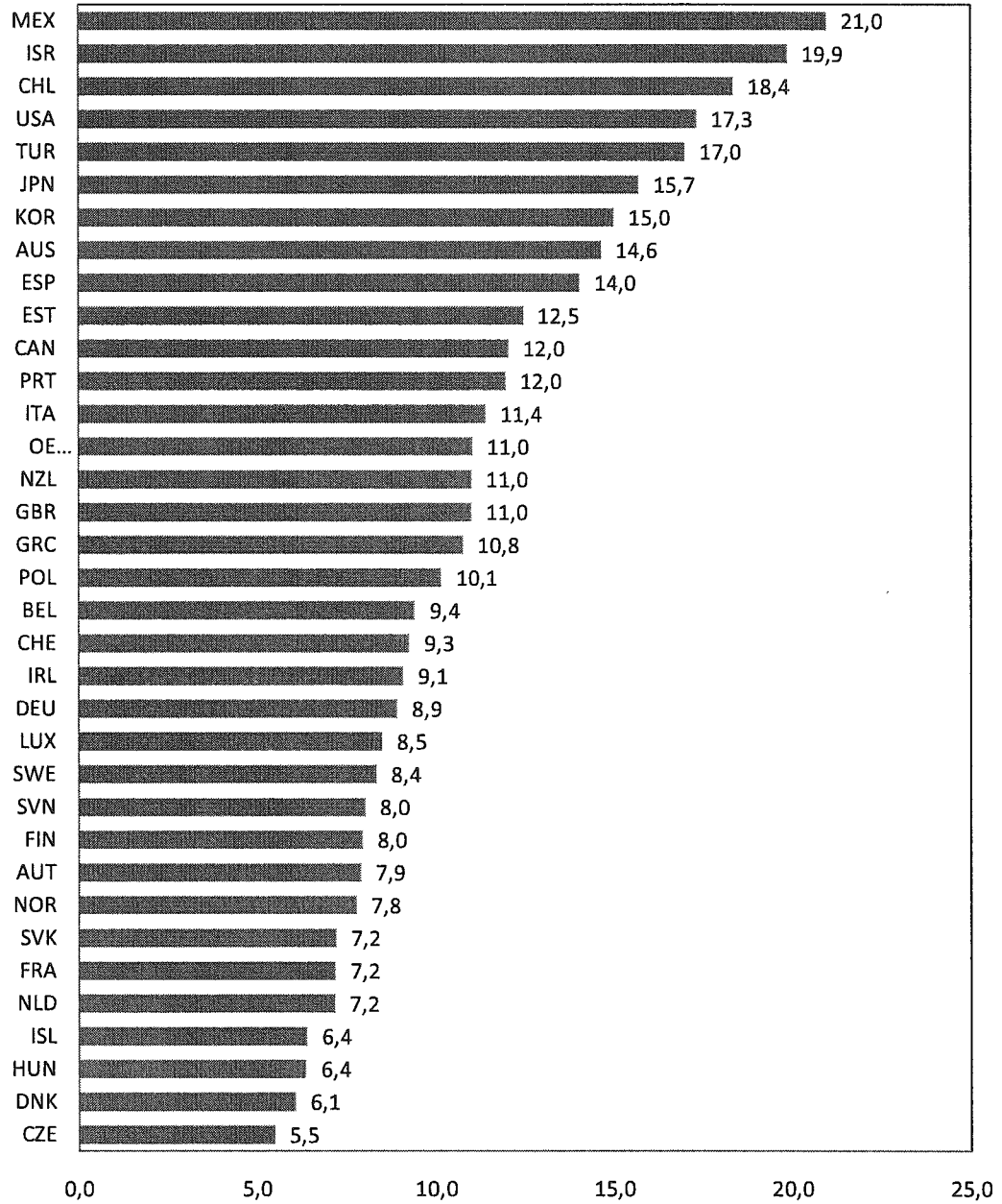
¹⁵¹ Şenses, a.g.e., s. 19.

Dünyadaki yoksul insan sayısı her geçen gün artmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, 2000 yılı itibariyle yoksul insan sayısı 1,2 milyarı bulmaktadır. Dünya nüfusunun beşte birini oluşturan yoksulların yarısına yakın bir kısmı (% 43,5) Güney Asya'da, % 23,6'sının Güney Sahra'da, % 23,2'sinin Doğu Asya ve Pasifik, % 6,5'inin ise Latin Amerika ve Karayipler bölgesinde yaşadığı belirtilmektedir. Dünya nüfusunun önümüzdeki on beş yıl içinde iki milyarlık bir artış göstermesi ve bunun tamamına yakın bir kısmının % 97 azgelişmiş ülkelerden kaynaklanması, yoksulluğa ilişkin kaygıları daha da artırmaktadır. Ülkeler içerisinde refah düzeyi açısından büyük uçurumlar olduğu ve kimi azgelişmiş ülkelerde yoksulların nüfusun yarısından fazlasını oluşturduğu görülmektedir. Azgelişmiş ülkelerde nüfusun büyük çoğunluğu en az geçim düzeyinin altında yaşamaktadır. Zambiya'da nüfusun %72,9'u, Mozambik'te %69,4'ü Sierra Leone'nede %68'i, Kolombiya'da %64'ü, Mali'de %63,8'i, Kenya'da %52'si, Bangladeş'te %49,8'i, Etiyopya'da %44,2'si, Kamerun'da %40,2'si, mutlak yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Az gelişmiş ülke halklarının büyük kısmı yeme, içme, barınma ve ısınma gibi temel gereksinimlerini karşılamada zorlanmaktadır. Bireylerinin çoğunun yoksul ve perişan olduğu hiçbir toplumun refah içinde mutlu bir yaşam sürmesi beklenemeyecektir. Etiyopya'da nüfusun %88'inin, Hindistan'da %72'sinin, Yemen'de %62'sinin, Mozambik'te %57'sinin ve Bangladeş'te %52'sinin hiçbir sağlık güvencesi bulunmamaktadır. Etiyopya'da nüfusun % 76'sı, Kenya ve Mozambik'te % 43'ü, Nijerya'da % 38'i, Zambiya'da % 36'si, Mali'de % 35'i temiz su olanaklarından yararlanamamaktadır.¹⁵²

OECD ülkelerindeki yoksulluk oranlarına bakıldığında % 21 ile Meksika, %19,9 ile Şili'nin hemen ardından Türkiye ilk sıralarda gelmektedir. Bu tabloya bakıldığında genel olarak gelir eşitsizliğinin yüksek olduğu ülkelerde, yoksulluk oranının da yüksek olduğu görülmektedir. Ülkelerin gelişmişlik seviyesi yükseldikçe gelir eşitsizliği azalırken yoksulluk oranları da düşmektedir.

¹⁵² A.e., s. 20-21.

Grafik 17: OECD Ülkelerinde Yoksulluk Oranları (%), 2011

Kaynak: OECD Factbook 2011: Economic, Environmental and Social Statistics, Poverty Rates, "Elderly Population by Region", (Çevrimiçi) <http://www.oecd-ilibrary.org/content/book/factbook-2011-en> , accessed on April 20, 2012

Gelişmiş ülke, bazı kriterlere göre yüksek düzeyde gelişme göstermiş ülkeler için kullanılan bir terimdir. Hangi kriterlerin kullanılacağı ve hangi ülkelerin gelişmiş olarak

tanımlanması gerektiği büyük bir tartışma konusu olmaya devam etmektedir. Ekonomik kriterler genel olarak değerlendirmelerde baskın olmaktadır. Bu kriterlerin en çok kullanılanı, kişi başına düşen milli gelirdir; yüksek milli gelire sahip ülkeler gelişmiş ülke olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ekonomik kriter sanayileşme düzeyidir; sanayi sektörünün egemen olduğu ekonomiler gelişmiş sayılmaktadır. Günümüzde başka bir kriter, ekonomik ölçümü, milli geliri, eğitim ve sağlık düzeyini kombine eden İnsani Gelişme Endeksi daha egemen olmuştur.

Tablo 20. Bölgelere Göre, İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Bileşenleri, 2011

Bölgeler	İnsani Gelişmişlik Endeksi	Doğuşta Yaşam Beklentisi (yıl)	Ortalama Eğitim Süresi (yıl)	Beklenen Eğitim Süresi (yıl)	Kişi Başı Milli Gelir (\$)
Çok Gelişmiş Ülkeler	0,889	80,0	11,3	15,9	33.352
Gelişmiş Ülkeler	0,741	73,1	8,5	13,6	11.579
Orta Gelişmiş Ülkeler	0,630	69,7	6,3	11,2	5.276
Az Gelişmiş Ülkeler	0,456	58,7	4,2	8,3	1.585
Arap Bölgeleri	0,641	70,5	5,9	10,2	8.554
Doğu Asya ve Pasifik	0,671	72,4	7,2	11,7	6.466
Avrupa ve Orta Asya	0,751	71,3	9,7	13,4	12.004
Latin Amerika ve Karayipler	0,731	74,4	7,8	13,6	10.119
Güney Asya	0,548	65,9	4,6	9,8	3.435
Afrika	0,463	54,4	4,5	9,2	1.966
Çok Az Gelişmiş Ülkeler	0,439	59,1	3,7	8,3	1.327
Küçük adalar (gelişmiş bölgeleri)	0,640	69,6	7,3	10,8	5.200
Dünya Ortalaması	0,682	69,8	7,4	11,3	10.082

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2011, (Çevrimiçi)
<http://www.undp.org>, accessed on April 20, 2012

İGE ile ülkelerin kalkınmışlık düzeyi gelire bağlı değerlendirilmemekte aynı zamanda yaşam kalitesi açısından gelir kadar önemli olan diğer unsurlar da dikkate

alınmaktadır.¹⁵³ Bu kritere göre yüksek insani gelişmişlik endeksine sahip ülkeler daha gelişmiştir denilebilir. Birleşmiş Milletlerin İnsani Gelişmişlik Endeksi ile ortaya koyduğu verilerde, gelişmiş ülkeler ile diğer ülkeler arasında çok ciddi farklar bulunmaktadır. Sachs'a göre, şu anda gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki fark 20. yüzyıl sırasında oluşmuştur.¹⁵⁴

Diğer yandan azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki hızlı nüfus artışı sonucunda aile bileşimi içinde çocuk sayısının artması, artan boşanmalar sonucu aile bileşiminde meydana gelen değişiklikler, çekirdek aileye yöneliş, ailelerinden bağımsız yükseköğrenim aşamasındaki öğrencilerin oluşturmuş olduğu hanehalklarının yaygınlaşması yoksulluk düzey ve profilini değiştiren unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile yapılarında zaman içinde meydana gelen değişiklikler ve sosyoekonomik değişiklikler hanehalkı türünün öneminin giderek azalmasına yol açmıştır. ABD’ de çocuklu ve eşlerden oluşan hanehalklarının toplam hanehalkları içindeki payı 1967-1991 yılları arasında %39,6’dan yüzde 24’e düşmesi bunun en göstergelerinden biridir.¹⁵⁵

ABD’ de de yapılan araştırmalarda aile bileşimindeki değişikliklerin uzun dönem yoksulluğu belirleyen etmenlerden biri olduğunu göstermiştir.¹⁵⁶

Avrupa ülkelerinde ise hanehalkı bileşimi açısından gözlenen en önemli eğilim, yaşlıların ve tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artıştır.¹⁵⁷ Çocuklarıyla birlikte oturan, dul veya hiç evlenmemiş kadınların oluşturduğu reisi kadın olan hane halklarının yoksullukla yakından ilişkili olduğu ve bu tür hane halklarının yoksulluk oranının, ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, genellikle diğer hane halklarına kıyasla çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle ileri yaşlarla paralel tek ebeveynli aile sayısındaki artış, yaşlıların yoksulluğa daha çok maruz kaldığının bir göstergesidir.

¹⁵³ Didem Gürses, “İnsani Gelişme ve Türkiye,” **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 12, Sayı. 21, 2009, s. 345.

¹⁵⁴ Jeffrey D. Sachs, *The End of Poverty: Economic Possibilities For Our Time*, Foreword By Bono, Newyork, 2005, s. 42.

¹⁵⁵ R.M. Blank, D. Card, “Poverty, Income Distribution and Growth, Are They Still Connected,” **Brookings Papers on Economic Activity** (2), 1993, s. 285.

¹⁵⁶ **A.e.**, s.319.

¹⁵⁷ G. Room, *New Poverty in the European Community*, Newyork, St. Martin’s Press, 1990, s. 108.

3.1.2. Türkiye’de Yaşlı Yoksulluğu

Yoksulluk, tüm dünyada başa çıkılması gereken önemli bir sorun alanı olarak görülmektedir. Dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de yoksulluk yeni ortaya çıkmış bir sorun olmamakla birlikte, son yıllarda gündemi işgal etmeye başlayan ve ilgi odağı olan bir konu haline gelmiştir. Bunun sebebi, yoksulluğun geçmişteki birtakım sosyal yapı ve politikalarla, başa çıkılma olasılığı daha yüksek bir sorun olmasından, günümüzde daha tehditkâr bir yapı sergilemesi noktasındaki dönüşümü ve dünya çapında yoksulluk konusuna artan önem olarak görülebilir. Ayrıca, 90’lardan sonra yaşanan ekonomik krizlerin yarattığı ekonomik ve sosyal çıkmazlar da, son yıllarda yoksulluk konusuna artan ilginin bir nedenini oluşturmuştur.

Yoksulluk konusuyla ilgili araştırmaların 1990’lı yıllardan itibaren artmaya başlaması, bundan önceki dönemlerde Türkiye’de yoksulluğun var olmadığı anlamına elbette gelmemektedir. Yoksulluk olgusunun toplumun bazı kesimleri üzerinde oluşturduğu etki ve sorunlar silsilesi, demografik dönüşüm ile paralel bir çizgi izlemektedir. Ve bu değişimin toplum içerisinde en çok etkilenen kesimlerinden birini yaşlı bireylerimiz oluşturmaktadır. Ülkemizde yaşlılar ekonomik yönden birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Düşük gelirle uyum içinde yaşamak, yaşlı için psiko-sosyal sorunlara kaynaklık etmektedir. Çoğu yaşlı birey, kamu yardımı ile geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Tufan tarafından 2006 yılında yapılan Gero-Atlas araştırmasının bulgularına göre; yoksulluk, yaşlıların en büyük sorunlarından biridir. Araştırmanın sonuçlarına göre; toplum içerisinde en zor durumda bulunanlar yaşlılar ve dul kadınlar oluşturmaktadır. Yaşı 75’in üzerinde olan dul kadınların % 67 sinin hiçbir geliri yoktur. Çocukları akrabaları ve komşuları tarafından bakılmakta ve desteklenmektedirler.¹⁵⁸

Türkiye’de yoksulluk durumu ve yoksulluğun yaşlılara olan etkisi, yoksullukla ilgili olarak yapılmış diğer araştırmalara ilişkin güncel verilere dayanılarak değerlendirilebilir.

¹⁵⁸ İsmail Tufan, *Yaşlılıkta Bakıma Muhtaçlık ve Yeni Bir Bakım Kültürü*, Antalya, Geroyay, 2006, s. 41.

3.1.2.1. Gelir Dağılımına Göre Yoksulluk

Türkiye’ de gelir dağılımı konusu her zaman gündemde ve tartışma konusu olan, sosyal ve ekonomik yönleriyle toplumu şekillendiren bir alandır. Gelir bölüşümünün giderek daha eşitsiz bir özellik göstermesi nedeniyle, kalkınma planlarında bu konuya büyük önem verilmiş, ayrıca 1961 ve 1982 anayasalarında ‘sosyal devlet’ ilkesinden yola çıkarak adil gelir dağılımı sağlanması yönünde düzenlenecek politikalarda devlet bu politikaları düzenleme görevi yüklenmiştir.

Bireysel gelir dağılımı eşitsizliğini ortaya çıkarmak üzere Türkiye İstatistik Kurumu tarafından yapılan anket çalışmaları bu konuda bize veri kaynağı oluşturmaktadır.

Tablo 21. Eşdeğer Hane Halkı Kullanılabilir Gelirin % 20’lik Fert Gruplarındaki Dağılımı

% 20'lik fert grupları	2006	2007	2008	2009	2010
İlk % 20 ^(*)	5,1	5,8	5,8	5,6	5,8
İkinci %20	9,9	10,6	10,4	10,3	10,6
Üçüncü %20	14,8	15,2	15,2	15,1	15,3
Dördüncü %20	21,9	21,5	21,9	21,5	21,9
Son %20 ^(*)	48,4	46,9	46,7	47,6	46,4
Gini Katsayısı	0,428	0,406	0,405	0,415	0,402

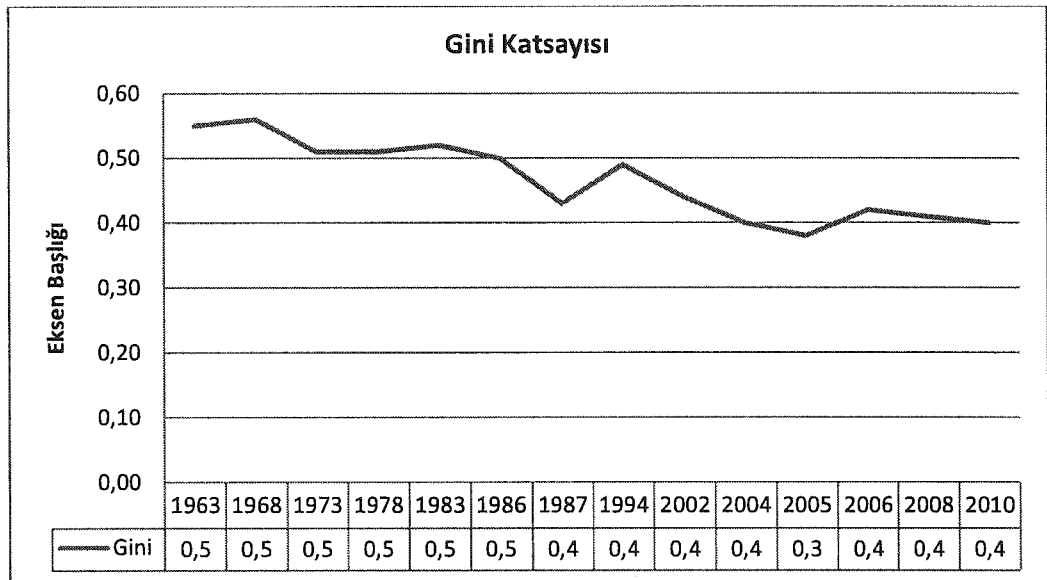
Kaynak: TÜİK.,2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmasından derleme, (Çevrimiçi)
<http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

(*) Fertler eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirlerine göre küçükten büyüğe doğru sıralanarak 5 gruba ayrıldığında; "İlk % 20'lik geliri en düşük grubu, "Son yüz 20'lik grup" ise geliri en yüksek grubu tanımlamaktadır.

2010 yılı Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması sonuçlarına göre, Eşdeğer hane halkı kullanılabilir gelirlere göre oluşturulan % 20'lik gruplarda, birinci gruptaki hane halklarının gelirden aldığı pay % 5,8 iken, beşinci gruptaki hane halklarının gelirden aldığı pay %46,4'dür. Buna göre, beşinci % 20'lik grubun payının birinci % 20'lik grubun payına oranını veren eşitsizlik ölçüsü 7,9 kat olarak hesaplanmıştır.¹⁵⁹

Verilerin ortaya koyduğu bir gerçek Türkiye'de gelir dağılımının bozulmasıyla oluşan bir yoksulluk ile sosyal dışlanmanın varlığının olduğudur. Türkiye'de yoksul kesimler mal ve hizmetlere erişimden ve tüketim toplumundan yoksun kalarak ekonomik alandan dışlanmaktadır. Bu sonuç, kaynak dağılımında adalet sağlanmadan büyümenin tek başına yoksulluğu azaltmada etkili olamayacağını göstermektedir. Bununla birlikte son beş yıldaki gelir dağılımını incelediğimizde eşitsizlik ölçüsünün 1,7 katlık azalma gösterdiği gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. (Bkz: Grafik 18)

Grafik 18. Türkiye' de Gini Katsayısı Değişimi

Kaynak: DPT, Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu, 2007, s.19 ve TÜİK, 2011 Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırması'ndan derleme. (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

¹⁵⁹ TÜİK, "2010 Gelir Dağılımı Sonuçları," (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , 18 Nisan 2012.

1963 -2010 yıllarındaki gini katsayıları incelendiğinde; 2005 yılında 0,38 ile en düşük seviyeye ulaştığı, 1968 yılında ise 0,56 ile en yüksek katsayısı da olduğu görülmektedir. 1994 yılı haricinde diğer yıllardaki eğilim sürekli aşağı doğru olmuştur.¹⁶⁰ 2010 yılı itibariyle gini katsayısı 0,402 olarak belirlenmiştir.

TÜİK tarafından gerçekleştirilen “2009 Yoksulluk Çalışmasına göre, Türkiye’de yoksulluk oranı % 18,08 olarak tespit edilmiştir. Yani 2009 yılında kişilerin % 18,08’i, (12 milyon 751 bin kişi) gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Türkiye’de kişilerin yaklaşık % 0,48’i (339 bin kişi) ise sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altındadır. 2008 yılında bu oranlar sırasıyla % 17,11 ve % 0,54’ tür.¹⁶¹

Kişi başı günlük harcaması 1 doların altında kalan fert ise bulunmamaktadır. Göreli yoksulluk oranına bakıldığında harcama esaslı göreli yoksulluk değerlendirmesine göre kişilerin % 15,12’ si göreli olarak yoksul durumdadır.

2008-2009 yılları arasında Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanların yoksulluk oranı % 34,62’den 38,69’a çıkarken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 9,38’den 8,86’ya düşmüştür. Buna göre kırsal yerlerde yaşayanların yoksulluk riski kentsel yerlerde yaşayanlardan fazladır.

3.1.2.2. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksulluk

Yoksulluk sınırı bir toplumda yoksul olanlarla olmayanları birbirinden ayırmada kullanılan izafi bir hattır.¹⁶² Bu sınırın oluşturulmasında farklı yöntemler kullanılsa da genel olarak insanın yaşamını devam ettirebilmesi için en önemli unsur olan gıda harcamaları yapılan çalışmalarda esas alınmıştır. Bir kişi için gerekli olan kalori miktarı belli yöntemlerle hesaplanmakta ve bu kalori miktarını elde edebilmesi için gerekli olan maliyet ortaya çıkartılmaktadır. Bu maliyetlerin hesaplanması ve ülkeden ülkeye fark ettiği gibi, coğrafi yapılar, insanların fiziki yapısı, demografik yapı gibi faktörler farklı

¹⁶⁰ DPT, **Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2007, s.19.

¹⁶¹ TÜİK, “2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları,” (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr>, 18 Nisan 2012.

¹⁶² Dumanlı, a.g.e., s. 9.

kalori ihtiyaçları ortaya çıkarmakta ve yoksulluk sınırının farklı hesaplanmasına neden olmaktadır.

Yoksullukla ilgili çalışmalarda temel veri kaynağı bireylerin ve bunların oluşturduğu hane halkının tüketimlerini, gelir düzeylerini, sosyoekonomik kesimler ve nüfus tabakalarına ve bölgelere göre ortaya çıkaran “Hane Halkı Bütçe Anketleridir”. TÜİK, 2002 yılından itibaren her yıl düzenli olarak Hane Halkı Bütçe Anketleri (HBA) uygulamakta, bu verileri kullanarak da yoksulluk analizleri yapmaktadır.

Yoksullukta esas alınan hane halkları tarafından yapılan tüketim harcaması değerleri ile mutlak ve görelı yoksulluk sınırları TL cinsinden, uluslararası karşılaştırmalarda ise satın alma gücü paritesi cinsinden hesaplanmaktadır. 1 \$’ın satın alma gücü paritesine (SGP) göre karşıılığı olarak 2002 yılı için 618.281 TL; 2003 yılı için 732.480 TL; 2004 yılı için 780.121 TL, 2005 yılı için 0,830 YTL, 2006 yılı için 0,921 YTL; 2007 yılı için 0,926 YTL; 2008 yılı için 0,983 YTL ve 2009 yılı için ise 0,917 TL kullanılmıştır.¹⁶³

2002-2010 yıllarında yoksulluk sınırı yöntemlerine göre istatistikî veriler incelendiğinde, Türkiye’ de 2005 sonrası 1 \$ altında yaşayan fert bulunmadığı dikkati çekmektedir. Dünya Bankası’nın belirlediğı ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan kişi başi günlük 1\$ doların altında bir gelirle, bir diğer ifadeyle aşırı yoksulluk (extreme poverty) içinde yaşayan kişilerin varlığına 2006 yılından itibaren rastlanmaması, ülkemizde bu yıldan itibaren aşırı yoksulluğun olmadığını göstermektedir.

¹⁶³ Nesrin ilingiroğlu, “Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2002-2009 Yılları Arası Yoksulluk Bulguları,” **Toplum Hekimliği Bülteni**, Cilt:28, Sayı: 3, Eylül-Aralık 2009, s.27.

Tablo 22. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

	Fert yoksulluk oranı (%)							
Yöntem/Yıl	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	0,20	0,01	0,02	0,01	.	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

Gıda yoksulluğu oranı giderek azalmaktadır. Benzer durum günlük 2,15 \$ ve 4,3 \$ altında yaşayan fertler içinde söz konusudur. Ancak harcama esaslı göreceli yoksullukta inişli çıkışlı bir seyir izlediği görülmektedir. 2002 yılında %26,96 olan gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan yoksulluk sınırı yöntemine göre yoksulluk oranı, 2003 yılında %28,12'ye yükselmiştir. Söz konusu oran, 2003-2006 döneminde azalma eğilimde olmuş, 2006-2008 yıllarında ise yaklaşık aynı düzeyde kalmıştır. Gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan mutlak yoksulluk oranında 2008 yılından 2009 yılına bir artış görülmektedir. Nitekim 2008 yılında %17,11 olan gıda ve gıda dışı harcamaları esas olan yoksulluk oranı, 2009 yılı itibariyle %18,08'e yükselmiştir. (Bkz: Tablo 22)

Gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan mutlak yoksulluk oranında 2003-2006 döneminde azalma eğiliminde olması, bu dönemde gerçekleşen yüksek oranlı ekonomik büyüme ve görece düşük gıda enflasyonu ile açıklanabilir. Türkiye'de gıda enflasyonu

2007 yılı ortalarına kadar TÜFE'nin altında seyretmiş ve genel fiyat endeksini aşağı çekici bir rol oynamıştır. 2007 yılından itibaren ekonomik büyümenin yavaşlaması ve gıda fiyatlarında küresel gıda fiyat şokuna bağlı olarak ortaya çıkan artışlar, yoksulluk oranında 2007 yılına kadar görülen belirgin azalışın durmasına neden olmuştur.

Zengin ve yoksul kesimlerin tüketim sepetlerinin bileşimleri birbirinden farklıdır. Yoksul kesimlerin bütçelerinde gıda, konut gibi zorunlu ihtiyaçlar önemli bir yer tutmaktadır. Zengin kesimlerde ise bu ihtiyaçlar bütçenin daha sınırlı bir kısmına karşılık gelmektedir. Bu nedenle, enflasyon zorunlu harcamalarda ne kadar yüksekse yoksul kesim de bu durumdan o ölçüde etkilenmektedir.¹⁶⁴ 2007 yılının ortalarından itibaren artan gıda fiyatlarıyla birlikte, küresel ekonomik kriz nedeniyle artan istihdam kayıpları, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk oranında 2009 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık bir puanlık bir artışa neden olmuştur.

Türkiye geneliyle mukayese edildiğinde yoksulluk oranlarının kentlerde daha düşük olduğunu göstermektedir. Örneğin, gıda ve gıda dışı harcamaları esas alan mutlak yoksulluk oranı Türkiye genelinde 2009 yılında %18,08 iken, kentlerde bu oran %8,86'dır. Yine aynı yılda, harcama esaslı göreceli yoksulluk oranı Türkiye genelinde %15,12; kentlerde ise %6,59'dur.

¹⁶⁴ Seyfettin Gürsel, Onur Altındağ, "Enflasyon Yoksulu Vuruyor", **Bahçeşehir Üniversitesi, Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu 10/68**, (Çevrimiçi) <http://www.betam.bahcesehir.edu.tr>, 6 Nisan 2012, s.2.

Tablo 23. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Kent-Kır Yoksulluk Oranları

Yöntemler	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007*	2008	2009
	Kent							
Gıda yoksulluğu (açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
Kişi başı günlük 1\$'ın altı	0,03	0,01	0,01	-	-	-		
Kişi başı günlük 2.15\$'ın altı	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04
Kişi başı günlük 4.3\$'ın altı	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59
	Kent							
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69
Kişi başı günlük 1\$'ın altı	0,46	0,01	0,02	0,04	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2.15\$'ın altı	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63
Kişi başı günlük 4.3\$'ın altı	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92
Harcama esaslı göreceli yoksulluk	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

TÜİK tarafından, 2009 yılında, 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 287 TL, aylık yoksulluk sınırı ise 825 TL olarak tahmin edilmiştir. TÜİK'in yaptığı araştırmanın sonuçlarından yola çıkılarak açlık olgusunun, yani yalnızca gıda harcamalarını içeren yoksulluk sınırının altında yaşayan bir kesimin hala mevcut olduğu göze çarpmaktadır. Dolayısıyla daha çok az gelişmiş ülkelerde tartışılan bir sorun olan “açlık” olgusu, Türkiye için de tam olarak çözüme kavuşturulmuş bir sorun olarak görülememektedir. Bunun yanında mutlak yoksulluğun temel ihtiyaçlar yaklaşımından hareketle elde edilen ikinci tanımına göre (gıda ve gıda dışı harcamalar) elde edilen ve yoksulluk sınırı olarak adlandırılan yoksulluk tanımı kapsamındaki kesimin oranı da oldukça yüksektir.

Türkiye’ de 2009 yılı itibariyle açlık sınırında 339 bin kişi yer alırken bu miktar yoksulluk (gıda ve gıda dışı giderler) sınırında 12 milyon 751 bin kişi olarak belirlenmiştir. (Bkz: Tablo 24)

Tablo 24. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Yoksul Fert Sayısı

Yıl/Yöntem	Yoksul fert sayısı (Bin kişi)		
	2007	2008	2009
Gıda yoksulluğu (açlık)	328	374	339
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	12.261	11.933	12.751
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı	.	.	.
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı	356	330	159
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı	5.796	4.759	3.066
Harcama esaslı görelî yoksulluk	10.127	10.497	10.669

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

3.1.2.3. Hane halkı Verilerine Göre Yoksulluk

TÜİK’in 2009 yılının verilerine göre; hane halkı büyüklüğü 3 veya 4 kişi olan hanelerde bulunan fertlerin yoksulluğu 9,65 olurken, 7 ve daha fazla olan hanelerde fertlerin yoksulluk oranı % 40,05 hesaplanmıştır. 7 ve daha fazla kişiden oluşan hanelerden kentsel yerlerde oturanlar için yoksulluk riski % 25,21 iken kırsal yerlerde bu oran 54,06’dır. Bu veriler ışığı altında hane halkının büyüklüğü arttıkça yoksulluk riski arttığı görülmektedir.¹⁶⁵

¹⁶⁵ TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları, TÜİK Haber Bülteni, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

Tablo 25. Hane Halkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları

Hane halkı büyüklüğü	Yoksul hane halkı oranı							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
Türkiye (ort)	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
1-2	16,51	13,41	14,49	8,44	10,95	9,36	9,85	11,52
3-4	16,37	17,08	13,71	9,22	8,27	8,06	8,23	9,41
5-6	29,03	31,67	27,40	22,41	17,54	20,79	21,14	21,79
7+	45,95	48,41	51,06	44,08	41,83	39,79	37,68	38,50
	Yoksul fert oranı							
Türkiye (ort)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
1-2	16,48	13,50	13,96	8,25	10,66	8,84	9,57	10,64
3-4	16,68	17,48	13,84	9,36	8,49	8,30	8,48	9,65
5-6	29,47	32,04	27,74	22,77	17,76	21,20	21,54	22,20
7+	47,38	49,22	51,97	45,99	42,98	41,32	38,20	40,05

Kaynak: TÜİK, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

Buna göre yoksulluk oranlarının çekirdek aile tipinde, geniş ya da çok çocuklu aile tipine göre daha düşük düzeyde olduğu söylenebilir. Özellikle, tek kişinin çalıştığı hanehalklarında, hanedeki kişi sayısının artması harcamaları artıracığı için yoksulluk oranları daha yüksek düzeyde görülmektedir.

Eğitim durumları itibariyle bakıldığında, Türkiye genelinde yoksulluk oranlarının en çok okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde, bir diğer ifadeyle eğitim seviyesi düşük kesimlerde yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Eğitim düzeyi ile yoksulluk oranı arasındaki negatif yönlü ilişki Tablo 26’da açık olarak görülmektedir.

Tablo 26. Hane Halkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

Yıl	Fert Yoksulluk Oranı (%)	Eğitim Durumu							
		Türkiye	6 yaştan küçük	Okur Yazar Değil	İlkokul	İlk Öğr.	Orta	Lise	Yüksek Okul
2002	Toplam	27,0	33,2	37,0	26,1	26,5	18,8	9,8	1,6
	Erkek	26,7	32,9	37,7	28,1	28,4	19,5	11,0	1,2
	Kadın	27,2	33,4	36,5	24,3	24,1	17,4	8,2	2,1
2003	Toplam	28,1	37,8	38,0	27,6	29,6	18,3	11,2	2,7
	Erkek	27,9	38,2	38,4	29,8	29,1	19,7	12,3	3,0
	Kadın	28,3	37,2	37,8	25,5	30,0	16,0	9,7	2,1
2004	Toplam	25,6	34,2	37,5	24,4	25,5	13,0	8,3	1,3
	Erkek	25,2	34,2	36,9	27,5	25,4	15,0	9,7	1,6
	Kadın	26,0	34,2	37,9	21,6	25,6	9,5	6,4	0,9
2005	Toplam	20,5	27,7	31,5	17,1	22,4	8,4	6,8	0,8
	Erkek	20,0	27,9	30,9	19,9	21,8	9,7	8,0	0,8
	Kadın	21,0	27,6	31,9	14,5	23,0	5,6	5,1	0,7
2006	Toplam	17,8	24,8	28,1	14,2	18,1	8,1	5,2	1,0
	Erkek	17,3	25,1	27,7	16,5	16,5	9,7	6,1	1,3
	Kadın	18,3	24,4	28,3	12,1	19,7	4,9	4,1	0,6
2007	Toplam	17,8	24,5	29,0	14,2	19,2	9,2	5,9	0,8
	Erkek	17,3	24,9	29,1	15,9	19,8	11,1	7,1	1,0
	Kadın	18,3	24,1	28,9	12,7	18,6	5,6	4,1	0,5
2008	Toplam	17,1	22,5	30,5	13,4	17,2	8,3	5,6	0,7
	Erkek	16,7	22,9	30,8	15,9	18,7	9,9	6,0	0,9
	Kadın	17,5	22,2	30,3	11,2	15,7	5,8	5,1	0,4
2009	Toplam	18,1	24,0	29,8	15,3	17,8	9,8	5,3	0,7
	Erkek	17,1	22,9	30,3	16,9	17,2	10,9	5,7	0,9
	Kadın	19,0	25,3	29,5	13,8	18,4	7,8	4,8	0,4

Kaynak: TÜİK, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

2009 yılı rakamları irdelendiğinde yoksulluk oranının %29,8 ile okur-yazar olmayan veya bir okul bitirmeyenlerde en yüksek; %0,7 ile de yüksekokul, fakülte ve üstü eğitim düzeyindeki kişilerde en düşük olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyi yüksek olan kişilerde yoksulluk oranının oldukça düşük düzeylerde olması, eğitimin kişilerin istihdam edilebilirliği ve beşeri sermayeleri üzerindeki olumlu etkisinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Yoksulluğun en önemli nedenlerinden birini kuşkusuz işsizlik oluşturmaktadır. Ancak, düşük ücretli, niteliksiz ve düzenli olmayan işlerde çalışmanın da en az işsizlik kadar önemli bir yoksulluk nedeni olduğu

düşünüldüğünde, yüksek eğitimli kişilerde yoksulluk oranlarının düşük düzeylerde gerçekleşmesi daha kolay anlaşılabılır.

Hanehalkı fertlerinin işteki durumu itibariyle yoksulluk oranlarına bakıldığında, 2002 yılında yoksulluk oranının en yüksek düzeyde gerçekleştiği kesimin %45,01 oranıyla yevmiyeliler olduğu görülmektedir. Bunu, %35,33 ile ücretsiz aile işçileri; %29,91 ile kendi hesabına çalışanlar; %13,64 ile ücretli/maaşlılar izlemektedir. Yoksulluk oranının en düşük olduğu kesim ise %8,99 ile işveren kesimidir.

Tablo 27. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları

		Fert Yoksulluk Oranı (%)							
		2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
İstihdamdaki Fertler		25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İşteki Durum	Ücretli, maaşlı	13,64	15,28	10,35	6,57	6,00	5,82	5,93	6,05
	Yevmiyeli	45,01	43,09	37,52	32,12	28,63	26,71	28,56	26,86
	İşveren	8,99	8,84	6,94	4,80	3,75	3,15	1,87	2,33
	Kendi hesabına	29,91	32,38	30,48	26,22	22,06	22,89	24,10	22,49
	Ücretsiz aile işçisi	35,33	38,51	38,73	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58
Sektör	Tarım	36,42	39,89	40,88	37,24	33,86	32,05	37,97	33,01
	Sanayi	20,99	21,34	15,64	9,85	10,12	9,70	9,71	9,63
	Hizmet	25,82	16,76	12,36	8,68	7,23	7,35	6,82	7,16

Kaynak: TÜİK, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

2002-2009 döneminde yoksulluk oranlarında yüksek düzeyde gerçekleşen azalışlara sırasıyla, işveren, ücretli/maaşlı ve yevmiyeliler kesimlerinde rastlanmaktadır. Bu dönemde işverenlerde yoksulluk oranı %74 azalırken, ücretli/maaşlı kesimde %56, yevmiyelilerde %40, kendi hesabına çalışanlarda %25, ücretsiz aile işçilerinde ise %16 azalma görülmüştür. 2009 yılında, yoksulluk oranı %29,58 ile en yüksek düzeyde ücretsiz aile işçilerinde gerçekleşmiş, bu kesimi %26,86 ile yevmiyeliler izlemiştir. Tarım sektörünün istihdamdaki payının azalış sürecinde olmakla birlikte halen önemli bir düzeyde olması, tarım sektörü istihdamının büyük bir parçası olan ücretsiz aile işçilerinin yoksulluk oranının yüksek çıkmasında ana sebep olarak görülmektedir. İşveren kesiminden sonra yoksulluk oranının en düşük düzeyde ücretli ve maaşlı

kesimde görülmesi ise düzenli ve sürekli bir geliri olanlarda yoksulluk oranının daha düşük olduğunu göstermektedir.

Tarım sektöründe çalışan kişilerde yoksulluk oranı en yüksek düzeydedir. 2002-2009 dönemindeki tüm yıllar için bu durum geçerlidir. Sanayi sektöründe çalışanların yoksulluk oranlarında 2002-2009 döneminde, bazı yıllarda sınırlı bir artış görülse de bir bütün olarak bakıldığında yaklaşık yarı yarıya bir azalış gerçekleşmiştir.

2009 yılı Hanehalkı fertlerinin ekonomik faaliyet durumuna göre yoksulluk oranlarına bakıldığında; %25,77 ile 15 yaşından küçük fertler ilk sırada yer almakta, %19,51 ile iş arayanlar hemen arkasından bu kesimi takip etmektedir. Özellikle, yoksul ailelerde doğan çocuklar, yoksulluğu bir anlamda ailelerinden miras olarak devralmaktadır. İleride potansiyel bir yaşlı adayı olacak çocukların yoksulluk kısır döngüsünün kırılabilmesi adına çocukların eğitim olanaklarından yoksun kalmaması ve yoksun bırakılmaması noktasında hem ailelere hem de politikacılara önemli görevler düşmektedir.

Tablo 28. Hanehalkı Fertlerinin Ekonomik Faaliyet Durumuna Göre Yoksulluk Oranları

Ekonomik Faaliyet Durumu	Fert Yoksulluk Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
15 ve daha yukarı yaştaki fertler	23,94	24,52	22,22	17,68	14,80	14,86	14,39	15,27
İstihdamdaki fertler	25,08	26,12	23,33	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
İş arayanlar	32,44	30,97	27,37	26,19	20,05	26,01	17,78	19,51
Ekonomik olarak aktif olmayanlar	22,15	22,82	20,95	15,92	13,60	14,74	13,73	14,68
15 yaşından küçük fertler	34,55	37,04	34,02	27,71	25,23	25,55	24,43	25,77

Kaynak: TÜİK, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

Hane halkı türüne göre 2009 yılında yoksulluğun %21,43 oranıyla en yüksek düzeyde, ataerkil veya geniş aile tipinde yaşandığı görülmektedir. Bunu %16,62 ile tek yetişkinli aile bireyleri takip etmektedir. Gelenek ve göreneklerimiz içinde önemli bir yere sahip yaşlı bireylerin bu oluşumlar içerisinde yer aldığı düşünüldüğünde toplumun

diğer kesimlerine nazaran daha fazla yoksulluğa maruz kaldığı söylenebilir. Yoksulluğun en düşük düzeyde görüldüğü aile tipi ise %9,81 oranıyla çocuksuz çekirdek ailedir. Sonuç olarak hanedeki kişi sayısı arttıkça yoksulluk daha yüksek oranda görülmeye başlamaktadır.

Tablo 29. Hanehalkı Türüne Göre Yoksul Hanehalkı Oranı, Türkiye

Hanehalkı Türü	Yoksul Hanehalkı Oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	22,45	23,02	20,67	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54
Çekirdek aile (çocuklu)	21,76	23,92	20,15	15,03	13,60	12,58	12,32	12,98
Çekirdek aile (çocuksuz)	15,05	13,25	12,99	8,35	10,14	7,92	8,69	9,81
Ataerkil veya geniş aile	30,08	28,87	28,16	23,15	17,11	20,28	18,81	21,43
Tek yetişkinli aile, diğer	22,42	19,16	20,10	11,75	15,74	14,19	16,57	16,62

Kaynak: TÜİK, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , Erişim Tarihi: 28 Nisan 2012.

Bu araştırma dışında Türkiye’de ölçeğinde yoksulluğu değerlendiren diğer araştırmalar olarak, sendikaların yaptıkları yoksulluk araştırmalarının sonuçları ortaya konulabilir. Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), her ay açlık ve yoksulluk sınırı araştırmaları yapmaktadır. Bu araştırmalardan Mayıs 2012 verilerine göre, 4 kişilik bir ailenin sadece sağlıklı beslenebilmesi için yapması gereken gıda harcaması tutarı yani açlık sınırı 925 TL’dir. Gıdanın yanı sıra yapılması zorunlu konut (kira, yakacak, elektrik, su vb), ulaşım, giyim, eğitim, haberleşme ve benzeri harcamalar dikkate alındığında harcanması gereken tutar, yani yoksulluk sınırı 3.014 TL olarak belirlenmiştir.¹⁶⁶

Türkiye Kamu Çalışanları Sendikaları Konfederasyonu’nun (KAMU-SEN) yaptığı araştırmanın Kasım 2011 verilerine göre, 4 kişilik bir ailenin aylık gıda

¹⁶⁶ TÜRK-İŞ, “Mayıs 2012 Açlık ve Yoksulluk Sınırı,” Türk-İş Haber Bülteni, (Çevrimiçi) <http://www.turkis.org.tr> , 18 Nisan 2012.

harcaması toplamı 1 232 TL'dir. Aynı araştırmaya göre, dört kişilik bir ailenin asgari geçim haddi ise 3.237 TL olarak belirlenmiştir.¹⁶⁷

Tablo 30. Sendikaların Açlık ve Yoksulluk Sınır Karşılaştırmaları

	Net (TL)	Brüt (TL)
Asgari Ücret (01.01.2012-30.06.2012)	701	887
(4 Kişilik Aile İçin)	Açlık Sınırı (TL)	Yokluk Sınırı (TL)
TÜİK (Nisan 2012)	1.004	2.740
TÜRK-İŞ (Mayıs 2012)	925	3.014
KAMU-SEN (Kasım 2011)	1.232	3.237
BEM BİR-SEN (Nisan 2012)	1.007	2.668
DİSK (Nisan 2012)	1.047	3.312

Kaynak: Türk-İş, Kamu-Sen, Kesk, Bembir-Sen, Disk, TÜİK.

Açıklanan verilerle ilgili olarak ilk etapta göze çarpan nokta, araştırmalardaki açlık ve yoksulluk sınırlarının birbirlerinden oldukça farklı olmasıdır.

3.1.3. Türkiye'nin Yoksulluk Açısından Dünyadaki Yeri

BM Türkiye'nin yoksulluk durumunu, insani gelişme endeksi kullanarak, diğer ülkelerle de bir karşılaştırma yapmak suretiyle ortaya koymaktadır. İnsani gelişme endeksi, insani gelişmenin üç boyuttaki ortalama seviyesini uzun dönemde gözlemlemek için kullanılan özet bir ölçüttür. Bu boyutlar; uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgiye erişim ve iyi bir yaşam standardıdır. Bu temel boyutlar; doğumdan sonra ortalama ömür, yetişkinlerde okur-yazarlık oranı, ilköğretim, ikinci öğretim ve üçüncü

¹⁶⁷ KAMU-SEN, (Çevrimiçi) <http://www.kamusen.org.tr> , 18 Nisan 2012.

öğretime brüt kayıt olma oranı ve alım gücü paritesinin dolarla ölçülen kişi başına düşen gayri safi milli hâsıla ile ölçülmektedir.¹⁶⁸

UNDP'nin 2010 yılı verilerinde 169 ülke, insani gelişmişlik açısından değerlendirmeye alınmış, Türkiye bu ülkeler arasında insani gelişmişlik endeksi açısından 83. Sırada yer almıştır. Endekse göre; Ülkeler doğumda yaşam beklentisi verisine göre sıralamaya sokulduğunda Türkiye 72,2 yıl ile 169 ülke arasında 84.sıraya yerleşmektedir. Söz konusu gösterge bakımından Türkiye'ye yakın olan ülkeler Paraguay (83.), Jamaika (81.), Litvanya (87.) ve Gürcistan'dır(88.). Doğumda yaşam beklentisine göre yapılan sıralamada ilk sırada Japonya en son sırada ise Afganistan yer almaktadır. İGE sıralamasında Türkiye'den daha geride olan 11 ülke (Brezilya, Suudi Arabistan Çin gibi) bu gösterge bakımından Türkiye'den daha iyi durumdadır. Buna karşın, İGE sıralamasında Türkiye'den daha iyi olan 10 ülke (Litvanya, Gürcistan gibi) bu göstergeye göre daha kötü durumdadır.¹⁶⁹

UNDP'nin 2011 yılı verilerine göre ise; Türkiye, insani gelişme endeksinde 187 ülke arasında 92. Sırada yer almaktadır. Türkiye bu değeri ile yüksek insani gelişme kategorisindedir. Endekste Norveç ilk sırada yer alırken en son sırayı ise Kongo almaktadır. 1980-2011 yılları arasında Türkiye'nin doğumdaki beklenen yaşam süresi yaklaşık 12 yıl, okullaşmanın ortalama yılı yaklaşık 4 yıl ve beklenen okullaşma yılı ise neredeyse 5 yıl artmıştır. GSMG ise % 118 oranında artış göstermiştir.

Türkiye 1970'lerden 2000'lere uluslararası insani gelişme sıralamasında başarılı bir çizgi izlemiş, başlarda yer aldığı düşük insani gelişmişlik kategorisinden orta gelişmişlik kategorisine geçmeyi başarmıştır. İncelenen bu dönemde Türkiye'nin başarı hanesine yazılabilecek en önemli uygulama, 1997'de alınan zorunlu eğitim süresini beş yıldan sekiz yıla çıkarma kararıdır. Mali açıdan büyük bir yük getirmekle birlikte bu karar, son dönemde Türkiye'nin insani gelişme alanında gerçekleştirdiği en cesur atılımdır. Bu karar, Türkiye'ye insani gelişmişlik alanında, eğitim endeksinde yüksek bir değer sağlamanın yanı sıra ülkenin uluslararası düzeyde itibarını da yükseltmiştir.

¹⁶⁸ UNDP, "Küresel İnsani Gelişme Raporu," (Çevrimiçi) <http://www.undp.org.tr>, 20 Nisan 2012.

¹⁶⁹ Sırma Demir Şeker, "Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi," **DPT: Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü**, Ekim, 2011, s. 17.

Tablo 31. Ülkelere Göre, İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Bileşenleri, 2011

Sıra	Ülkeler	İnsani Gelişmişlik Endeksi	Doğuşta Yaşam Beklentisi (yıl)	Ortalama Eğitim Süresi (yıl)	Beklenen Eğitim Süresi (yıl)	Kişi Başı Milli Gelir (\$)
1	Norveç	0,943	81,1	12,6	17,3	47.557
2	Avustralya	0,929	81,9	12,0	18,0	34.431
3	Hollanda	0,910	80,7	11,6	16,8	36.402
4	ABD	0,910	78,5	12,4	16,0	43.017
5	Yeni Zelanda	0,908	80,7	12,5	18,0	23.737
6	Kanada	0,908	81,0	12,1	16,0	35.166
7	İrlanda	0,908	80,6	11,6	18,0	29.322
8	Liechtenstein	0,905	79,6	10,3	14,7	83.717
9	Almanya	0,905	80,4	12,2	15,9	34.854
10	İsveç	0,904	81,4	11,7	15,7	35.837
11	İsviçre	0,903	82,3	11,0	15,6	39.924
12	Japonya	0,901	83,4	11,6	15,1	32.295
13	Hong Kong, Çin	0,898	82,8	10,0	15,7	44.805
14	İzlanda	0,898	81,8	10,4	18,0	29.354
15	Kore	0,897	80,6	11,6	16,9	28.230
20	Fransa	0,884	81,5	10,6	16,1	30.462
21	Slovenya	0,884	79,3	11,6	16,9	24.914
22	Finlandiya	0,882	80,0	10,3	16,8	32.438
23	İspanya	0,878	81,4	10,4	16,6	26.508
24	İtalya	0,874	81,9	10,1	16,3	26.484
28	Birleşik Krallık	0,863	80,2	9,3	16,1	33.296
59	Sırbistan	0,766	74,5	10,2	13,7	10.236
66	Rusya	0,755	68,8	9,8	14,1	14.561
88	İran	0,707	73,0	7,3	12,7	10.164
91	Azerbaycan	0,700	70,7	8,6	11,8	8.666
92	Türkiye	0,699	74,0	6,5	11,8	12.246
94	Tunus	0,698	74,5	6,5	14,5	7.281
145	Pakistan	0,504	65,4	4,9	6,9	2.550
186	Nijer	0,295	54,7	1,4	4,9	641
187	Kongo	0,286	48,4	3,5	8,2	280

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2011, (Çevrimiçi) <http://www.undp.org>., accessed on April 20, 2012

Tablo 32. Türkiye’ de İnsani Gelişmişlik Endeksi ve Bileşenlerin Değişimi

Yıl	İnsani Gelişmişlik Endeksi	Doğuşta Yaşam Beklentisi (yıl)	Ortalama Eğitim Süresi (yıl)	Beklenen Eğitim Süresi (yıl)	Kişi Başı Milli Gelir (\$)
1980	0,463	56,5	2,9	7,0	5.595
1985	0,518	60,1	4,0	7,8	6.332
1990	0,558	63,1	4,5	8,4	7.683
1995	0,588	66,1	4,8	9,2	8.210
2000	0,634	69,5	5,5	10,3	9.260
2005	0,671	72,1	6,1	11,2	10.840
2010	0,696	73,7	6,5	11,8	11.841
2011	0,699	74,0	6,5	11,8	12.246

Kaynak: UNDP, Human Development Report 2011, (Çevrimiçi) <http://www.undp.org>, accessed on April 20, 2012

Ortalama okullaşma yılına göre yapılan sıralamada Türkiye 6,5 yıl ile 169 ülke arasında 112. sırada yer almaktadır. Söz konusu göstergeye göre yapılan sıralamada birinci sırada Norveç (12,6 yıl), en son sırada ise Mozambik (1,2 yıl) yer almaktadır. İGE sıralamasında Türkiye’den daha geride olan Kırgızistan (İGE sıralaması 109; ortalama okullaşma yılına göre sıralaması 63), Moldova (İGE sıralaması 99; ortalama okullaşma yılına göre sıralaması 52) gibi 31 ülke ortalama okullaşma yılına göre yapılan sıralamada Türkiye’den daha üst sıralardadır. Buna karşın, İGE sıralamasında Türkiye’den daha iyi olan 2 ülke (Venezüella ve Kuveyt) bu göstergeye göre daha kötü durumdadır.

Beklenen okullaşma yılına göre yapılan sıralamada Türkiye 11,8 yıl ile 169 ülke arasında 96. sıradadır. Beklenen okullaşma yılına göre yapılan sıralamada ilk sırada 20,5 yıl ile Avustralya; en son sırada ise 4,3 yıl ile Nijerya yer almaktadır. İGE sıralamasında Türkiye’den geride olan Paraguay, Moldova, Guyana, Maldivler,

Kırgızistan ve Endonezya gibi ülkeler söz konusu göstergeye göre daha iyi durumdadırlar.

Kişi başı GSMG bakımından yapılan sıralamada Türkiye 13.359 dolar ile 169 ülke arasında 57. sırada yer almaktadır. Bu göstergeye göre yapılan sıralamada ilk sırada Katar Cumhuriyeti, son sırada ise Zimbabwe yer almaktadır. İGE sıralamasında Türkiye'den daha geride olup bu gösterge bakımından Türkiye'den daha üst sırada yer alan tek ülke Ekvator'dur. Nitekim Ekvator, İGE sıralaması ve kişi başına GSMG sıralaması arasında en fazla fark olan ülkedir.

Uluslararası insani gelişmişlik performansında dikkate alınması gereken nokta, ülkelerin başarısının göreceli olduğudur. Söz edilen dönemde Türkiye, kendi içinde iyi bir gelişim izlediği halde, orta kategorideki diğer ülkeler de başarılı bir performans gösterdikleri için sıralamada büyük oynamalar gerçekleşmemiş, üst gelişmişlik kategorisine yükselmek mümkün olmamıştır. Türkiye'nin insani gelişmesi ile ilgili vurgulanması gereken nokta, ülkenin ekonomi alanında sağladığı başarıyı bireylerinin yaşam kalitesine yansıtamamış olmasıdır. Orta gelir düzeyinde bir ülke olduğu halde Türkiye'nin insani yaşam düzeyini yansıtan okuma-yazma ve okullaşma oranlarında daha alt gelir seviyesindeki ülkelere göre düşük endeks değerlerine sahip olması dikkat çekmektedir. Türkiye, ekonomik gelişmişlik düzeyi ile paralel giden bir insani gelişme sergilemek durumundadır. Geleceğe dönük politikalar oluşturulurken bu nokta dikkate alınmalı, demokratik ve katılımcı bir kültürel ortamı güçlendirerek eğitim, sağlık, çevreyi koruma alanlarına yapılan yatırımlar artırılarak, bireylerin yaşam kalitesini yükseltmeye ve gelişmenin insani boyutuna öncelik vermeye özen gösterilmelidir.

3.2. YAŞLILARA YÖNELİK HİZMET VE POLİTİKALAR

Yaşlılara sosyal hizmet, yaşlı bireyin yaşamdan daha fazla zevk ve doyum almasını amaçlayarak toplumla bütünleşmesini ve sosyal iletişimini arttıran aynı zamanda yaşlıların bedensel ve ruhsal sağlıklarının bütünleyicisi olan sosyal sağlık hizmetleridir. Dolayısıyla yaşlıları yaşama bağlayan, onları boşluğa, umutsuzluğa ve çaresizliğe düşmekten kurtaran hizmetlerdir diyebiliriz.

3.2.1. Yaşlılara Yönelik Hizmetlerin Tarihsel Gelişimi

Yaşlılara verilen hizmetlerin tarihsel gelişimine bakıldığında Türklerin inanç ve geleneklerinden kaynaklanan bir sosyal yardım algısı ve yaşlıya hürmet, ataya saygı düşüncesinin hâkim olduğu görülmektedir. Eski Türk destanlarında yoksullara yardım etme, muhtaçlara kol kanat germe, açları doyurmanın önemi üzerinde durulmakta, Bey olmanın şartları arasında bu konulara verilen önem yer almaktadır. Türkler İslamiyet kabul etmelerinden sonra da dinsel inancın gereği olarak muhtaç ve güçsüzlere yardım etmişlerdir. Fitre ve zekâtın diğer gruplarla birlikte öncelikle yaşlılara verilmesi bu yardımları daha anlamlı kılmıştır. Yaşlılara yapılan yardım biçimlerinin toplumların inanç ve geleneklerine dayalı, toplumsal ve kültürel yapılarına uygun bir şekil aldığı görülmektedir.

Türk toplumunda her dönemde yaşlılara yardım edildiği, yaşlıların korunmaya alındıkları eski kurumların varlıklarından anlaşılmaktadır. Kayıtlarda yaşlıları koruma hizmetini veren ilk kurum 11. Yüzyılda Selçuklular döneminde Reha Oğulları tarafından Sivas ilinde kurulan Darülrha (Huzurevi)'dir. Yine aynı dönemde Mısır'da darülaceze, dullar için barınma alanları kurulduğu saptanmıştır. Memluklular döneminde 13. yüzyılda Kahire'de açılan Seyfettin Kalavun Hastanesi ve tesisleri dul kadınlara ve yaşlılara hizmet vermiştir.¹⁷⁰

Osmanlılar döneminde de muhtaç yaşlılara yönelik imarethaneler, aşevleri ve tekkelerin hizmet vermiş, yaşlı bakımı ile ilgili darürehalar, vakfiyeler ve hastaneler bu ihtiyacı karşılamıştır. 19. yüzyıla kadar vakıf kuruluşları tarafından verilen sosyal hizmetler, kamu kuruluşları ve hayır kurumları kurulmasıyla yaşlılar ile birlikte diğer ihtiyaç sahiplerine hizmet götürmeye başlamıştır. 1868 yılında kurulan Kızılay Derneği ve 1895 yılında kurulan Darülaceze Osmanlılar döneminde kurulup günümüze kadar yaşayan kurumlar arasında sayılabilir.

1930 tarihinde yürürlüğü giren 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, ilk defa kamu kuruluşu olan Belediyelere bakıma muhtaç kişilerin (yaşlıların) korunması, yaşlı evleri yapma ve yönetme yükümlülüğü getirilmiştir. 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5216

¹⁷⁰ T.C. Başbakanlık Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, “Yaşlılığa Genel Bir Bakış”, (Çevrimiçi) <http://www.shcek.gov.tr/yaslilik-genel-bakis.aspx> , 5 Mayıs 2012.

sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununa göre ise, Büyükşehir, ilçe ve ilk kademe belediyelerinin görev ve sorumlulukları genel hatları ile belirlenmiş, yaşlılar konusunda da, “Hizmet sunumunda özürlü, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemler uygulanır” şeklinde genel bir hüküm yer almıştır. Her türlü sosyal yardım ve güvenlik hizmetlerini düzenlemek, korunmaya muhtaç yaşlı, çocuk ve özürllülerin bakımı, bir kuruma yerleştirilmesi ve rehabilitasyonu ile çalışma gücünden yoksun yoksul kimselerin sosyal güvenliğini sağlamak üzere 3017 sayılı Sağlık Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilat Kanununun 17.maddesine istinaden 225 sayılı kanunun 4.maddesi ile 1963 yılında Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulmuştur.¹⁷¹

1982 Anayasasının 61.maddesi Sosyal Hizmetler alanına giren grupları açık bir şekilde belirlemiş, korunmaya, bakıma, yardıma ve rehabilitasyona muhtaç çocuk, sakat ve yaşlılara öncelik tanıyarak, devletin bu alanda gerekli teşkilat ve tesisleri kurması veya kurdurması hükmünü getirmiştir. Anayasanın bu hükmü doğrultusunda hazırlanan ve 27.05.1983 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 2828 sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu ile sosyal hizmetlere ilişkin faaliyetlere devletin denetim ve gözetiminde halkın gönüllü katkı ve katılımı da sağlanarak bir bütünlük içinde yürütülmesi esası getirilmiştir.

Böylece 2828 sayılı kanunla kurulan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK), “Ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde olan özel ihtiyaç gruplarının (aile, çocuk, sakat, muhtaç yaşlı ve diğer kişiler) ihtiyaçlarının karşılanmasını, çeşitli sorunların önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını, hayat standartlarının iyileştirilmesini amaçlayan sistemli ve programlı hizmetler bütünü olarak mahalli ve ulusal düzeyde planlama, yönetim ve denetleme” görevini üstlenmiştir.

3.2.2. Yaşlılara Yönelik Hizmetler

Günümüzde Türkiye’de yaşlılara verilen hizmetler iki alanda yürütülmektedir. Bunlar sosyal yardım ve hizmetler ile sosyal güvenlik hizmetleri programlarıdır.

¹⁷¹ DPT, Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No:2741, Ankara, 2007, s. 11.

3.2.2.1. Sosyal Yardım ve Hizmetler

Sosyal yardımı, günümüzde bir sosyal güvenlik tekniği ya da yöntemi olarak değerlendiren görüşler bulunmaktadır. Devletçe yapılan sosyal yardımlar, finansmanı tamamen devlete vergilere dayanan, karşılık gözetilmeden muhtaç/yoksul kişilere aktarılan ve devlet bütçesinden karşılanan yardımlardır. Bu haliyle sosyal yardımlara, primsiz sosyal güvence sistemi de denmektedir. Sosyal yardım başka bir ifadeyle, “ihtiyaç içinde bulunan, yoksulluğa düşen insanlara devlet veya hükmi şahıslarca yapılan karşılıksız nakdi ve/veya ayni bütün yardımlardır.”¹⁷²

Ülkemiz, Esping-Andersen’in refah devleti sınıflandırmasına göre, bazı güney Avrupa ülkelerine benzer bir şekilde cemaatçi-muhafazakâr refah devleti modelinin tipik bir örneğini oluşturmaktadır. Türk toplumunda aile kurumu, önemli bir sosyal koruma görevi de üstlenmektedir. Her ne kadar kırsal bölgelerden kente göçün bir sonucu olarak; geleneksel geniş aile tipinden, çekirdek aileye doğru bir geçiş söz konusu olsa da yaşlı anne baba, engelli veya 18 yaşını geçen kız ve erkek çocuklar, aile dışına itilmemekte ve ailenin koruyuculuğu altında kalmaktadır.¹⁷³ Bu tip refah devletlerinde, geleneksel dayanışma ağlarının kuvvetli olması, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele açısından önemli bir avantaj sağlar. Ülkemizde de sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler alanındaki güçlü yönlerimizden biri budur.

Öte yandan tarihimizde güçlü bir vakıf geleneğinin bulunması da toplumsal dayanışma kültürü açısından ülkemizi güçlü kılan yanlardan biridir. Ülkemizde sosyal yardımlaşma ve dayanışma yalnızca geleneksel yapılarla değil aynı zamanda hukuksal ve kurumsal yapıyla da sağlanmaktadır. Bu çerçevede, anayasamızda sosyal devlet ilkesinin benimsenmiş olması, Devletin sosyal yardım ve sosyal hizmetler alanında tedbir alma ve teşkilat kurma görevinin anayasal bir görev olması, bu alandaki uluslararası sözleşmeleri onaylayarak iç hukukumuzun parçası haline getirmiş olmamız güçlü yanlarımızdan bir diğeridir. Nitekim bugün devlet bütçesinden sosyal yardım ve sosyal hizmetlere kaynak aktarılmakta, yürürlükte pek çok yasa ve bu yasalar

¹⁷² Musa İkizoğlu, *Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik bir Araştırma*, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2000, s. 63.

¹⁷³ Mustafa Erkal, *Sosyoloji*, Der Yayınları, İstanbul, 1996, s. 99.

çerçevesinde sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler alanında faaliyet gösteren pek çok kurum bulunmaktadır.

2828 sayılı 9. Maddesi'ne dayanarak SHÇEK, muhtaç durumdaki kişilere aynı (yiyecek, giyecek, yakacak, kırtasiye, tıbbi araç-gereç ile iyileştirme amaçlı ilişme araçları gibi) ve nakdi yardım yapabilmektedir. Verilen sosyal yardım miktarı ise yetişkinler için en yüksek devlet memuru aylığının (ek gösterge dâhil) % 40'dır. Bu miktar 2011 yılı Ocak ayı itibarıyla 235,43 TL'dir.

Kamu kesimi sosyal harcamalarındaki gelişmeler incelendiğinde, eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarını kapsayan sosyal harcamaların GSYİH'ye oranında 2001-2009 dönemi arasında bir artış dikkati çekmektedir. 2001 yılında eğitim, sağlık ve sosyal koruma harcamalarından oluşan sosyal harcamaların GSYİH'ye oranı 12,3 iken bu rakam 2009 yılında 17,2'ye yükselmiştir. Yaklaşık 5 puanlık bu artışın 2,8'lik bölümü sosyal koruma harcamalarındaki artıştan kaynaklanmaktadır. Sosyal koruma harcamalarındaki artışta öne çıkan kalem ise "emekli aylıkları ve diğer harcamalar" kalemidir.

Tablo 33.Kamu Kesimi Sosyal Harcama İstatistikleri

GSYİH'YE ORAN/YILLAR	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Eğitim	3,14	3,51	3,28	3,26	3,21	3,06	3,19	3,37	3,92
Sağlık	3,17	3,74	3,81	4,00	3,98	4,07	4,07	4,32	5,09
Sosyal Koruma	5,72	6,29	7,17	7,03	7,29	7,12	7,38	7,22	8,23
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	5,28	5,63	6,40	6,32	6,54	6,37	6,66	6,51	7,40
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,24	0,24	0,28	0,27	0,38	0,40	0,41	0,51	0,71
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,21	0,42	0,50	0,44	0,37	0,36	0,31	0,21	0,11
Toplam	12,30	13,50	14,20	14,20	14,40	14,20	14,60	14,90	17,20

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, Resmi İstatistik Programına Katkılarımız, (Çevrimiçi)<http://www.dpt.gov.tr/DPT.portal>, 10 Mayıs 2012.

Sosyal koruma harcamaları içinde yer alan “sosyal yardım ve primsiz ödemeler” kaleminde, söz konusu dönemde ciddi bir artış yaşanmamakla birlikte, 2005 yılından itibaren sınırlı bir artış dikkati çekmektedir.

Türkiye’de kamu sosyal harcamalarının GSYİH’ye oranını OECD verileri ile kıyaslandığında OECD ülkeleri ortalamasının 2005 yılında 20,6 olduğu görülmektedir. OECD verileri son olarak 7 Ağustos 2009 tarihinde güncellenmiş olup, son veriler 2005 yılına aittir. Almanya’da 26,7 olan bu oran; Fransa’da 29,2; Yunanistan’da 20,5; İtalya’da 25 ve İspanya’da 21,2’dir. Türkiye için 2005 yılına ait bu oran 13,7’dir.¹⁷⁴Bu rakamlar, OECD ile karşılaştırıldığında Türkiye’nin sosyal koruma harcamalarının düşük bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Sosyal Hizmetler, ülkemizde sosyal yoksunluk ve/veya ekonomik yoksulluk içinde bulunan yaşlıların yaşam standartlarını koruma ve yükseltme amaçlı tüm hizmetleri planlamak, düzenlemek, izlemek, koordine etmek ve denetlemekle görevli SHÇEK’in bu hizmetleri; kurum bakım hizmetleri, evde bakım hizmetleri, yaşlı kulüpleri, yaşlı hizmet merkezleri ile yaşlı bakım ve rehabilitasyon hizmetleri olmak üzere toplam beş temel alanda toplanmaktadır.¹⁷⁵

Yaşlılar için verilecek hizmetlerin temel amaçları:

- Kendi evlerinde olabildiğince uzun bir süre bağımsız, rahat ve huzurlu bir şekilde yaşamalarını sağlamak,
- Sosyal ve ekonomik yönden yoksunluk içinde olup, korunmaya, bakıma ve yardıma muhtaç kişiler için sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yerleşim olanakları sağlamak (huzurevlerinin kurulması),
- Fiziksel veya ruhsal özürlülük nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan kişilerin, fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmasını sağlayan beceriler kazandırmak veya bu becerileri kazanmayanlara devamlı bakmak üzere sosyal hizmet kuruluşları sağlamak (Rehabilitasyon merkezleri ve hastaneler kurmak),

¹⁷⁴ OECD, (Çevrimiçi) <http://www.oecd.library.org>, 10 Mayıs 2012.

¹⁷⁵ Şadiye Dönümcü, “Yaşlı ve Sosyal Hizmetler,” *Türk Fiz. Tıp Rehab. Derg.*, 52(Özel Ek A), 2006, s. 42-46.

- Kişi ve ailelerin kendi bünye ve çevre koşullarından doğan veya kontrolleri dışında oluşan maddi, manevi ve sosyal yoksunluklarının giderilmesine ve ihtiyaçlarının karşılanmasına, sosyal sorunlarının önlenmesi ve çözümlenmesine yardımcı olunmasını ve hayat standartlarının iyileştirilmesi ve yükseltilmesini sağlamak olmalıdır.¹⁷⁶

2828 sayılı yasanın öngördüğü esaslar doğrultusunda yaşlılara yönelik var olan hizmetler üç yönetmelik çerçevesinde yürütülmektedir. Bunlar:

- SHÇEK Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi Yönetmeliği,
- Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakımevleri Yönetmeliği,
- Kamu Kurum ve Kuruluşları Bünyesinde açılacak “Huzurevlerinin Kuruluş ve İşleyiş Esasları Hakkındaki Yönetmeliktir.

Sosyal ve ekonomik yönden yoksunluk içinde olup korumaya, bakıma, yardıma muhtaç yaşlılara devletin denetim ve gözetiminde, halkın gönüllü katkı ve katılımı da sağlanarak bir bütünlük içinde hizmet sunma amacı doğrultusunda, muhtaç yaşlı kişilerin ihtiyaçlarını karşılamak için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) yasası kapsamında Huzurevleri kurulmaya başlanmış, bunun yanı sıra yaşlı dayanışma merkezi, evde yaşlıya yardım projesi, ihtiyarlık maaşı gibi hizmetler de başlatılmıştır.¹⁷⁷

Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yaşlı Dayanışma Merkezlerinde huzurevi bakımı gerektirmeyen, kendi evlerinde yalnız ya da ailesi ile birlikte yaşayan ve yaşlılığı nedeniyle giderek azalan çevre ilişkilerini güçlendirmek isteyen, yalnızlık duyan yaşlıların günde birkaç saat bir araya gelerek yaşlıları ile birlikte olabilecekleri ve çeşitli sosyal, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılabilecekleri çeşitli hizmetler sunulmaktadır. Hizmet verilen grubun özellikleri nedeniyle kuruluşlarda bakım, sağlık ve beslenme hizmetleri önem kazanmaktadır. Kurum bünyesindeki huzurevlerinde yaşlı

¹⁷⁶ Z.U. Gökkoca, N. Baharhetik, N., “Yaşlılık Döneminde Sosyal Hizmet Programları,” H.Ü. Toplum Hekimliği Bülteni, Sayı: 20, Ankara, 1999, s. 3-4.

¹⁷⁷ Akın Konak, Yasemin Çiğdem, “Yaşlılık Olgusu: Sivas Huzurevi Örneği,” C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 29(1), 2005, s.23-63.

halk oyunları ekibi, yaşlı korosu, yaşlı tiyatrosu, yaz tatili kampları vb. faaliyetler yaşlıyı yaşama bağlamakta, yaşamdan aldığı zevki artırmakta ve gençlere de örnek oluşturmaktadır.

Özel Huzurevleri ve Yaşlı Bakımevleri Yönetmeliği hükümleri gereği, 55 ve daha yukarı yaşlarda olup sosyal ve/veya ekonomik yönden yoksunluk içinde bulunan, kurum bakımına ihtiyacı olan yaşlı bireylerin özel huzurevlerinde, özel bakıma ihtiyaç duyan yaşlıların ise bakımevlerinde bakım ve korunmaları sağlanmaktadır.

Ülkemizde yaşlılara yönelik hizmetlerde kurum bakımına ağırlık verilmektedir. 2012 verilerine göre Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı 101 adet huzurevi bulunmaktadır. Bunun yanı sıra 120 adet özel, 7 adet azınlıklara ait, 33 adet dernek ve vakıflara ait, 21 adet yerel yönetimlere ait, 6 adette kamu kurum ve kuruluşlarına ait huzurevi bulunmaktadır. Bunlar dışında Ankara, İzmir ve Çanakkale’de toplam 5 adet “yaşlı dayanışma merkezi” bulunmaktadır.¹⁷⁸

3.2.2.2. Sosyal Güvenlik Hizmetleri

Ülkemizde yaşlılara yönelik hizmetlerden biri de sosyal güvenlik hizmetleridir. Belirli bir süre Sosyal Güvenlik Kurumu’na bağlı olarak çalıştıktan sonra emeklilik aylığını almaya hak kazanmış kişilerin sosyal güvenliğinin sağlanması yaşlıya yönelik hizmetlerin önemli bir bütünü oluşturmaktadır.

Sosyal güvenlik kavramı her ne kadar sosyal yardım ve sosyal hizmetleri de içeren geniş bir anlama sahip olsa da, sosyal güvenlik sistemleri ağırlıklı olarak sosyal sigortalar temelinde oluşmuştur. Ancak günümüzde sosyal yardım ve sosyal hizmetlere duyulan gereksinim giderek artmaktadır. Artık sosyal güvenlik ihtiyacının yalnızca sosyal sigortalarla karşılanması olanaklı değildir. Bu saptamaya yol açan başlıca nedenler arasında uzun dönemli işsizlik, yeni yoksulluk ve sosyal dışlanma, kayıt dışı istihdam, yaşlı nüfus oranının artması, aile yapısındaki değişimler ve modernleşmeye bağlı sosyal sorunlar yer almaktadır. Belirtilen sorunlar, niteliği gereği sosyal sigorta tekniği ile karşılanmaya elverişli olmadıklarından, tarihsel süreçte sosyal sigortalardan

¹⁷⁸ Özürlü ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü, (Çevrimiçi) www.ozurluveyasli.gov.tr , 15 Mayıs 2012

daha önce keşfedilmiş, ancak giderek terk edilmiş olan sosyal yardım sistemi ve sosyal hizmetler günümüzde tekrar önem kazanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler hukuk sistemlerini de etkilemekte, sosyal yardım ve sosyal hizmet alanlarında yeni kurumları ve mekanizmaları düzenleyen yasalar yürürlüğe girmektedir.

Ülkemizde; hizmet akdiyle çalışanların 506, kendi nam ve hesabına çalışanların 1479, devlet memuru olarak çalışanların 5434, tarımda hizmet akdiyle çalışanların 2925, tarımda kendi nam ve hesabına çalışanların 2926 sayılı kanunlara tabi olarak sosyal güvenlikleri sağlanmaktaydı. Başka bir deyişle sigortalıların sosyal güvenlik hakları 5 ayrı yasa ile düzenlenmişti. Bu tarz bir sosyal güvenlik sistemi, farklı sosyal güvenlik kanunlarına tabi olarak çalışanların hak ve yükümlülükleri arasındaki norm ve standart birliğini bozmaktaydı. Bu amaçla Sosyal Sigortalar Kurumu Başkanlığı, T.C Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü ve Bağ-Kur Genel Müdürlüğünü aynı çatı altında toplayan Sosyal Güvenlik Kurumu Başkanlığı 20.05.2006 tarihli 5502 sayılı Kanunla kurulmuştur. Bu reformla sigorta hak ve yükümlülüklerinin eşitlendiği, mali olarak sürdürülebilir tek bir emeklilik ve sağlık sigortası sisteminin kurulması öngörülmüştür. Reform ile aynı zamanda nüfusun tamamına eşit kolay ulaşılabilir ve kaliteli sağlık hizmeti sunumunu amaçlayan genel sağlık sigortası sisteminin oluşturulması hedeflenmiştir. Bu itibarla 31.05.2006 tarihinde 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu kabul edilmiş, bazı maddelerinin Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi üzerine 01.10.2008 tarihinde tüm hükümleri ile yürürlüğe girmiştir. ¹⁷⁹

3.2.2.2.1. Emeklilik ve Emekli Aylığı

Emekli ve yaşlı kavramları her zaman için biri birine karıştırılmaktadır. Oysa farklı anlamlara gelmektedir. Emeklilik, bir sosyal güvenlik kavramı olup, çalışma hayatının sonlanmasını ve/veya emeklilik aylığının bağlanmasını ifade etmekte iken yaşlılık doğal ve fiziksel bir olayı içermektedir. Dolayısıyla her emekli yaşlı, her yaşlı da emekli olmayabilir.

Yaşlılık aylığı, çalışma hayatının normal olarak sonlanması sonucunda belli şartların yerine getirilmesi sonucu bağlanan aylıktır ve 30.04.2008 tarihinden sonra işe

¹⁷⁹ SGK, “Kurumsal;Tarihçe,” (Çevrimiçi) <http://www.sgk.gov.tr> , 25 Nisan 2012.

başlayan sigortalılar ile göreve başlayan kamu görevlileri için 5510 sayılı kanunun belirlenen şartları geçerlidir.¹⁸⁰

Kanuna göre;

- 2036 yılına kadar tüm statüler için aylık veya emeklilik yaşı kadınlar için 58, erkekler için 60 olacak, 2036'dan sonra kademeli arttırılacak 2048 yılı için kadın ve erkeler 65 olarak eşitlenecektir,
- 4/b (Bağ kur)ve 4/c (Emekli Sandığı) sigortalıları için prim ödeme gün sayısı 9000, 4/a (SSK) sigortalıları için ise 7200 gün olacaktır,
- Prim ödeme gün sayılarını dolduran sigortalılar için, prim ödeme gün sayılarının doldurulduğu tarihte geçerli olan yaş şartları uygulanacaktır,
- Kanunun yürürlük tarihinden önce işe başlayan sigortalılar veya göreve başlayan kamu görevlileri ile 2925 sayılı Tarım İşçileri Sigortalar Kanunu ve 2926 sayılı Tarımsal Faaliyetlerde Kendi Nam ve Hesabına Bağımsız Çalışanlar Kanununa göre sigortalı olanlar için mevcut kanunlardaki şartlar geçerli olacak, dolayısıyla bunların kazanılmış hakları korunacaktır.

Yaşlılık aylığı bağlanma şartları, işe giriş tarihlerine göre değişmekte,08.09.1999'dan önce çalışmaya başlayanların emeklilik durumu kademeli geçişle düzenlenmiştir.

5510 Sayılı Kanunda 25'nci madde ile düzenlenen malulen emekli olma durumu: Çalışmaya engel kaybın veya özrün, doğuştan veya ilk sigortalıktan sonra meydana gelmiş olması ve kaybın en az %60'ı içermesi ve en az on yıl sigortalılık süresi olup toplamda 1.800 günü bulunması gerekmektedir. Bakıma muhtaç olduğunu belgeleyenlerden on yıllık sigortalılık süresi aranmamaktadır. Yine aynı kanunun 28'nci maddesinde düzenlenen erken emekli olmanın durumu ise: Çalışmaya engel kaybın veya özrün, doğuştan veya ilk sigortalıktan önce meydana gelmiş olması, kaybın % 50 ila % 59 arasında olduğu anlaşılan sigortalılar, en az 16 yıldan beri sigortalı olmaları ve

¹⁸⁰ Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi, (Çevrimiçi) <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr> , 18 Mayıs 2012.

4320 gün, kaybın % 40 ila % 49 arasında olduğu anlaşılan sigortalılar, en az 18 yıldan beri sigortalı olmaları ve 4680 gün, şartlarını taşıması halinde erken emekli olabilirler.¹⁸¹

5510 Sayılı kanuna göre erken emekli olanlar tekrar çalışması halinde emekli maaşları kesilmez iken malulen emekli olanlar için ise tekrar çalışması halinde emekli maaşları kesilmektedir.

Yaşlılar, emeklilik hakkını elde etmeleriyle birlikte çoğu zaman kendi iradeleriyle işgücü piyasasının dışında kalmaktadırlar. Dünya ülkelerinin birçoğunda, emekli maaşları, büyük farkla sosyal harcamaların en büyük kısmını oluşturmaktadır. Polonya’da, nüfusun yaş profili epey genç olmasına rağmen, 1996’da emekli maaşları, toplam sosyal harcamanın yaklaşık % 50’sini kapsamaktaydı. Çoğu ülkede, emekliliğe harcanan GSYİH payı yükselmekte fakat ortalama devlet emeklilik maaşının da değeri azalmaktadır. Emeklilik yaşını yükseltme çabaları bu durumu değiştirmemiştir. Bu çabalar, emeklilik sistemlerinin finansal ve idari boyutları üzerinde ek baskı meydana getirmektedir. Rusya ve Ukrayna gibi ülkelerde, milyonlarca emekli, maaşlarını çok geç yâda kısmi olarak almakta yâda hiç alamamaktadır. Ülkelerin birçoğunda, yaşlılar arasındaki eşitsizliği derinleştirecek şekilde özel veya mesleki emekliliğe kayılırken, asgari ve ortalama emekli maaşları arasındaki fark ta büyümüşür.¹⁸²

OECD ülkelerinde 1990 yılı itibariyle nüfusun yüzde 18’ini oluşturan 60 yaş ve üzeri nüfusun 2030 yılı itibariyle yaklaşık yüzde 30’a çıkacağı tahmin edilmektedir. OECD ülkelerinde yaşlı nüfus toplam nüfusa göre daha hızlı artışı için 1990’lı yıllarda 1/6 olan emekli başına sigortalı çalışan oranı, 2000 yılında 1/4’e gerilemiştir. Bu oran 2020 yılında 1/3’e gerileyecektir. Bu artış dolayısıyla aktif nüfustan elde edilen prim gelirlerinin yaşlılık sigortasını karşılama bakımından yetersiz kalmasının yanı sıra yaşlılık döneminin uzaması, refah artışına bağlı olarak sosyal talep ve ihtiyaçların çeşitliği gibi nedenler kamu kaynaklarının önemli bir kısmının yaşlılığı finanse etmek için kullanılmasına sebep olacaktır.

¹⁸¹ Hülya Topçu, “ 5510 Sayılı Yasa ile Yapılan Değişiklikler”(Çevrimiçi) <http://www.muhasibetr.com>, 25 Mayıs 2012.

¹⁸² Guy Standing, “Sosyal Güvenlik Ağları Çılgınlığı: Temel Gelir Avrupa’da Neden Gereklidir?,” Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, **Sosyal Politika Yazıları**, İletişim Yayınları, 2006, s. 345-346.

Gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelerde yaşanan demografik sorunlarla henüz karşılaşmamıştır. Ancak, bu ülkelerde de gelişmiş ülkelerdeki kadar olmasa da, yakın bir gelecekte demografik sorunların başlaması beklenmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunu; yaşlı bağımlılık oranı ile sigortalı bağımlılık oranının (pasif sigortalı sayısının aktif sigortalı sayısına oranı) örtüşmemesidir. Dağıtım metodunun sağlıklı bir şekilde çalışabilmesi için, bu iki oranın birbirine yakın olması gerekmektedir. Sosyal sigorta sistemi için sigorta bağımlılık oranının yaşlı bağımlılık oranından yüksek olması, yaşlanma çağına ulaşılmadığı halde emeklilik hakkının kazanılması ve kayıt dışı istihdam gibi sorunların varlığını ifade etmektedir.

Diğer yandan bazı ülkelerde sosyal güvenlik sistemlerinin yeniden yapılanması ile emeklilik yaşının yükseltilmesi önemli sorunlara yol açabilmektedir. Çünkü bu durumda birey daha uzun süre çalışmak ve emekli olabilmek için ileri yaşlara kadar beklemek zorundadır. Sürekli ve düzenli bir işi olan birey için bu önemli değildir. Ancak, işsizliğin yüksek, biçimsel olmayan işlerin yaygın ve ileri yaşlarda uygun, iş bulmanın zor olduğu piyasalarda, sürekli bir işi olmayan bireyin yaşlılık döneminde gelir güvencesinden mahrum kalacağı açıktır.

Neticede birey de yaşamının sonuna kadar uygun olmayan eğreti işlerde çalışmak zorunda kalacaktır. Fiziksel imkânsızlık ve bakıma muhtaç duruma düştüğünde ise çoğu zaman kayıt dışı dayanışma ağları tarafından bakılacaktır. Bu kayıt dışı ağ içerisinde yetişkin çocukların, yaşlı anne babaya bakmalarının, aile ilişkileri açısından yerinde ve gerekli bir görev olarak görülmesi gerektiği ifade söylenmektedir. Ancak yaşlıların yetişkin çocuklarının da yoksul olduğu durumlarda sorun nasıl çözülecektir? Bu şekilde çok daha fazla insanın yoksulluğa itilmesi, yoksulluğun daha da ağırlaşması söz konusu olacaktır. Sorun sadece ailenin sorunu değil aynı zamanda toplumun da sorunudur. Bu durumda aktif güven mekanizmaları yerine pasif güven mekanizmalarının oluşturulması gerekmektedir. Ayrıca, emeklilik programlarının insan yaşamında yoksulluğa karşı bir güvence teşkil ettiği de unutulmamalıdır.¹⁸³

¹⁸³ Faruk Sapanca, *Sosyal Dışlanma*, İzmir, Dokuz Eylül Yay., 2005, s. 125-126.

3.2.2.2. Türkiye’ de Emekliliğe Ait İstatistikler

Yaşlılık sigortası, sosyal güvenlik sistemi içindeki en önemli sigorta kolu olup, uzun dönemli sosyal sigortalardandır. Çalışan bireyin, içinde bulunduğu topluma sağladığı ekonomik ve sosyal yararların bir karşılığıdır ve sosyal faydaların bir karşılığıdır ve çok sayıda insanın geleceğini içermektedir. Bu sigorta dalı, sosyal güvenlik kurumlarının dengeleri içinde önemli bir yere sahip olduğundan ve toplumsal refahı da çok yakından ilgilendirdiğinden, kamuoyunda geniş tartışmalara sebep olmaktadır.¹⁸⁴

SGK, Şubat 2012 verilerine göre Türkiye kamu bütçesinin % 42’sini SGK oluşturmaktadır. Aktif sigortalı sayısı 17 milyon 291 bin 842 kişi, emekli olmuş aylık alanlar ise 10 milyon 80 bin 44 kişidir. Türkiye’nin pasif sayısı açısından bakıldığında emeklisi çok fazla olan bir ülke konumundadır. Yine aynı dönem verilerine göre SGK kurum geliri 9 869,4 milyon TL olup, bunun 6 792,5 milyon TL’ si prim gelirinden sağlanmaktadır. Gider olarak bakıldığında ise 12 628,8 milyon TL’nin 8 269,5 milyon TL si emekli aylıkları oluşturmaktadır.¹⁸⁵

Bu açıdan bakacak olursak toplanan prim geliri emekli aylıklarına yeterli gelmemektedir. Ülkemizde, Sosyal Güvenlik Sistemimi aktif pasif oranı % 1,85 olup Avrupa standartlarına göre çok düşük bulunmaktadır. Gelişmiş ülkelerde bir sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilmesi için dört çalışanın bir emekli olana bakması gerekirken bu oran bizde 2 bile olamamıştır.

3.2.3. Yaşlı ve Yoksullara Yönelik Kanun ve Düzenlemeler

Toplumların değeri insanlara verdiği kıymetin derecesiyle yücelmektedir. Ülkede yaşayan insanı onurlu kabul eden, insani varlığına değer katan ve bunu daha iyi kavrayan bir topluma ulaşmanın azami gayreti gösterilmelidir.¹⁸⁶Toplumlar, bireylerin var olmasındaki en masum, genel geçerli bu sebebe yönelmelidir. Bu anlamda yaşlı

¹⁸⁴ Süleyman Özdemir, *Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti*, İstanbul, İTO yay., No:2004-69, 2004, s.245.

¹⁸⁵ SGK, *Aylık İstatistik Bülteni: Şubat 2012*, (Çevrimiçi) www.sgk.gov.tr , 25 Nisan 2012.

¹⁸⁶ Recep Kapar, *Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi*, İstanbul, Birleşik-Metal İş, 2005, s.256.

bireylerin toplumsal hayatta önemseyen ve ihtiyaçları doğrultusunda otoritenin atacağı yasal düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

Türkiye’de bir yoksullukla mücadele aracı olarak benimsenen sosyal yardım uygulamalarının toplumdaki hangi kesimlere ulaştırılacağına ilişkin yasal düzenlemelerle ortaya konmuş birtakım kriterler mevcuttur. Bu da, yasal düzenlemelerde yoksulluk yerine “muhtaçlık kriteri” olarak karşılanmakta ve o yasal düzenlemenin kapsamına giren kişiler “muhtaç” sayılarak, devlet tarafından yapılan karşılıksız transferleri elde etme hakkına sahip kesimler olarak nitelendirilmektedir. Türkiye’de muhtaçlık kriterinin ortaya konulduğu, muhtaçlık tanımlarının yapıldığı ve yaşlıları kapsayan yasal düzenlemelere bakmak, yoksulluğun resmi olarak nasıl anlaşıldığına ilişkin fikirler sunabilir.

Günümüzde muhtaç durumda bulunan, sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan yaşlılara yönelik birçok kanun ve mevzuat bulunmaktadır. Bu kapsamda sağlanan sosyal yardımlar, önemli bir doğrudan yoksullukla mücadele aracı olarak işlev görmektedir.

3.2.3.1. 2022 Sayılı Kanun

Sosyal güvenlik kapsamı dışında kalan 65 yaş ve üzerindeki bireyler; 1976 yılında yürürlüğe giren 2022 sayılı Kanun kapsamında ile güvence altına alınmaya çalışılmış ve o güne dek yaşlılara yardım sağlamada atılan ileri adım olmuştur.

Yaşlılık aylığı, 2022 sayılı Kanunun 1. maddesine göre belirlenen muhtaçlık sınırı tutarında ödenmektedir. Muhtaçlık sınırı, tespit edilen gösterge rakamı ile memur maaş katsayısının çarpımı sonucu bulunan miktardır. Muhtaçlık sınırı 01.07.2010 tarihi itibarıyla 96 TL olarak belirlenmiştir. Bu tutar aynı zamanda 65 yaşından büyük kişilere bağlanacak yaşlılık aylığı tutarıdır. Bir kişiye 2022 sayılı kanun kapsamında yaşlılık aylığı bağlanabilmesi için; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması, 65 yaşını doldurmuş olması, Kendisine bakmakla yükümlü kimsenin bulunmaması, Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne ad altında olursa olsun bir gelir ve aylık

almaması, Muhtaçlık sınırının altında geliri olması, Muhtaçlığının İl veya İlçe İdare Kurullarınca belgelenmiş olması, gerekmektedir.¹⁸⁷

Tablo 34. 2022 Sayılı Kanun Hükmünce Bağlanan Aylık Miktarları

Aylık Türü	Aylık bağlanması için özel Şartlar	Aylık bağlanması için genel Şartlar	Aylık Bağlama oranı (%)	Aylık Tutarı (TL)
Yaşlılık Aylığı	* 65 yaşından büyük olmak,	* Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması,	100	107
Özürlü Aylığı	* 18 yaşından büyük olup, %40-%69 oranında özürlü olmak,	* Kendisine bakmakla yükümlü kimsesinin bulunmaması,	200	214
	* Herhangi bir işe yerleştirilmemiş olmak,	* Muhtaçlık sınırının altında geliri olması,		
Bakıma Muhtaç Özürlü Aylığı	* 18 yaşından büyük olup, %70 ve üzeri oranda özürlü olmak,	* Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne ad altında olursa olsun bir gelir ve aylık almaması,	300	321
	* Başkasının yardımı olmadan hayatını devam ettirememek,	* Mahkeme kararıyla veya doğrudan bir mevzuat gereği bağlanmış herhangi bir gelire sahip olunmaması		
Özürlü Yakını Aylığı	* Özürlünün 18 yaşından küçük olması,	* Nafaka bağlanmamış veya bağlanmasının mümkün olmaması,	200	214
	* Özürlünün bakımının yakını tarafından fiilen yapılması,	* Muhtaçlığının İl veya İlçe İdare Kurullarınca belgelenmiş olması,		
Fark Aylık Ödemesi	* Fark aylık alacak kişinin özürlü ve yetim olması,	* Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olması,		* Maaşlar arasındaki fark tutar ödenecektir.
	* Bağlanmış ve bağlanması gereken aylıklar arasında fark olması,			

Kaynak: Mehmet Zülfi Camkurt, “2022 Sayılı Kanun Uygulamasında Aylık Bağlamada usul ve Esaslar”, **Mali Çözüm Yay.**, Eylül 2010, s. 257. ve Seyhan Kaymakamlığı, “GSS ve 2022 Sayılı Kanuna Göre Maaş Bağlanmasında Uygulanacak Kriter ve Yönetmelik,” (çevrimiçi) <http://www.seyhan.gov.tr>, 15 Mayıs 2012.

¹⁸⁷ Mehmet Zülfi Camkurt, “2022 Sayılı Kanun Uygulamasında Aylık Bağlamada Usul ve Esaslar”, **Mali Çözüm Yay.**, Eylül-Ekim 2010, s. 257.

Yaşlılık aylığı başvurusu yapılabilmesi için kişinin müracaat tarihinde 65 yaşını gün ay ve yıl olarak doldurmuş olması gerekmektedir. Müracaat tarihinde sadece yıl olarak 65 yaşının doldurulmuş olunması durumunda, aylık talebi kabul edilmeyecektir. Yaşlılık aylığı almakta olan kişilerin, özürlü aylığı talebinde bulunmaları da mümkündür. Yaşlılık aylığı almakta iken, özürlü aylığı talebinde bulunan kişinin, bu aylığı alabilmesi için özür derecesinin %70 ve üzeri olması gerekmektedir. Yaşlılık aylığı almakta iken, yaşlılık aylığının özürlü aylığına dönüştürülmesini isteyen ya da rapor süresinden dolayı yeni rapor alması gerekenlerden yalnızca sağlık kurulu raporu istenilmektedir. Daha önce Kuruma gönderilmiş belgeler yeniden istenilmemektedir.

Kanun'a göre belirtilen muhtaçlık sınırı her yıl değişmekle birlikte, en düşük memur maaşının 1620 TL olduğu varsayılarak bu rakam 107 TL olarak belirlenmiştir. Her türlü gelirleri ile Medeni Kanuna göre nafaka miktarının aylık ortalaması muhtaçlık sınırının altında olan her Türk vatandaşı bu hak'tan yararlanabilmektedir. Özürlülük durumu söz konusu ise (özürlülük derecesi % 40-69 ve herhangi bir işe yerleştirilmemiş olan kişiler için) muhtaçlık sınırının % 200' ü aylık ($107 \times \%200=214$ TL) olarak ödenir. Bakıma muhtaç özürlüler için ise muhtaçlık sınırının % 300' ü aylık ($107 \times \%300=321$ TL) olarak ödenir.¹⁸⁸

2022 sayılı Kanun'a göre aylıklar, üçer aylık şeklinde verilmektedir. Kişilerin aylık almaya hak kazanmalarını sağlayan kriterlerde değişiklik olmadığı takdirde, sürekli olarak ödenmektedir. Dolayısıyla bir sosyal güvence gibi işlev görmek ve muhtaç, güçsüz ve kimsesiz kişilerin en çok başvurduğu temel sosyal yardımlardan birisini, belki de en önemlisini oluşturmaktadır.

SGK, 2012 yılı Şubat ayı verilerine göre; 2022 sayılı yasa ve diğer özel kanunlarla aylık alan kişilerin sayısı 1 milyon 307 bin 364 olarak belirlenmiştir. Bunun 775 bin 690' ı ise yaşlı aylığı, 188 bin 94 kişi malullük aylığı, 287 bin 339 kişi özürlülük aylığı (başkasının yardımı olmaksızın hayatını devam ettiremeyecek derecede özürlü olan), 60 bin 599 kişi 18 yaş altındaki özürlü aylığı ve 171 kişide silikozis hastası bu Kanun'dan yararlanarak özürlülük durumuna göre bağlanan aylıkları almaktadır.¹⁸⁹ Bu da

¹⁸⁸ Seyhan Kaymakamlığı, "GSS ve 2022 Sayılı Kanuna Göre Maaş Bağlanmasında Uygulanacak Kriter ve Yönetmelik," (Çevrimiçi) <http://www.seyhan.gov.tr> , 15 Mayıs 2012

¹⁸⁹ SGK, Aylık İstatistik Bülteni: Şubat 2012, (Çevrimiçi) www.sgk.gov.tr , 25 Nisan 2012.

göstermektedir ki; Türkiye'deki yaşlıların yaklaşık dörtte birinin herhangi bir emeklilik güvencesi yoktur ve bunların büyük bir çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır.

Buna göre primsiz aylık alan kişilerin, Türkiye Nüfusuna olan oranı % 1,75'e tekabül etmektedir. Yaşlılara ve özürlülere sağlanan bu yardımın koşulları dikkate alındığında çok yetersiz kaldığı söylenebilmesinin yanında, kamu gelir gider dengesi içerisinde getirmiş olduğu yükte kaçınılmaz bir gerçektir.

3.2.3.2. 3294 Sayılı Kanun

3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu'nun amacı fakrı zaruret içinde muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici tedbirler olarak gelir dağılımının adil bir şekilde olmasını sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmektir. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Ayni ve Nakdi Yardım Yönetmeliği'nde muhtaç yaşlı tanımı yapılmış (özü itibariyle gelir ve sosyal güvenceden tamamen yoksun bulunan toplumsal kesimleri "muhtaç" olarak kabul ederek) ve önceliğin muhtaç yaşlılara tanınacağı yönetmeliğin hükümleri arasında yer almıştır. Yaşlıların, ekonomik gereksinim içindeki yaşlı nüfusa ve ödeme gücü olmayan kişilere sağlık hizmetleri götürülmesini amaçlayan yeşil kart uygulamasıyla; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun ayni ve nakdi yardım uygulamalarıyla ve de Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu vakıfları vasıtasıyla sağlık hizmetlerinden yararlandırılması sağlanmaktadır.¹⁹⁰

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu 1986 yılında, 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulmuştur. 1987'den itibaren de vakıflar aracılığıyla yardımlar yapmaya başlamıştır. Temel amacı yoksullukla mücadele olan Fon'un kurulması, bu konuda bütüncül bir adım olması açısından önemlidir.

Fon'un yaşlı, özürlü ve diğer tüm muhtaçları kapsayan sosyal yardım programları bulunmaktadır. Fon'un, sosyal yardım ve proje destek programları şunlardır:

¹⁹⁰ T.C Adalet Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr/html/739.html> , 12 Mayıs 2012.

- Aile Yardımları: Gıda, Yakacak ve Barınma Yardımlarını içerir.
- Sağlık Yardımları: Tedavi Giderlerine Yönelik Destekler, Şartlı nakit Transferleri Sağlık Yardımlarıdır.
- Eğitim Yardımları: Eğitim Materyali Yardımları, Taşınalı Eğitim Yardımları Şartlı Nakit Transferleri Eğitim Yardımları ve Yüksek Öğrenim Burslarıdır.
- Özürlü Yardımları: Özürlü İhtiyaç Yardımları ve Özürlü Öğrencilerin Okullarına Ücretsiz Taşınması yardımlarıdır.
- Proje Destek Programları: Gelir Getirici proje Destekleri, İstihdam Eğitimi Proje Destekleri, İşbirliğine Yönelik Sosyal Hizmet Proje Destekleri, Geçici İstihdam Proje Destekleri, Toplum Kalkınması Projesi Destekleridir.

3.2.3.3. 5510 Sayılı Kanun

01.10.2008 tarihiye yürürlüğe giren ve Sosyal Güvenlik Reformu adıyla halk arasında bilinen 5510 Sayılı Kanun, sosyal sigortalar ile genel sağlık sigortası bakımından kişileri güvence altına almayı amaçlamaktadır.

Genel hatlarıyla 506 Sayılı Kanunun model alındığı ve ilave olarak yeni düzenlemelerin eklendiği söylenebilir. 506 sayılı kanunda olmayıp, sisteme yeni eklenen ve öne çıkan maddelerin başında sosyal sigorta yardımları ile sağlık hizmeti sunumunu birbirinden ayrılması gelmektedir. Buna göre sosyal sigorta kısmında sadece sigortalıya yapılacak parasal yardımları, genel sağlık sigortası kısmında ise sadece sağlık hizmeti sunumu, bunun kapsamı ve yararlanma koşullarını düzenlemiştir.

Diğer bir farklılık ise sigorta kollarını ayrı ayrı düzenlemeyip, yapılan yardımların sürekliliğine göre kısa vadeli sigorta kolları ve uzun vadeli sigorta kolları olarak ikiye ayırması, bu sigorta kollarından yapılacak yardımları, olabildiği ölçüde, aynı madde içinde ortak hükümler çerçevesinde düzenlemesidir.¹⁹¹

¹⁹¹ Canikoğlu Nurşen, '5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun Kısa Vadeli Sigorta Kollarına İlişkin Hükümlerinin Kısa Bir Değerlendirilmesi', **TİSK: İşveren Dergisi**, Aralık 2006.

5510 sayılı kanun gereğince sigorta kolları 3 ana başlıkta ele alınmaktadır.¹⁹²

Kısa vadeli sigorta kolları: 4/a ve 4/b'lilerin isteğe bağlı sigortalılar hariç olmak üzere geri kalanları kısa vadeli sigorta kollarına tabidir. Faydalanılan haklar ise;

- Geçici İş Görememezlik ödeneği (4/b'lilere sadece iş kazaları ve meslek hastalıkları ve analık halinde verilmektedir. Analık haricinde yatarak tedavi şartı aranmaktadır. 4/b'li şirket ortakları ise analık halinde ödenekten faydalanamıyor),
- Sürekli iş görmemezlik geliri,
- İş kazası ve meslek hastalıkları sonucu ölen sigorta hak sahiplerine gelir bağlanması,
- Gelir bağlanmış kız çocuklarına 2 yıllık geliri kadar evlenme yardımı yapılması,
- Emzirme ödeneği,
- İş kazası ve meslek hastalıkları sonucu ölenlere cenaze yardımı yapılmasıdır.

Uzun Vadeli Sigorta Kolları: Malullük, yaşlılık, ölüm olarak belirlenmiştir. Burada önemli bir değişiklik Uzun Vadeli Sigortalılık başlangıç süresinde yapılmıştır. 4/a kapsamında Uzun Vadeli Sigortalılık süresi 18 yaşın bitiminden itibaren başlamakta, 18 yaş öncesi ödenen sigorta primleri ise prim ödeme gün sayısına ilave olunmaktadır.

Genel Sağlık Sigortası: Kişilerin öncelikle sağlıklarının korunması, sağlık riskleriyle karşılaşmaları halinde oluşan harcamanın finansmanını sağlayan sigorta olarak tanımlanmıştır. 4/a-b-c'lilerin tamamı genel sağlık sigortalıdır.

Ayrıca öteden beri emekli aylığı almakta olanlarda bu haktan faydalanabilmektedir. Herhangi bir sigortası olmayan ve Genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü kimsesi sayılmayanlar Genel Sağlık Sigortası primi ödemek zorundadırlar. Aile içi geliri asgari ücretin 1/3'ü kadar olanlar, çocuk esirgeme kurumunda bulunanlar, rehabilitasyon kurumlarından faydalananlar, köy korucuları, sığınmacılar, v.b. devlet tarafından genel sağlık sigortalısı sayılacaktır. Kişilerin yürürlükten kaldırılan kanun hükümleri gereğince hak ettikleri sağlık hizmetleri, bu

¹⁹² Hülya Topçu, "5510 Sayılı Yasa ile Yapılan Değişiklikler," (Çevrimiçi) <http://www.muhassebetr.com>, 25 Mayıs 2012.

Kanun hükümleri gereğince kapsama alınmamış ise tedavi tamamlanıncaya kadar yürürlükten kaldırılan kanun hükümlerine göre kurumca sağlamaya devam edilir.

Sağlık hizmetlerinden faydalanabilmek için 1 yıl içerisinde 30 gün prim ödemiş olmak yeterlidir. Zorunlu sigortalılığın sona ermesinden itibaren 10 gün süre ile Genel Sağlık Sigortasından faydalanılabilir. Geriye dönük 1 yıl içinde 90 gün Genel Sağlık Sigorta primi ödenmiş ise sigortalılık niteliğini yitirdikleri tarihten itibaren 90 gün sağlık hizmetlerinden faydalanılabilir. SGK ile anlaşması olsun olmasa özel hastaneler acil hallerde hastalar bakmak zorundadırlar.

3.2.3.4. 4447 Sayılı Kanun

1999 tarihinde yasalaşan 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu getirdiği diğer yeniliklerin yanında, sosyal güvenlik düzeninde yaşlılık aylığı almaya hak kazanmada belirli yaş hadlerine ulaşma şartını tekrara getirilerek, bir anlamda zamanla olumsuz etkileri ekonomik boyutlara ulaşan bozulmanın kısmen önüne geçilmiştir.

Sosyal Güvenlik Reformu olarak nitelendirilen 4447 sayılı kanun aşağıdaki düzenlemeleri içermektedir:

- Yaşlılık, malullük ve ölüm aylıkları ile sürekli iş göremezlik gelirlerinin değişen iktisadi koşullara uyumunu gerçekleştirecek dinamik bir sisteme geçilmesi sağlanmıştır.
- Bazı geçici düzenleme ve istisnalarla da olsa, emeklilik aylığı alınmasına hak kazandıran bir koşul olarak belirli yaş hadlerine ulaşmış olma şartı getirilmiştir.
- Sosyal Güvenlikte, özellikle hastalık sigortasında kötüye kullanmaları önlemeye yönelik tedbirler konmuştur.
- İşsizlik sigortasının kuruluşunu düzenlemiştir.

3.2.3.5. 3816 Sayılı Kanun

3816 sayılı “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşılanması Hakkında Kanun” kapsamında ödenen sağlık yardımlarıdır. “Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Devlet Tarafından Karşılanması ve Yeşil Kart Uygulaması Hakkında Yönetmelik’e göre sağlık

giderleri karşılanacak olanlar; “Hiçbir sosyal güvenlik kurumunun güvencesi altında bulunmayan, Türkiye’de ikamet eden, Kanun ve bu Yönetmelik ile öngörülen usul ve esaslar çerçevesinde belirlenecek aylık geliri veya hane içindeki gelir payı 22.5.2003 tarihli ve 4857 sayılı İş Kanunu’na göre tespit edilen asgari ücretin, eşi gelir getirici bir işte çalışmayan, evli ve bir çocuklu bir mükellefin ödemesi gereken en düşük gelir vergisi ve sosyal sigorta primi düşüldükten sonra geriye kalan miktarının 1/3’ünden az olan Türk Vatandaşları”dır.¹⁹³

3.2.3.6. 5737 Sayılı Kanun

5737 sayılı Vakıflar Kanunu’na dayanılarak çıkarılan 2008 tarihli Vakıflar Yönetmeliği’nin 73. maddesi, ihtiyaç sahibi kişilere muhtaç aylığı bağlanma şartını düzenlemektedir. Buna göre; “Annesi ya da babası olmayan muhtaç çocuklar ile % 40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara; sosyal güvencesi olmaması, herhangi bir gelir veya aylığı bulunmaması, mahkeme kararı veya kanunla bakım altına alınmamış olması, gelir getirici taşınır ve taşınmaz malı mevcut olmaması veya olup da bunlardan elde edeceği aylık ortalama gelirinin bu Yönetmelikle belirlenen muhtaç aylığı miktarını geçmemesi” durumlarında aylık bağlanabilmektedir. Ayrıca, 18 yaşından küçük engelli çocuklara, kendilerine bakmakla yükümlü anne ve babalarının yukarıda belirtilen şartları taşıması halinde de aylık bağlanmaktadır. Aylık bağlanacak muhtaç özürlü ile yetim sayısı, her yıl Maliye Bakanlığı’nın görüşü alınarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü’nce belirlenmektedir.

2011 yılında muhtaç aylığı 330,62 TL olarak belirlenmiştir.¹⁹⁴ (657 sayılı Devlet Memurları Kanununda belirtilen ve memur taban aylıklarına uygulanan taban aylığı katsayısının (Ocak- Haziran dönemi katsayısı: 0,82656) ile 400 gösterge rakamının çarpımından elde edilmektedir)

3.2.3.7. 5216 ve 5393 Sayılı Kanun

5216 ve 5393 sayılı kanunların öngördüğü üzere Büyükşehir Belediyeleri ve Belediyeler, yaşlı ve özürlülere yönelik sosyal yardımlar yapabilmekte, barınma, sağlık,

¹⁹³ Başbakanlık Mevzuat Bilgi Sistemi, (Çevrimiçi) <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr> , 18 Mayıs 2012.

¹⁹⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü, “Muhtaç Kişilere Aylık Bağlanması,” ... (Çevrimiçi) <http://www.vgm.gov.tr>, 12 Mayıs 2012.

beslenme, boş zamanı değerlendirme, ulaşım ve vergiler vb. bir takım belediye hizmetlerinde indirim gibi hizmetleri sunmaktadır.

Örneğin; Giresun Belediyesi sayıları 100' ün üzerinde, 65 yaş ve üzeri yaşlılara hergün ekmek ve aralıklarla nakdi yardımda bulunurken, Eskişehir Belediyesi yaşlılara yönelik sosyal aktivitelere ağırlık vermekte, 60 ve 70 m2'lik 175 parselden oluşan hobi bahçelerini yaşlıların hizmetine sunmaktadır. Yine birçok belediye kendi bünyesinde gerek ulaşım gerekse sosyal etkinliklerde yaşlılar için çeşitli indirimler uygulamaktadır.¹⁹⁵

Günümüzde yaşlılar, aktif ve sağlıklı yaşlanma için gerekli olan koşullara sahip olmaktan maalesef oldukça uzaktır. Yoksulluk olgusunu derinden yaşayan yaşlılar için gerek resmi gerekse diğer yollardan yapılan yardım ve hizmetlerinde yeterli olmadığı görülmektedir. Özellikle Avrupa'dan gelen ve çoğunluğunu yaşlı turistlerin oluşturduğu topluluklar, yaşlılık dönemlerini farklı kültürler tanımak, gezerek ve eğlenerek geçirirken, içinde bulunduğumuz toplumun yaşlı bireyleri ilerleyen yaşlarına rağmen hayatlarını devam ettirebilmek adına çalışmak zorunda kalmaktadır.

Özetle, Türkiye'de bugün yaşlılık konusundaki mevcut düzenlemeler, ileri yaştakilerin aktif ve sağlıklı bir yaşam geçirmeleri için yeterli olmamakta, var olan yapısal eksikliklerin ve bunlardan kaynaklanan sorunların üstesinden gelinmesi ve ileri yaştaki insanların yaşadıkları sorunlar konusunda her anlamda güçlendirilmesi gerekmektedir.

3.2.4. Yaşlılara Yönelik Uluslararası Taahhütler

İlk defa 1982 yılında Viyana'da yaşlanma ile ilgili politikaları belirlemek adına 1. Yaşlılık Asamblesi düzenlenmiştir. Asamblede kabul edilen "Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı" Birleşmiş Milletler Genele Kurulu tarafından da onaylanmıştır. Bağımsız yaşam, katılımcılık, bakım, onurlu yaşam ve kendini gerçekleştirme gibi beş başlığa vurgu yapılmış, konuyla ilgili öneriler sunulmuştur.

¹⁹⁵ Yaşlılık Araştırma Merkezi, "Yaşlılara Kim, Nerede, Ne Hizmet Veriyor?," (Çevrimiçi) www.yaslilikrehberi.org, 12 Mayıs 2012.

8-12 Nisan 2002 tarihinde Birleşmiş Milletler tarafından Madrid’de düzenlenen 2. Yaşlılık Asamblesinde ise, yaşlı nüfusun yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi, topluma entegrasyonları, geçim ve sağlık problemleri ile tüm yaş gruplarını kapsayan politikalar oluşturulması ekseninde “Uluslararası Eylem Planı” hazırlanmıştır. 2002 Uluslararası Eylem Planı özellikle gelecek yirmi yıl için yaşlanma politikaları ve uygulamaları konusunda öncelikleri belirlemiş ve yapılacak eylemleri tanımlamıştır. Her iki asamble de küresel ölçekte öneriler sunmasına karşın, Viyana Eylem Planı daha çok gelişmiş ülkelere, Madrid Eylem Planı ise daha çok gelişmekte olan ülkelere vurgu yapmaktadır.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA), yaşlanmanın, Birleşmiş Milletler (BM) Binyıl Bildirgesi’nde yer alan ve uluslararası alanda kabul görmüş kalkınma hedeflerine, özellikle de yoksulluğu ortadan kaldırma hedefine ulaşmayı sağlayacak eylemlere dâhil edilmesini savunmaktadır.¹⁹⁶ Yaşlanmakta olan nüfusun sosyal, sağlık ve ekonomik sonuçlarının yol açtığı sorunlara ve yaşlı insanların, özellikle de fakirlerin ve kadınların, ihtiyaçlarına çözüm yolu üretecek kamu politikalarını etkilemeyi amaçlamaktadır. UNFPA’nın yaşlı nüfusun program bazında desteklenmesi için geliştirdiği strateji dört ana alana odaklanmaktadır. Bunlar savunuculuk, teknik yardım, eğitim ve araştırmadır. UNFPA, yaşlanmakta olan nüfus, bu nüfusun sosyokültürel durumu, sosyal ve ekonomik sonuçları ile ilgili araştırmaları desteklemektedir. Yoksul olan yaşlıların seslerine kulak veren araştırmalara özel bir önem vermektedir. Fon, “Uluslararası Malta Yaşlanma Enstitüsü” ve Columbia Üniversitesi’nde kurulan “Uluslararası Politika Geliştirme ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Yaşlı Nüfusun Kapasitesini Artırma Programı” gibi eğitim kurumlarını destekleyerek, yaşlı insanların sorunlarını ele alan gelişmekte olan ülkelerin ulusal kapasitelerini artırmaya çalışmaktadır. Ayrıca, yaşlanma konusuna daha fazla dikkat çekmek amacıyla Birleşmiş Milletler tarafından 1999 yılı Yaşlılar Yılı olarak ilan edilmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü, 21. yüzyılda “Herkes İçin Sağlık” temasında 5. hedef doğrudan yaşlı bireyle ilgiliyken, 13. hedef sağlıklı ortam olanağı sağlamaya ilişkin düzenlemeler getirmektedir. Kahire’de yapılan, Türkiye’nin de katıldığı Uluslararası

¹⁹⁶ UNDP, “Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu, Türkiye 2010”, (Çevrimiçi) <http://www.undp.org.tr>, 15 Mayıs.2012.

Nüfus ve Kalkınma Konferansı'nda, dünya nüfusunun giderek yaşlanması ve nüfusun yaşlanmasının sosyal ve ekonomik etkileri üzerinde durulmuş, yaşlı bireyin toplumun kalkınmasında önemli bir kaynak olarak ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Yine bu konferansta aile üyelerinin yaşlı bireye bakabilmesi için gereken sosyal destek sistemlerinin sağlanması, yaşlı birey için sağlık bakımı, ekonomik ve sosyal güvenlik sistemlerinin oluşturulması gibi hedefler belirlenmiştir.

Yaşlılara sahip çıkmak, onları sosyal güvenceye kavuşturmak devletin sosyal görevleri arasında bulunmaktadır. Devletin yaşlılar ile ilgili görev ve sorumlulukları Anayasa ve kanunlarla düzenlenmiştir. Anayasanın 60. Maddesinde “Herkes, sosyal güvenlik hakkına sahiptir. Devlet, bu güvenliğı sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar.”, 61. Maddesinde ise “...Yaşlılar, Devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir” denilmektedir.¹⁹⁷

Uluslararası düzeyde, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (madde 22), Avrupa Sosyal Şartı (madde 12) ve ILO sözleşmesinde sosyal güvenliğin teorik temelleri hazırlanmıştır. Bu belgelerde, sosyal güvenliğin temel bir insan hakkı olduğu, devletin de bu hakkın gereklerini yerine getirmekle görevli olduğu vurgulanmıştır. Sosyal güvenliğin minimum norm ve standartlarının çerçevesi ILO'nun 1952 tarih ve 102 sayılı sözleşmesinde ifade edilmiştir. ILO sözleşmesinde, sosyal güvenlik kapsamına alınması gereken 9 ayrı sosyal ve ekonomik risk sıralanmaktadır. Bu risklere karşılık gelen sigorta kolları ise yaşlılık, malullük, ölüm, iş kazaları, meslek hastalıkları, hastalık, analık, işsizlik ve aile yardımlarıdır.¹⁹⁸

Türkiye'nin onaylamış olduğu uluslararası sözleşmelerden bir kısmı, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler alanındaki uluslararası yükümlülüklerinin hukuksal temelini oluşturmaktadır. Bu alanda onaylanmış olan başlıca sözleşmeler, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (BM ESKHS) ve Avrupa Konseyi'nin 1961 yılında kabul ettiği Avrupa Sosyal Şartı'dır.

¹⁹⁷ TBMM, “ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> , 3 Mart 2012.

¹⁹⁸ Ayşe Buğra, “Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılması Tartışmaları ve Çözüm Önerileri,” (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr> , 12 Mayıs 2012.

Türkiye tarafından 11 Ağustos 2003 tarihinde onaylanan BM ESKHS'nin 11. Maddesine göre: "Bu sözleşmeye taraf olan devletler, herkese yeterli beslenmeyi, giyinmeyi, barınmayı ve yaşama koşullarının sürekli olarak geliştirilmesini de içerir biçimde, kendisi ve ailesi için yeterli bir yaşam standardına sahip olma hakkını tanır, açlıktan kurtulmanın herkes için temel bir hak olduğunu kabul eder ve bu yönde gerekli tedbirleri alır."

Türkiye tarafından 1964 yılında imzalanan ve 7 Ağustos 1989 tarih ve 89/14434 sayılı Bakanlar Kurulu Kararıyla onaylanan Avrupa Sosyal Şartı'nın 13. maddesi, sözleşmeciler tarafları, yeterli olanağı bulunmayan ve kendi çabasıyla veya başka kaynaklardan, özellikle bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanarak böyle bir olanak sağlayamayan herkese yeterli yardımı sağlamak ve hastalık halinde bunun gerektirdiği bakımı sunmak ve herkesin, kişisel veya ailevi mahrumiyet halini önlemek, gidermek veya hafifletmek için gerekebilecek yardımları uygun kamusal veya özel hizmetler eliyle alabilmesini sağlamakla yükümlü tutmuştur.

Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasını denetlemekle görevli, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi'nin Aralık 2004 Avrupa Birliği Konseyi bağlamında AB-Türkiye ilişkileri ile ilgili gözlem sonuçları raporunda:

- Sosyal hizmetlerin yalnızca ekonomik açıdan muhtaç olanları değil, sosyal açıdan gereksinim gösteren tüm birey ve grupları kapsayacak şekilde düzenlenmesi,
- Sivil toplumun ve gönüllü kuruluşların bu alandaki faaliyetlerinin özendirilmesi,
- Gerek kamu gerekse özel kuruluşlar tarafından yürütülen faaliyetlerin koordinasyonunu sağlayacak bütünlüklü bir sisteme kavuşturulması, noktasında aykırılık tespit etmiştir.¹⁹⁹

Komitenin de ortaya koyduğu üzere yoksullara yönelik sosyal yardımların ve hizmetlerin uygulamalarında birçok eksiklik yaşanmaktadır. Bu eksikliklerin giderilmesi adına tavsiye ve öneriler

¹⁹⁹ DPT, a.g.e., s. 49.

SONUÇ

Yoksulluk, insanların insanca yaşamaları önündeki en büyük engeldir. Özellikle son dönemlerin önemli akademik inceleme alanı haline gelmiş, hem ulusal politikalarda hem de uluslararası gündemin sıklıkla üzerinde durulan konularından birisi olmuştur. Maddi temeli, kişilerin en temel ihtiyaçlarını karşılamadaki yoksunluğu olarak ortaya konabilecek yoksulluk olgusu, bunun yanında sosyolojik ve politik görünümlere de sahip olan temel sorun alanlarından birisidir.

Yoksulluğun son yıllarda, kadınların yoksulluğu veya çocukların yoksulluğu gibi toplumdaki dezavantajlı gruplar temelinde de bir ayrıma gidilerek ele alındığı görülmektedir. Türkiye’ de yoksulların yarıya yakını 15 yaşından küçük çocuklar ve 65 yaşından büyükler oluşturmaktadır. Yani yoksulluk en çok çocuklarımızı ve yaşlılarımızı vurmaktadır. Gelir elde etmek açısından toplumsal değerlerin yanı sıra fiziksel olarak sorunlar yaşayan yaşlıların, bu sorunsal içerisinde uluslararası gündemde, çok yeni ancak yoğun biçimde değerlendirilmeye başlandığı söylenebilir.

Yoksulluk ve yaşlılık, birbiri ile sıkı ilişki içerisinde olan, hatta çoğu zaman birbiri içine geçmiş olgulardır. Yoksulluğun getirdiği birçok olumsuzluk ve yoksunluk (beslenme yetersizliği, sağlıksız fiziki çevre, temel hizmetlerden yoksunluk gibi), yaşlıların içinde bulunduğu durumu daha da zorlaştırdığı gibi, yaşlılığın kendisi de, toplumsal olarak gerek bireyleri gerekse kendilerine bakmakla yükümlü aile bireylerini yoksullaştırıcı etki yapabilmektedir. Yaşlıların gelir elde etmedeki yetersizliği, istihdam gibi alanlarda karşılaştıkları engeller, toplumsal önyargılar ve özellikle ileri yaşlılıkta ortaya çıkan sağlık maliyetleri, bakım gibi unsurlar, yaşlıları yoksulluğa iten önemli nedenlerdir.

Son dönemlerde artan ve yapısal hale gelen işsizlik ve yoksulluk sorunundan, yaşlılar gibi toplumun en dezavantajlı kesimlerinin daha ağır biçimde etkileneceğini söylemek yanlış olmaz. Sağlıklı ve aktif yaşlı bireylerin, çalışacak durumda olabilmesi istihdamı için yeterli değildir. İş bulmak, yaşlı birey için oldukça zorlu bir süreçtir. Çünkü onlara göre, yaşlılar için ayrılmış kadrolar yeterli değildir, yaşlıların verimli çalışamayacağı, kapasite gerektiren işleri yapamayacağına ilişkin önyargılar vardır ve yaşlı çalıştırmak istenmemektedir.

Bakıma muhtaç ve kimsesiz yaşlıların durumu ise içler açıcıdır. Bu durumda, hem bakıma muhtaç kişi hem de onun bakımını üstlenen kişinin çalışamaması, aileye ağır maliyetler getirmektedir. Dolayısıyla, yaşlıların istihdam sorunları, onları yoksulluğa iten en önemli sebepler arasında görülmektedir. Özellikle verebilecek bir emeği olmayan yaşlılar için ise yardım mekanizmaları ve devletin bu kişileri koruma düzeyinin yüksek olması gerekmektedir. Yoksulluk ve yaşlılık birlikteliğinin, her iki durumun getirdiği zorluklar ve psikolojik açmazlar sebebiyle, kısmen dışlanma ve maddi-manevi destek görememeyi beraberinde getirmektedir. Manevi destek yoksunluğu yanında, maddi anlamda destek yoksunluğu sorunu da bulunmaktadır. Dolayısıyla yoksulluk ve yaşlılık birlikteliği, kişilerde maddi olduğu kadar psikolojik bir çıkmaz da meydana çıkarmaktadır. Yardım alan yoksullara ilişkin olarak, yardımlara alışıldığı, hep daha fazlasının istendiği, çalışmak yerine yardım almanın tercih edildiği gibi bir anlayış da mevcuttur. Dolayısıyla içinde bulundukları maddi imkânsızlık, onları yardım almaya mecbur kılmıştır. Yoksulluk ve yaşlılık arasındaki ilişki, bir kısır döngü biçiminde değerlendirilebilir. Yoksulluk ve yaşlılık arasındaki döngüyü kırmak için, yaşlı bireylerin yaşadığı yoksulluk durumunun ayırt edici yönlerinin bilinmesi gerekmektedir. Uygulanacak yoksullukla mücadele politikalarının etkililiği, ancak bu şekilde mümkün olabilmektedir.

Türkiye’de yaşlı bireylerin yoksulluğu politika düzeyinde, muhtaçlık kriterleri çerçevesinde yaşlılara verilen sosyal yardımlarla anlaşılmaktadır. Ancak yaşlılık ve yoksulluk arasındaki ilişki, çok yönlü ve giriftir. Dolayısıyla bu konuya ilişkin politika oluşturma süreçlerinde daha geniş kapsamlı ve bütüncül değerlendirmelere ihtiyaç vardır.

Bu noktada, yoksullukla ilgili çalışan sivil toplum kuruluşlarının rolüne değinmek gerekmektedir. Yoksullukla mücadelede sivil açılımlar elbette önemlidir. Ancak ülkemizde yoksulluk konusunda çalışan sivil toplum örgütlerine bakıldığında, genellikle yardım kuruluşu şeklinde örgütlendikleri görülmektedir. Oysa özellikle yoksulluk alanındaki sivil toplum kuruluşlarının esas amacının, yoksullara yardım dağıtmak olmadığı düşünülmektedir. Aksine sivil örgütlerin esas amacı, çalıştıkları konu veya kişilerin hak ve menfaatlerini karar alıcı ve uygulayıcıya yani devlete

hatırlatmak ve sorumluluk yüklemektir. Yoksullukla mücadele alanında, sivil toplum örgütlerinin en önemli rolü budur.

Ülkemizde de, genel verilerin ortaya koyduğu gibi yoksulluk, yaşlıların yaşadığı önemli sorun alanlarından birisi olarak mevcuttur. Ancak, sorun yeni olmamasına rağmen ülkemizde, yaşlılara verilen yardımların dışında, yoksullukla ilgilenen kurumsal yapılanmaların, sorunu bilimsel ölçütlere dayandırarak tüm boyutlarıyla ortaya koyan çalışma ve araştırmaları bulunmamaktadır. Böylece, mevcut durum ayrıntılı olarak bilinmediğinden, yaşlıların yoksulluğu ile mücadele konusunda geleceği görememeden kaynaklı olarak, kapsamlı ve ayrıntılı bir politika belirleyememe durumu ortaya çıkmaktadır.

Her insan için değişik mana ve önem ifade eden yaşlılık ve yaşlanma süreci ile ilgili ortaya çıkabilecek sorunların çözümüne yönelik temel bilimsel araştırmaların yapılması, sonuçların akademik açıdan değerlendirilmesi, yorumlanması ve topluma uyarlanabilmesi son derece önem arz etmektedir. Yaşlılarımız dün ile bugün arasında köprü kuran, kültürümüzü ve değerlerimizi yarınlara taşımamızı sağlayan en değerli varlıklarımızdır ve hak ettiği itibarı geri beklemektedir. Geçmişte yaşama etkin biçimde katılarak, bugünlere ulaşılmasında önemli rol oynayan her yaşlı bireyin toplumla bütünleşmesi, daha aktif olması ve yaşama bağlı kılınmaları adına maddi manevi her türlü desteğin verilmesi, yoksulluktan uzak, kimseye muhtaç kalmadan ve insanca yaşam sürdürebilmeleri bu konuda gösterilecek gayretlere bağlı olacaktır.

KAYNAKLAR

- Abay, Ali Rıza: “Yaşlılık Olgusuna Nasıl Bakmalı?” Ed. Mustafa Kemal Şan, **Sosyoloji Yazıları, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması**, İstanbul, Kızılelma Yayıncılık, 2007.
- Akçay, Cengiz: **Yaşlılık, Kavramlar ve Kuramlar**, İstanbul, Kriter Yayınevi, 2011.
- Aksoydan, Emine: **Yaşlılık ve Beslenme**, Sağlık Bakanlığı, Yayın No:726, Ankara, Klasmat Matbaacılık, 2008.
- Aktan, Coşkun Can: **Yoksullukla Mücadele Stratejileri**, Ankara, Hak-İş Konfederasyonu Yayınları, 2002.
- Akyüz, Ferhat: “Yoksulluk Söylemi,” Ed. Demet Yılmaz v.d., **Kapitalizm Küreselleşme Azgelişmişlik**, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006.
- Arın, Tülay: “Konut Sorunu Ve Devlet Müdahalesi: Devlet Müdahaleleriyle İlgili Genel Bir Değerlendirme, **Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil’in Anısına Armağan**,” **İktisat Fakültesi Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi Özel Sayısı, Sayı:1, Cilt 38, Sayı 1-2, 1982.
- Arun, Özgür: “Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Kaliteli Yaşlanma İmkânı Üzerine Senaryolar,” **Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2008, 7(2), s. 313-330.
- Arpacı, Fatma: **Farklı Boyutlarıyla Yaşlılık**, Ankara, TİED Eğitim ve Kültür Yayınları, 2005.

- Atalay, B., v.d.: **Türk Aile Yapısı Araştırması**, Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı Yayını, Yayın No: 2313, 1992.
- Auer, Peter; Fortuny, Mariano: “Ageing of the Labour Force in OECD Countries: Economic and Social Consequences,” **ILO Employment Papers**, 2000/2, s. 1-51.
- Avrupa Yaşama ve Çalışma Koşullarını İyileştirme Vakfı: “Yaşlanmakta olan İşgücünün Çalışma Koşulları”(Çevrimiçi) <http://www.eurofound.europa.eu/pubdocs/2008/57/tr/1/EF0857TR.pdf>. 16 Nisan 2012.
- Balcı Gökçeoğlu, Şebnem: **Tutunamayanlar ve Hukuk**, Ankara, Dost Yayınları, 2007.
- Balogun, Julia A.; Katz, Jeffrey S.: “Physiological Changes and Functional Limitations Associated with Aging: A Critical Literature Review,” **Turkish Journal of Physiotherapy and Rehabilitation**, 13(1),2002, s. 37-59.
- Bagby, B.H.: “Aging: Global Trends and National Perspectives,” **Journal of Home Economics**, 83(1),1991, s. 48-53.
- Başbakanlık, Mevzuat Bilgi Sistemi: (Çevrimiçi) <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr> , 18 Mayıs 2012.
- Baran, Aylin Görgün: “Yaşlılığın ve Yaşamın Anlamı Üzerinde Niteliksel Araştırma,” Ed. Velittin Kalınkara, **II. Ulusal Yaşlılık Kongresi**, Denizli, Horoz Medya Yayınları, 2003, s. 121-139.

- Baran, Aylin Görgün: “Yaşlılığın Sosyal Boyutu,” (Çevrimiçi) <http://www.gebam.hacettepe.edu.tr>, 15 Şubat 2012.
- Bayraktar, Rüvide: “Başarılı Yaşlanma,” **3.Ulusal Geriatri Kongresi Kongre Kitabı: Konuşma Metinleri, Türk Geriatri Vakfı, Marmaris, 2004, s.50-53**
- Behar, Cem, v.d.: **Türkiye’nin Fırsat Penceresi Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri, İstanbul, TÜSİAD Yayını, 1999.**
- Bellu, Lorenzo Giovanni: **Charting Income Inequality The Lorenz Curve, Rome, Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), 2005.**
- Biçerli, M. Kemal: **Çalışma Ekonomisi, 2.Baskı., İstanbul, Beta Yayınları, 2003.**
- Bircan, İsmail: “Türkiye’de Yoksulluk ve Kadınlar,” Ankara, **TODAİE Yayınları, 2002, s. 119-127**
- Blank, R.M.; Card, D.: “Poverty, Income Distribution and Growth, Are They Still Connected,” **Brookings Papers on Economic Activity (2), 1993, s.285-339.**
- Bloom, David E.;Canning,David;
and Sevilla, Jaypee: **The Demographic Dividend A New Perspective on the Economic Consequences of Population Change, Population Matters Monograph MR-1274, RAND, Santa Monica, 2003.**
- Brinker, Paul; Klas, Joseph: **Poverty Manpower and Social Security, Texas, Austin Pres, 1976.**

- Buğra, Ayşe; Keyder, Çağlar: “Yeni Yoksulluk ve Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi”, (Çevrimiçi) <http://www.undp.org.tr>, 4 Nisan 2012.
- Buğra, Ayşe: “Sosyal Güvenlik Sisteminin Yeniden Yapılandırılması Tartışmaları ve Çözüm Önerileri”, (Çevrimiçi) <http://www.tcmb.gov.tr> , 12 Mayıs 2012.
- Buğra, Ayşe;
- Sınmazdemir, N. Tolga: **Yoksullukla Mücadelede İnsani ve Etkin Bir Yöntem: Nakit Gelir Desteği**, Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Politika Forumu: Araştırma Raporu, İstanbul, 2005.
- Canatan, Ayşe: **Sosyal Yönleriyle Yaşlılık**, Ankara, Palme Yayıncılık, 2008.
- Canikoğlu, Nurşen: “5510 Sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun Kısa Vadeli Sigorta Kollarına İlişkin Hükümlerinin Kısa Bir Değerlendirilmesi”, **TİSK: İşveren Dergisi**, Aralık 2006.
- Çamkurt, Mehmet Zülfi: “2022 Sayılı Kanun Uygulamasında Aylık Bağlamada usul ve Esaslar”, **Mali Çözüm Yay.**, Eylül-Ekim 2010, s.247-268.
- Oppenheim, Carey; Harker, Lisa: **Poverty: The Facts**, 3. Edition, London, CPAG Ltd., 1996.
- Çalık, Selma: **Özürlülüğün Nedenleri ve Önlenmesinde Yoksulluğun Rolü**, İstanbul, Deniz Feneri Yayınları, Cilt:2 , 2003.

- Çelik, Aziz: “AB Ülkeleri ve Türkiye’de Gelir Eşitsizliği: Piyasa Dağılımı–Yeniden Dağılım”, İstanbul, **Çalışma ve Toplum**, 2004/3, s. 53-91.
- Çilingiroğlu, Nesrin: “Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2002-2009 yılları arası yoksulluk bulguları”, **Toplum Hekimliği Bülteni**, Cilt:28, Sayı: 3, Eylül-Aralık 2009, s. 24-32.
- Cipolla, Carlo M.: **Dünya Nüfusunun İktisat Tarihi**, Çev. Mehmet Sırrı Gezgin, 2.B., İstanbul, Ötüken Yayınları, 1992.
- Council of the European Union: (Çevrimiçi) <http://www.consilium.europa.eu>, 30 Nisan 2012.
- Deacon, Bob: “Küreselleşme ve Sosyal Politika: Hakkaniyetli Refaha Tehdit”, **Sosyal Politika Yazıları**, Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, Çev. Burcu Yakut Çakar, Utku Barış Balaban, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006, s. 101-158.
- Devlet Planlama Teşkilatı: **Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, DPT Yayın No:2599, 2001.
- Devlet Planlama Teşkilatı: **Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara, 2007.
- Devlet Planlama Teşkilatı: **Türkiye’de Yaşlıların Durumu ve Yaşlanma Ulusal Eylem Planı**, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Yayın No:2741, Ankara, 2007.

- Devlet Planlama Teşkilatı: “1. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967),”
(Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>,
13 Mayıs 2012
- Devlet Planlama Teşkilatı: “2. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972),”
(Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>,
13 Mayıs 2012
- Devlet Planlama Teşkilatı: “3. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977),”
(Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>,
13 Mayıs 2012
- Devlet Planlama Teşkilatı: “4. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983),”
(Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>,
13 Mayıs 2012
- Devlet Planlama Teşkilatı: “5. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989),”
(Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>,
13 Mayıs 2012
- Devlet Planlama Teşkilatı: “6. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994),”
(Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>,
13 Mayıs 2012.
- Devlet Planlama Teşkilatı: “7. Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000),”
(Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>,
13 Mayıs 2012.
- Devlet Planlama Teşkilatı: “8. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005),”
(Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>,
13 Mayıs 2012
- Devlet Planlama Teşkilatı: “9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013),”
(Çevrimiçi) <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/plan.asp>,
13 Mayıs 2012.

- Dönümcü, Şadiye: "Yaşlı ve Sosyal Hizmetler," **Türk Fiz. Tıp Rehab. Derg.** 52(Özel Ek A), 2006, s.42-46.
- Dumanlı, Recep: **Yoksulluk ve Türkiye'deki Boyutları**, Ankara, DPT Yayınları, 1996.
- Emiroğlu, Vedia: **Yaşlılık ve Yaşlının Sosyal Uyum**, Ankara, Şafak Matbaacılık, 1995.
- Engel, Jerome Richard: "Characteristic of Persistently Poor Elderly People," **Social Work Research and Abstracts**, NASW, Volume 26, Number 4, 1990, s. 25-31.
- Ensari, Sıddık: "Son 20 Yılda Gelir Dağılımı: 1973, 1987, 1994 Araştırmaları ve Sonuçları", Ankara, **Ekonomik Forum**, 1997, s. 16-22.
- Erdem, Tevfik: **Yoksulluk Üzerine Sosyolojik Bir Çalışma "Ankara Kent Yoksulları"**, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2003.
- Erdoğan, Necmi: **Garibanların Dünyası: Türkiye'de Yoksulların Kültürel Temsilleri Üzerine İlk Notlar**, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı Yayınları, 2002.
- Erikson, Homburger Erik: **The Life Cycle Completed**, New York: Norton, 1982.
- Erkal, Mustafa: **Sosyoloji**, Der Yayınları, İstanbul, 1996.
- Es, Muharrem; Güloğlu, Tuncay: "Bilgi Toplumu Sürecinde Kentsel Dönüşüm: İstanbul Örneği," (Çevrimiçi) <http://www.bilgiyonetimi.org> , 2 Nisan 2012.

- European Commission: “Towards a Europe For All Ages,” Brussels, 1999, 221 final, s.11, (Çevrimiçi) http://ec.europa.eu/employment_social/social_situation/docs/com221_en.pdf, 18 Şubat 2012.
- European Commission: “Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council on the European Year for Active Ageing 2012,” Brussels, COM(2010) 462 final, (Çevrimiçi) <http://www.europarl.europa.eu>, 18 Nisan 2012.
- Eurostat: **Eurostat Year Book 2011**, Luxembourg: Publications Office of the European Union, Statistical Books: ISSN 1681-4789, 2011.
- Fortuijn, Joos Droogleever;
- Ostendorf, Wim: “Gender and Urban Poverty: Single Mothers in Amsterdam,” **Geo Journal**, 2004, Sayı:61, s. 239-246.
- Friedan, Betty: **Mythos Alter**, Rowohlt: Reinbek bei Hamburg, 1997.
- Fries, J. E.: **Erfolgreiches Altern: Medizinische und Demographische Perspektiven**, In: Baltes, M. M., Kohli, M., Sames, K. (Hrsg.): **Erfolgreiches Altern, Bedingungen und Variationen**, Hans Huber Verlag, Bern, 1992[1989]
- Gitmez, Kaçar Şengül: **Yaşlıların Farklı Kentsel Koşullarda Yaşam Uyumları, Eğilimleri, Tutum ve Davranışları**, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2000.

- Gökkoca, Z. U.; Baharlıetik, N.: “Yaşlılık Döneminde Sosyal Hizmet Programları,” Ankara, H.Ü. Toplum Hekimliği Bülteni, Sayı: 20, 1999, s. 3-4
- Gündoğan, Naci: **Yoksulluğun Değişen Yüzü: Çalışan Yoksullar**, Eskişehir, A.Ü. Yayınları, 2007.
- Gündoğan, Naci: “İşgücünün Yaşlanması ve İşgücü Piyasalarına Etkileri”(çevrimiçi)
<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/474/5458.pdf>, 01 Mayıs 2012.
- Gündüz, Mustafa, v.d.: **Nüfus Sorunu (Eğitim ve Sosyo-Ekonomik Dönüşüm Bağlamında Türkiye’ de Doğurganlık)**, 1.B, Ankara, Anı Yayıncılık, 2005.
- Gürses, Didem: “İnsani Gelişme ve Türkiye,” **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt. 12, Sayı. 21, 2009, s. 339-350.
- Hablemitoğlu, Şengül;
- Özmete, Emine: **Yaşlı Refahı: Yaşlılar için Sosyal Hizmet**, Ankara, Kilit Yayınları, 2010.
- Hanson, R.O.; Carpenter, B.N.: **Relationships in Old Age: Coping with the Challenge of Transition**, The Guildford Pres, Newyork, 1994.
- H.Ü. GEBAM: “Yaşlılıkta Kaliteli Yaşam”, Hacettepe Ün., (Çevrimiçi)<http://www.gebam.hacettepe.edu.tr>,03 Mart 2012.
- Hörl J., Rosenmayr L.: “Gesellschaft, Familie, Alternsprozß,” Ed. R. Reimann, H. Reimann, **Das Alter: Einführung in die Gerontologie**, Stuttgart, 1994, s. 75-108.

- ILO: **Decent Work and Poverty Reduction Strategies**, 2007, (Çevrimiçi) <http://www.ilo.org>, 10 Mart 2012.
- İkizoğlu, Musa: **Yoksulluk ve Sosyal Yardım İlişkisi: Ankara Mamak İlçesinde Ampirik bir Araştırma**, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2000.
- İkizoğlu, Musa: “Yoksulluk ve Özürlülük İlişkisi,” **Ufkun Ötesi Bilim Dergisi**, 1 (2), 2001, s. 83-94.
- İnsan Hakları Derneği: “Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi,” (Çevrimiçi) <http://www.ihd.org.tr>, 4 Nisan 2012.
- İnsel, Ahmet: “Yoksulluk, Dışlanma ve STK’lar,” **İstanbul Üniversitesi Sivil Toplum Kuruluşları Eğitim ve Araştırma Birimi**, Sivil Toplum ve Demokrasi Konferans Yazıları No.6, 2005.
- Kapar, Recep: **Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi**, İstanbul, Birleşik-Metal İş, 2005.
- KAMU-SEN: (Çevrimiçi) <http://www.kamusen.org.tr>, 18 Nisan 2012.
- Kinsella, Kevin; He, Wan: “An Aging World: 2008,” **U.S. Census Bureau: International Population Reports**, P95/09-1, Washington, Issued June 2009.
- Koç, İsmet, v.d.: **Türkiye’nin Demografik Dönüşümü**, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etüdları Enstitüsü: Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, Ankara, 2008.

- Kloby, Jerry: **Küreselleşmenin Sefaleti Eşitsizlik Güç ve Kalkınma**, Çev. Orhan Düz, İstanbul, Güncel Yayıncılık, 1. Baskı, 2005.
- Konak, Akın; Çiğdem, Yasemin: “Yaşlılık Olgusu: Sivas Huzurevi Örneği,” **C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi**, 29(1), 2005, s.23-63.
- Lehr, Ursula: **Yaşlanmanın Psikolojisi**, Çev. Birol Çotuk, İstanbul, Bilimsel ve Teknik Yayınları Çeviri Vakfı, 1994.
- Mandıracıoğlu, Aliye: “‘Dünya’da ve Türkiye’de Yaşlıların Demografik Özellikleri,” **Ege Tıp Dergisi**, İzmir, 49 (3) 2010, s. 39-45.
- Mingione, Enzo: “Güney Avrupa Refah Modeli ve Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmaya Karşı Mücadele,” Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, **Sosyal Politika Yazıları**, İletişim Yayınları, 2006, s. 261.
- Murat, Sedat: **Bütünleşme Sürecinde Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Karşılaştırmalı Sosyal Yapısı**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2000.
- National Geographic: “‘Büyük Yaşlılık Araştırması: Türkiye’de Ömür 20 Yılda 10 Yıl Uzadı,” **National Geographic Türkiye**, İstanbul, Mayıs 2012, s. 78-122.
- National Geographic: “‘Yaşlanma Hayattan Kopma Anlamına Gelmiyor,” **National Geographic Türkiye**, İstanbul, Mayıs 2012, s. 64-68.
- National Geographic: “‘Türkiye Yaşlılık Atlası,” **National Geographic Türkiye Ek’i**, İstanbul, Mayıs 2012.

- Noro A., Aro, S.: "Health-related Quality of Life Among The Least Dependent Institutional Elderly Compared with The Non-Institutional Elderly Population," **Quality of Life Research**, 5(3), 1996, s. 355-366.
- Paskulin, L.M.G.; Molzahn, A.: "Quality of Life of Older Adults in Canada and Brasil," **Western Journal of Nursing Research**, 2007, 29 (1), s. 10-26.
- Pekcan, Hikmet: "Sosyal Değişme ve Yaşlılık," Ed. G. Erkan, V. Işıkhani, **Antropoloji ve Yaşlılık (Vedia Emiroğlu'na Armağan)**, Ankara, H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayını, 2000.
- Perkins, Dwight, v.d.: **Economics of Development**, 5th Edition, New York, W.W. Norton and Company, 2001.
- Punch Aidan, Pearce David: **Europe's Population and Labour Market Beyond 2000**, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2000.
- Puska, Pekka; Kalache, Alexandre: "Toward a Policy for Health and Ageing," **World Health Organization**, (Çevrimiçi) <http://www.who.int/ageing>., 12 Şubat 2012
- Rector, Robert; Johnson, Kirk: "Understanding Poverty in America," **The Heritage Foundation**, No. 1713, 2004, s. 1.
- Room, G.: **New Poverty in the European Community**, Newyork, St. Martin's Press, 1990.
- Sachs, Jeffrey D.: **The End of Poverty: Economic Possibilities For Our Time**, Foreword By Bono, Newyork, 2005.

- Sallan, Songül: “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları,” Ed. Yasemin Özdek, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ankara, TODAİE Yayınları, 2002.
- Samorodov, Alexander: “Ageing and Labour markets for Older Workers,” **ILO Employment and Training Papers**, Geneva, 1999, s.4
- Sapancalı, Faruk: **Sosyal Dışlanma**, İzmir, Dokuz Eylül Yay., 2005.
- Standing, Guy: “Sosyal Güvenlik Ağları Çılgınlığı: Temel Gelir Avrupa da Neden Gereklidir?,” Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, **Sosyal Politika Yazıları**, İletişim Yayınları, 2006, s. 345-346.
- Stub, Richard Holger: **The Social Consequences of Long Life**, Springfield, Illinois, 1982.
- Sevil, Hüseyin Tekin: **Yaşlılığın Sosyal Anatomisi**, Ankara, Sabev Yayınevi, Ankara, 2005.
- Sosyal Güvenlik Kurumu: **Aylık İstatistik Bülteni: Şubat 2012**, (Çevrimiçi)www.sgk.gov.tr, 25 Nisan 2012.
- Sosyal Güvenlik Kurumu: “Kurumsal;Tarihçe,”(çevrimiçi) <http://www.sgk.gov.tr> , 25 Nisan 2012.
- Şeker, Demir Sırma: “Türkiye’nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi,”**DPT: Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü**, Ekim, 2011, s.1-39.
- Şenkal, Abdülkadir: **Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2005.

- Şenses, Fikret: **Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- OECD: **Ageing and the Public Service; Human Resource Challenges**, Paris, OECD Publishing, 2007.
- OECD: **OECD Employment Outlook**, 1998.
- OECD: “DAC Guidelines and Reference Series: Poverty and Health,” Paris, **OECD Publications**, 2003.
- OECD: Factbook 2011: Economic, Environmental and Social Statistics, “Elderly Population by Region,” (Çevrimiçi) <http://www.oecd-ilibrary.org/content/book/factbook-2011-en>, 6 Nisan 2012.
- Öz, Fatma: “Yaşlılıkta Ruh Sağlığı,” Ankara, **Türk Hemşireler Dergisi**, 42 (2), 1992, s.5-8.
- Özdemir, Süleyman: **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul, İTO Yay., No:2004-69, 2004.
- Özdek, Yasemin: “Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kıskaçında İnsan Hakları”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Ankara, 2002.
- Öztop, Hülya; Şener Arzu, ve Güven, Seval: “Evde Bakımın Yaşlı ve Aile Açısından Olumlu ve Olumsuz Yönleri”, **Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi**, 2008, s. 39-49.
- Öztürk, Şinasi: “Kırsal yoksulluk ve neo-liberal ekonomi politikaları”,(Çevrimiçi) <http://www.sosyalarastirmalar.com>., 2 Nisan 2012.

- Öztürk, Nazım: **İktisatta Bölüşüm, Kuram, Politika**, Ankara, Palme Yayıncılık, 1. Baskı, 2009.
- Öztürk, Nazım;
- Göktolga, Ziya Gökalp: “Yoksulluk ve Gelir Bölüşümünü Belirlemede Kullanılan Ölçütler”, **Bütçe Dünyası Dergisi**, Sayı:34, 2010/2, s.11.
- Gürsel, Seyfettin; Altındağ, Onur: “Enflasyon Yoksulu Vuruyor”, **Bahçeşehir Üniversitesi, Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi, Araştırma Notu 10/68**, (Çevrimiçi) <http://www.betam.bahcesehir.edu.tr>, 6 Nisan 2012, s.2.
- Özürlü ve Yaşlı Hiz. Gen. Md.: (Çevrimiçi) www.ozurluveyasli.gov.tr, 15 Mayıs 2012.
- T.C. Avrupa Birliği Bakanlığı: “2012 Avrupa Aktif Yaşlanma ve Nesiller arası Dayanışma Yılı Hakkında Bilgi Notu,” (Çevrimiçi) <http://www.abgs.gov.tr>, 20 Şubat 2012.
- T.C. Adalet Bakanlığı: (Çevrimiçi) <http://www.mevzuat.adalet.gov.tr> , 12 Mayıs 2012.
- T.C. SHÇEK: “Yaşlılığa Genel Bir Bakış”, (Çevrimiçi) <http://www.shcek.gov.tr/yasliiga-genel-bakis.aspx>, 5 Mayıs 2012.
- Tekeli, İlhan: “Türkiye’de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi,” **Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı**, Konut Araştırmaları Dizisi:2, 1996, s. 2.

- Tekeli, İlhan: “Kent Yoksulluğu ve Modernite’nin Bu Soruya Yaklaşım Seçenekleri Üzerine,” Ed. Halis Akder, Murat Güvenç, **Devlet Reformu: Yoksulluk**, İstanbul, TESEV Yayınları, 2000, s.139-161.
- Terakye, Gülşen; Güler, Perihan: “Kriz Potansiyeli Taşıyan Bir Dönem: Yaşlılık”, **Kriz Dergisi**, Ankara, 5 (2), s. 95-101.
- Terzioğlu, R.G.,v.d.: “Yaşlılıkta Sosyal ve Ekonomik Yaşam, Yaşlılık Gerçeği,” **Hacettepe Üniversitesi Geriatrik Bilimler Araştırma Merkezi**, 2004, s. 115-129.
- Topçu, Hülya: “ 5510 Sayılı Yasa ile Yapılan Değişiklikler” (Çevrimiçi) <http://www.muhasibetr.com>., 25 Mayıs 2012.
- Tufan, İsmail: **Antik Çağdan Günümüze Yaşlılık, Sosyolojik Yaşlanma**, İstanbul, Aykırı Yayıncılık, 2002.
- Tufan, İsmail: **Modernleşen Türkiye’ de Yaşlılık ve Yaşlanmak: Yaşlanmanın Sosyolojisi**, İstanbul, Anahtar Kitaplar Yayınevi, 2003.
- Tufan, İsmail: **Yaşlılıkta Bakıma Muhtaçlık ve Yeni Bir Bakım Kültürü**, Antalya, Geroyay, 2006.
- TBMM: “Türkiye Cumhuriyeti Anayasası,” (Çevrimiçi) <http://www.tbmm.gov.tr/anayasa.htm> , 3 Mart 2012.
- Türk Geriatri Derneği: “Uluslararası Yaşlılar Günü Basın Bildirisi 2011,”(Çevrimiçi) <http://www.geriatri.org>., 22 Şubat 2012.

- TÜRK-İŞ: “Nisan 2011 Açlık ve Yoksulluk Sınırı”, Türk-İş Haber Bülteni, (Çevrimiçi) <http://www.turkis.org.tr> , 18 Nisan 2012.
- Türkiye İstatistik Kurumu: “2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçları”, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , 18 Nisan 2012.
- Türkiye İstatistik Kurumu: “2010 Gelir Dağılımı Sonuçları”, (Çevrimiçi) <http://www.tuik.gov.tr> , 18 Nisan 2012.
- Türkiye İstatistik Kurumu: **Yaşam Memnuniyeti Araştırması**, Ankara, 2011,
- Ulusoy, Kudret: “Dünya’nın Nüfus Yapısındaki Gelişmeler ve Ülkemizin Durumu,” **Hukuki İncelemeler**, (Çevrimiçi) <http://www.turkhukuksitesi.com> , 5 Mart 2012.
- United Nations: **The Millenium Development Goals Report 2008**, New York, 2008.
- United Nations: Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Prospects: The 2010 Revision**
- United Nations: Population Division Department of Economic and Social Affairs, **World Population Ageing 2009**
- UNDP: “Binyıl Kalkınma Hedefleri Raporu, Türkiye 2010”, (Çevrimiçi) <http://www.undp.org.tr>, 15 Mayıs 2012.
- UNDP: “Human Development Report 2009, Overcoming Barriers: Human Mobilityand Development,” **Published for United Nations Development Programme**, New York, 2009, s.195-198

- UNDP: “Küresel İnsani Gelişme Raporu”
<http://www.undp.org.tr> , 20 Nisan 2012.
- UNDP: “Türkiye İnsani Gelişme Endeksinde İlerliyor”
UNDP Türkiye Aylık Haber Bülteni: Yeni
Ufuklar, Özel Sayı, Aralık, 2006, s. 1-3.
- Üner, Sunday: **Türkiye Nüfusu Boyutlar, Sorunlar, Yorumlar**,
Ankara, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri
Enstitüsü Yayını, 1984.
- Vakıflar Genel Müdürlüğü: “Muhtaç Kişilere Aylık Bağlanması”, (Çevrimiçi)
<http://www.vgm.gov.tr> , 12 Mayıs 2012.
- World Health Organization: **Active Aging: A Policy Framework**, Madrid,
Spain, 2002.
- World Health Organization: (Çevrimiçi) <http://www.who.int>., 23 Mart 2012.
- Yaşlılık Araştırma Merkezi: “Yaşlılara Kim, Nerede, Ne Hizmet Veriyor ?”
(Çevrimiçi) <http://www.yaslilikrehberi.org>.,
12 Mayıs 2012.
- Yıldız, Yasin: **Yaşlanma Ve Göç Boyutuyla AB ve Türkiye**
Emek Piyasaları İlişkisi, Doktora Tezi, İstanbul
Üniversitesi, 2011.